

***Uzasadnienie wyboru celów
tematycznych w świetle diagnozy
sytuacji społeczno-gospodarczej
z uwzględnieniem analizy wyzwań,
potrzeb i potencjałów***

*Załącznik nr 1 do Regionalnego Programu Operacyjnego
Województwa Podlaskiego 2014-2020
projekt z dnia 8 kwietnia 2014 r.*

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Podlaskie

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Zawartość

Cel tematyczny 1. Wzmacnianie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji	3
Cel tematyczny 2. Zwiększanie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości TIK.....	8
Cel tematyczny 3. Wzmacnianie konkurencyjności MŚP.....	12
Cel tematyczny 4. Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach	16
Cel tematyczny 6. Zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami	20
Cel tematyczny 7. Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszej infrastruktury sieciowej.....	25
Cel tematyczny 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników	31
Cel tematyczny 9. Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją	36
Cel tematyczny 10. Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie.....	42

Podstawową miarą poziomu rozwoju gospodarczego jest wartość PKB na 1 mieszkańca. Województwo podlaskie według tego kryterium należy do najsłabiej rozwiniętych regionów Unii Europejskiej (w 2010 r. 254 miejsce na 270 regionów). Wartość PKB na 1 mieszkańca w województwie podlaskim, z uwzględnieniem parytetu siły nabywczej (wyrażona w jednostkach PPS), zarówno w 2009, jaki i 2010 roku wyniosła 45% średniej unijnej. Wśród 16 polskich regionów, pod tym względem, województwo podlaskie zajmowało 14 miejsce. Niepokojącym jest fakt, że pomimo iż polskie regiony rozwijają się szybciej niż przeciętny europejski region, to dysproporcje pomiędzy najsilniejszymi i najsłabszymi regionami wewnątrz kraju stale się pogłębiają. W okresie od 2001 do 2010 r. wartość PKB na 1 mieszkańca w województwie podlaskim spadła z 77,2% do 72,6% średniej krajowej. Na terenie województwa podlaskiego zajmującego 6,5% obszaru Polski, mieszka tylko 3,1% mieszkańców kraju. Niska gęstość zaludnienia, wynosząca około połowy średniej krajowej jest wyznacznikiem płytkiego rynku wewnętrznego. Dodatkowo niekorzystne uwarunkowania gospodarcze wzmagane są przez peryferyjne położenie województwa oraz słabe skomunikowanie z innymi regionami.

Cel tematyczny 1. Wzmacnianie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji

Jednym z trzech priorytetów Strategii *Europa 2020* jest rozwój inteligentny: rozwój oparty na wiedzy i innowacji. Wyrazem osiągnięcia tego priorytetu będzie realizacja jednego z nadrzędnych celów UE, jakim jest przeznaczenie 3% PKB Unii Europejskiej na inwestycje w badania i rozwój. Celem wyznaczonym dla Polski jest wzrost nakładów na B+R do poziomu 1,7% PKB do roku 2020. Aby to osiągnąć należy położyć nacisk na poprawę działalności badawczo-rozwojowej w UE, a co za tym idzie rozszerzenie źródeł finansowania w kierunku zwiększenia udziału środków prywatnych, rozwój infrastruktury badawczej i innowacyjnej, wspieranie otoczenia przyjaznego innowacjom i innowacyjnym przedsiębiorstwom. Jednym z narzędzi ukierunkowanych na osiągnięcie tego priorytetu jest inicjatywa UE *Unia innowacji*. Natomiast na poziomie krajowym dokumentem wiodącym w tym zakresie jest *Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki – Dynamiczna Polska 2020*, która będzie wdrażana za pomocą programów operacyjnych i rozwoju, w szczególności Programu Rozwoju Przedsiębiorstw.

Zwiększenie innowacyjności gospodarki stanowi jeden z najważniejszych czynników determinujących międzynarodową konkurencyjność. W krajowych strategiach zakłada się prowadzenie działań stymulujących absorpcję i tworzenie innowacji. Innowacje stanowią podstawę przewagi rynkowej, a przewaga rynkowa oznacza możliwość rozwoju. Rozwój w naturalny i rynkowy sposób zaabsorbują zasoby z działań mniej efektywnych i tym samym zmieni strukturę gospodarki. W podejściu prezentowanym w *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020* podkreśla się, że zarówno innowacje, B+R, rozwój kapitału intelektualnego, wspieranie otoczenia biznesu itd. nie są celem samym w sobie. Są to tylko narzędzia, metody prowadzące do rozwoju gospodarki, poprzez faktyczne oddziaływanie na najważniejszych uczestników i jednocześnie głównych aktorów tego procesu tj. przedsiębiorców. Pobudzanie innowacyjności odbywa się w wielu obszarach jednocześnie i jest istotne ze względu na wyłanianie się specjalizacji gospodarki w wymiarze ogólnym i specjalizacji regionalnych. W tym kontekście istotne jest dostosowanie kształcenia do potrzeb gospodarki, realizowanego m.in. poprzez autorskie kierunki studiów będące odpowiedzią na potrzeby regionalnych przedsiębiorców.

Województwo podlaskie charakteryzuje jeden z najniższych poziomów innowacyjności regionów UE. Niska innowacyjność regionu jest wypadkową niskiej innowacyjności firm, niekorzystnej struktury wydatków sektora publicznego oraz słabej współpracy nauki ze sferą biznesu. Niskie nakłady inwestycyjne na działalność B+R przekładają się na niezadowalające efekty w obszarze nauki i technologii, a w konsekwencji na niską innowacyjność gospodarki.

Na konieczność wzmocnienia wysiłków w tym obszarze wskazuje utrzymujący się znaczny dystans od średniego poziomu innowacyjności w UE, o którym świadczy m.in. obniżenie pozycji kraju w Unijnym Rankingu Innowacyjności (*Innovative Union Scoreboard – IUS*). Z rankingu tego wynika, że pozycja Polski obniżyła się z 23 miejsca w 2011 r. (co oznaczało ostatnie miejsce wśród tzw. „umiarkowanych innowatorów”) do 24 miejsca w 2013 r. (pierwsze miejsce wśród tzw. „skromnych innowatorów” czyli najmniej innowacyjnych państw UE).

Również poziom innowacyjności podlaskich przedsiębiorstw jest niższy niż średnia dla kraju i Unii Europejskiej. W badaniu regionalnych potencjałów innowacyjnych obejmujących regiony UE-27, województwo podlaskie w 2012 r. zaklasyfikowane zostało do grupy „skromnych innowatorów – poziom niski” (tzw. „słabe dyfuzory”), zdolnych raczej do absorpcji innowacji wytwarzanych gdzie indziej niż do generowania innowacji przełomowych, rozpoczynających nowe fale rozwoju gospodarczego (*Regional Innovation Union Scoreboard, 2012*). Liderzy oraz naśladowcy innowacji znajdują się głównie w zachodniej części Europy oraz w Skandynawii.

Podobne spostrzeżenia wynikają z raportu na temat regionalnej innowacyjności, opracowanego przez Europejską Sieć Obserwacyjną Rozwoju Terytorialnego (ESPON), zgodnie z którym województwo podlaskie zostało zaliczone do kategorii regionów o profilu nastawionym na innowacyjność imitacyjną (*Knowledge-Innovation-Territory, Final Report, ESPON, 2013*).

Województwo podlaskie cechuje się niską wartością nakładów na B+R, w tym w sektorze przemysłu. Nakłady na B+R w województwie podlaskim w 2012 r. wyniosły 139,0 mln zł, co uplasowało województwo na 13 miejscu w kraju. Pozycja regionu w międzyregionalnych porównaniach jest względnie stała, od 2007 roku oscyluje wokół 13-14 miejsca (np. w 2011 r. z nakładami wynoszącymi 139,5 mln zł województwo podlaskie znalazło się na 14 miejscu, w 2010 r. – z nakładami wynoszącymi 103,9 mln zł – również 14, zaś w 2007 r. mimo o wiele mniejszej wartości nakładów w kategoriach bezwzględnych – 55,4 mln zł – województwo sytuowało się na 13 miejscu w rankingu).

W 2012 r. nakłady na działalność innowacyjną (w tym B+R) poniosło 19,3% przedsiębiorstw przemysłowych oraz 5,8% podmiotów z sektora usług (wobec odpowiednio 12,9% i 9,8% w kraju). Jednakże, pod względem wielkości nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach sektorze przemysłu województwo podlaskie w 2012 r. uplasowało się na 13 miejscu w kraju (495,0 mln zł), w sektorze usług – ostatnie miejscu w kraju (9,4 mln zł). Podobnie, pod względem wielkości nakładów na działalność innowacyjną w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo przemysłowe, które w 2012 r. poniosło nakłady na tego typu działalność, województwo podlaskie znalazło się dopiero na 12 miejscu (3,64 mln zł, a w województwie mazowieckim 11,25 mln zł). W sektorze usług pod względem wartości tego wskaźnika województwo podlaskie zostało odnotowane na przedostatnim miejscu (0,31 mln zł, a w województwie mazowieckim 14,52 mln zł).

W odniesieniu do nakładów ponoszonych w regionie na działalność badawczo-rozwojową w oparciu o potencjał ludnościowy, w 2012 r. stanowiły one zaledwie 31% średniej krajowej, stawiając województwo na 13 pozycji w kraju. Pozycja ta była względnie stała w kilku ostatnich latach. W latach 2002-2012 województwo podlaskie cechowało się ponad 3-krotnym wzrostem tego wskaźnika, przewyższając ogólną dynamikę kraju w tym zakresie. Jednak wobec zaległości regionu jest to wzrost niewystarczający, aby dogonić średnią krajową. Nakłady na działalność badawczo-rozwojową jako % PKB w 2011 r. w województwie wynosiły 0,41%, co stanowiło wartość prawie dwukrotnie niższą niż średnia dla kraju (0,76%) oraz pięciokrotnie niższą niż średnia dla UE za 2011 r. (2,03%). Pod tym względem region w 2011 r. zajmował 11 miejsce spośród województw. Natomiast w 2012 r. udział nakładów wewnętrznych poniesionych na B+R wyniósł jedynie 0,32%, co stanowi wartość prawie trzykrotnie niższą niż średnia w kraju (0,9%), stawiając województwo na 14 miejscu w kraju.

Struktura sektorowa nakładów wewnętrznych na działalność B+R w województwie w 2012 r. znacznie odbiegała od struktury w Polsce i UE, co należy uznać za szczególnie niekorzystne dla gospodarki regionu. Udział środków pochodzących z sektora przedsiębiorstw w finansowaniu

działalności B+R w 2012 r. w województwie podlaskim wyniósł 18,8%, wobec średniej w Polsce wynoszącej 32,3%. Natomiast w kraju nakłady rozkładały się bardziej równomiernie między sektor przedsiębiorstw (32,3%), sektor rządowy (51,4%) i sektor szkolnictwa wyższego (34,4%), co i tak w porównaniu do rozwiniętych krajów Unii Europejskiej należy uznać za odwróconą strukturę (sektor przedsiębiorstw w tych krajach ma dwukrotnie większy udział). Mimo że w Polsce zmniejsza się udział środków publicznych w finansowaniu działalności badawczo-rozwojowej (z 63% w 2003 r. do 54% w 2012 r.), to wciąż stanowią one główne źródło finansowania. W krajach o najwyższym poziomie rozwoju systemów innowacji, odsetek nakładów z sektora przedsiębiorstw na B+R przekracza 60%, a średnia dla UE-27 w 2010 r. wynosiła około 54%.

Ponadto, jeśli chodzi o nakłady poniesione w roku 2012 na prace B+R wykonane w jednostce sprawozdawczej, niezależnie od źródła pochodzenia środków, sytuacja w województwie podlaskim przedstawiała się następująco: w sektorze przedsiębiorstw nakłady te wyniosły 32,4 mln zł, zaś w sektorze szkolnictwa wyższego 92,8 mln zł. Poza ogólnym, niskim poziomem tych wartości, zwraca uwagę znacząco (prawie 3-krotnie) wyższa wartość nakładów w sektorze szkolnictwa wyższego w porównaniu do przedsiębiorstw.

Struktura nakładów na badania w regionie jest niekorzystna, dominują bowiem badania podstawowe. W latach 2003-2008 przeznaczano na nie 54% nakładów ogółem, podczas gdy średnio w kraju 38%. Na badania stosowane wydano 18%, a na prace rozwojowe tylko 23% środków, podczas gdy średnia dla kraju wyniosła 40%.

Kwestia niskich nakładów na B+R jest ważnym problemem województwa, ponieważ wysoki poziom badań naukowych oraz związanych z nimi powstających innowacji jest warunkiem koniecznym do podniesienia konkurencyjności regionu. O istnieniu przytoczonych zależności między nakładami na badania i rozwój a wzrostem innowacyjności, oraz – między poziomem innowacyjności a międzynarodową konkurencyjnością, świadczą wyniki licznych badań empirycznych, prowadzonych zarówno w odniesieniu do poziomu mikro- oraz makroekonomicznego.

Niski udział wydatków na badania i rozwój w strukturze nakładów na działalność innowacyjną widoczny jest nie tylko w sektorze przemysłu, ale również w sektorze usługowym (jeden z najniższych w kraju). Innowacyjność w usługach jest istotnym czynnikiem oddziałującym na konkurencyjność współczesnych gospodarek, a jej osiągnięcie jest łatwiejsze ze względu na niższą kosztocłonność.

W sektorze przemysłu w województwie podlaskim produkty innowacyjne stanowiły w województwie podlaskim jedynie 5,3% przychodów netto ze sprzedaży ogółem w latach 2010-2012, osiągając wynik prawie dwukrotnie niższy niż wynosi średnia dla Polski, tj. 9,2% (co dawało 13 miejsce w kraju; w latach 2009-2011 było to 4,4% i również 13 miejsce w Polsce). Pozytywną stroną jest to, że w latach 2010-2012 przeważały produkty nowe na rynku nad produktami nowymi dla przedsiębiorstwa, co jednak odzwierciedla tendencję ogólnopolską. W sektorze usług w latach 2010-2012 wskaźnik mówiący o przychodach ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych dla tego sektora wyniósł jedynie 0,1% (ostatnie miejsce w kraju, przy średniej dla kraju wynoszącej 3,1%). Jednocześnie częściej są to usługi nowe dla przedsiębiorstwa niż nowe dla rynku, co również odzwierciedla tendencję ogólnopolską.

Pod względem odsetka przedsiębiorstw przemysłowych, które w latach 2010-2012 wprowadziły nowe metody organizacyjne, województwo podlaskie znajdowało się na 3 miejscu w kraju (12,5%). Natomiast w grupie przedsiębiorstw z sektora usług pod względem wskaźnika innowacji organizacyjnych województwo podlaskie zajęło przedostatnie miejsce w kraju (tylko 4,8% przedsiębiorstw). W porównaniu do lat 2009-2011 większość województw charakteryzowało się wyższymi wartościami wskaźnika innowacji organizacyjnych, również w województwie podlaskim. W przypadku przedsiębiorstw przemysłowych największy wzrost

w kraju notowano w województwie podlaskim (o 7,1 p. proc.), w przypadku przedsiębiorstw z sektora usług wzrost ten wyniósł 1,4 p. proc.

Pod względem odsetka przedsiębiorstw przemysłowych, które w latach 2010-2012 wprowadziły innowacje marketingowe, województwo podlaskie znajdowało się na 1 miejscu w kraju (13,7%, średnia krajowa 10,2%). Natomiast w grupie przedsiębiorstw z sektora usług pod względem wskaźnika innowacji marketingowych województwo podlaskie zajęło 13 miejsce w kraju (jedynie 5,8% przedsiębiorstw, średnia krajowa 11,1%). W porównaniu z latami 2009-2011 w przedsiębiorstwach przemysłowych wystąpił wzrost tego wskaźnika o 6,6 p. proc., w sektorze usług – spadek o 0,1 p. proc.

W 2012 r. podmioty krajowe z województwa podlaskiego dokonały zgłoszenia w Polsce 102 wynalazków i wzorów użytkowych, co dało regionowi 13 miejsce w kraju przed lubuskim, świętokrzyskim i opolskim. Podmioty zlokalizowane w województwie podlaskim uzyskały w 2012 roku 37 patentów i praw ochronnych na wzory użytkowe (odpowiednio 21 patentów i 16 praw ochronnych na wzory użytkowe), co plasowało województwo podlaskie na 14 miejscu w kraju (przed lubuskim i warmińsko-mazurskim). Ponadto należy zaznaczyć, że ochrona patentowa jest przeważnie wykorzystywana przez przedsiębiorstwa działające w obszarze wysokiej i średnio-wysokiej techniki, a tych na terenie województwa jest relatywnie niewiele.

Generalnie można wskazać następujące słabości firm województwa podlaskiego:

- niski udział wydatków na badania i rozwój w strukturze nakładów na działalność innowacyjną w sektorze przemysłu, w sektorze usługowym – jeden z najniższych w kraju;
- jeden z najniższych w Polsce wskaźników intensywności B+R oraz niski udział nakładów na prace rozwojowe;
- niski udział produktów nowych lub istotnie ulepszonych w sprzedaży ogółem – 5,3% w przemyśle i 0,1% w usługach;
- słabe oceny regionalnego zaplecza badawczego przy jednoczesnym częstszym niż w kraju docenianiu współpracy z dostawcami wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania.

W świetle opisanej sytuacji istotną kwestią w województwie podlaskim jest promowanie przedsięwzięć podnoszących konkurencyjność firm w wymiarze krajowym i międzynarodowym, bez względu na to czy wprowadzone innowacje będą pochodziły z rozwiązań własnych czy pozyskanych.

Podsumowując, województwo podlaskie charakteryzuje bardzo niski poziom nakładów na działalność B+R oraz niekorzystna struktura tych nakładów, w której środki publiczne dominują wyraźnie nad wydatkami ponoszonymi przez przedsiębiorstwa.

W województwie podlaskim występuje niski poziom transferu i komercjalizacji wiedzy w gospodarce. Na terenie województwa w 2011 r. zlokalizowanych było 41 jednostek prowadzących działalność badawczo-rozwojową, z czego 53% w sektorze przedsiębiorstw. Udział biznesu pod tym względem jest niższy od średniej krajowej, która wynosi 70%. Sytuacja w tym zakresie znacznie się poprawiła w stosunku do lat poprzednich (tj. 2007-2009), kiedy to ich liczba nie przekraczała 26. Wzrost ten odzwierciedla tendencję ogólnopolską. Jednocześnie w regionie obserwuje się mniejszy wzrost liczby jednostek w sektorze przedsiębiorstw niż średnio w kraju. Mając na uwadze kategoryzację Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (ocenę parametryczną przeprowadzoną przez Komitet Ewaluacji Jednostek Naukowych) w województwie tylko 5 jednostkom przyznano 1 kategorię. Należy uznać znaczny potencjał nauki podlaskiej w dziedzinie nauk medycznych, co znajduje potwierdzenie również w strukturze grantów udzielonych przez MNiSW w latach 2007-2011, gdzie co czwarty grant dotyczył nauk medycznych.

W regionie w latach 2010-2012 w sektorze przemysłu współpracowało w zakresie działalności innowacyjnej nieco więcej przedsiębiorstw niż średnio w kraju (8,6% w stosunku do 6%), w sektorze usług to porównanie wypada na niekorzyść województwa podlaskiego (1,3%

w stosunku do 3,85%). W latach 2010-2012 w sektorze przemysłu co trzecie przedsiębiorstwo aktywne innowacyjnie współpracowało w zakresie działalności innowacyjnej, co stawia region na równi ze średnią krajową. W przypadku sektora usług przedsiębiorstwa aktywne innowacyjnie, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej, stanowiły 16,3% (przy średniej dla kraju wynoszącej 27,3%). Biorąc pod uwagę te dane bardzo istotne jest wspieranie transferu wiedzy, innowacji, technologii i komercjalizacji wyników w sektorze B+R. Będzie to wpływało na rozwój regionalnych specjalizacji istotnych z punktu widzenia rozwoju gospodarczego województwa, a tym samym na podniesienie jego konkurencyjności.

Wspieranie transferu wiedzy, innowacji, technologii i komercjalizacji wyników B+R jest w znacznym stopniu stymulowane poprzez rozwój powiązań sieciowych, które mogą przebiegać w płaszczyźnie geograficznej, sektorowej czy branżowej. System powiązań sieciowych wzmacnia potencjał rozwojowy organizacji i pozwala obniżyć koszty jej działalności poprzez np. prowadzenie wspólnych badań czy promocji. To właśnie ograniczona współpraca pomiędzy sektorami przedsiębiorstw i naukowo-badawczym jest jedną z przyczyn małej innowacyjności gospodarki Polski, w tym województwa podlaskiego. Istotnym aspektem działalności innowacyjnej firm jest współpraca z jednostkami sfery B+R, innymi podmiotami prywatnymi, otoczeniem biznesu – w ramach projektów, które służą zwiększaniu dostępu do wiedzy, nowych technologii, oraz obniżania kosztów działalności i wymianie doświadczeń.

Potencjał naukowo-badawczy w województwie podlaskim nie jest dostatecznie ukierunkowany na praktyczne zastosowanie w gospodarce, co przekłada się na niski poziom transferu i komercjalizacji wiedzy w gospodarce regionu. Przyczyn niskiego potencjału badawczo-naukowego województwa podlaskiego można upatrywać w różnych obszarach. Szczególnej interwencji wymagają m.in. poziom wyposażenia w nowoczesną aparaturę naukowo-badawczą oraz współpraca pomiędzy sektorem nauki i biznesu. Kolejnym problemem jest brak mechanizmów stymulujących prowadzenie prac badawczo-naukowych na uczelniach wyższych – problem dotyczy głównie sfery finansowania tego typu prac.

Szybki rozwój technologii powoduje, iż uzyskiwanie wyników badań istotnych z punktu widzenia współczesnej gospodarki wymaga ciągłego podążania za trendami zmian technologicznych oraz inwestycji w nowoczesną aparaturę naukowo-badawczą. W tej sferze głównym problemem podlaskich uczelni i innych jednostek naukowo-badawczych jest niski poziom nowoczesności stosowanej przez nie aparatury, w relacji do pozostałych regionów w kraju. Wartość aparatury naukowo-badawczej ulokowana w województwie podlaskim według jej wartości brutto na koniec 2012 r. wynosiła 1% wartości aparatury w kraju, natomiast stopień jej zużycia wyniósł 78,8% (średnio w kraju 71,5%).

Jednym z czynników rozwoju gospodarczego jest rozwinięty sektor instytucji otoczenia biznesu. W ujęciu statystycznym region pod tym względem prezentuje się dobrze na tle kraju. Na jedną instytucję przypada dwukrotnie mniej podmiotów gospodarczych niż średnio w kraju (2702 podmioty). Kluczowym wyzwaniem dla instytucji otoczenia biznesu w regionie jest zapewnienie wysokiego standardu usług, bowiem to sprawność tych instytucji może w znaczący determinować rozwój przedsiębiorczość i innowacyjności w regionie. Szczególnie istotną rolę odgrywa taka współpraca przedsiębiorstw z instytucjami, dzięki której będzie możliwe wsparcie komercjalizacji badań naukowych i innowacyjności przedsiębiorstw.

Zwiększenie innowacyjności podlaskiej gospodarki przyczyni się do wzrostu jej konkurencyjności. Działania podjęte w ramach celu tematycznego 1 będą ukierunkowane na rozwój inteligentnych specjalizacji regionu. Cel tematyczny 1 będzie wiązał się z realizacją również innych celów tematycznych, m.in. poprzez innowacyjne wykorzystanie technologii cyfrowych (cel tematyczny 2), wzrost konkurencyjności sektora MŚP (cel tematyczny 3), czy zwiększenie wykorzystania innowacyjnych rozwiązań sprzyjających niskoemisyjnej gospodarce (cel tematyczny 4).

Cel tematyczny 2. Zwiększanie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości TIK

Dwa z trzech priorytetów Strategii *Europa 2020* są dedykowane wzrostowi inteligentnemu i sprzyjającemu włączeniu społecznemu. Jednym z narzędzi ukierunkowanych na osiągnięcie obu priorytetów przez rozwój cyfrowy jest inicjatywa Unii Europejskiej *Europejska agenda cyfrowa* – służąca upowszechnieniu szybkiego internetu i umożliwienia gospodarstwom domowym i przedsiębiorstwom czerpania korzyści z jednolitego rynku cyfrowego. Zgodnie z tym projektem należy zapewnić dostęp do łączności o dużo większej prędkości transmisji danych (30 Mb/s i więcej) dla wszystkich do roku 2020 oraz dostęp do łączności o prędkości powyżej 100Mb/s dla co najmniej 50% europejskich gospodarstw domowych. Obecnie firmy europejskie zaspokajają tylko jedną czwartą popytu na globalnym rynku technologii informacyjno-komunikacyjnych. Europa pozostaje w tyle pod względem szybkiego internetu, co negatywnie wpływa na jej potencjał innowacyjny, w szczególności na obszarach wiejskich, oraz na rozpowszechnianie wiedzy za pośrednictwem sieci i na internetową sprzedaż produktów i usług. Rozwój cyfrowy jest postrzegany również jako jedno z ważniejszych kół zamachowych polskiej gospodarki, z jednej strony wspiera innowacyjność i kreatywność, z drugiej jest elementem sprzyjającym realizacji działań z zakresu włączenia społecznego.

Pomimo szybkiego wzrostu sektora technologii informacyjno-komunikacyjnych obecne nasycenie usługami szerokopasmowego dostępu do internetu w Polsce jest znacznie poniżej średniej UE, a oferowana prędkość internetu jest niska, w szczególności na obszarach wiejskich, gdzie mniej niż 60% ludności ma dostęp do sieci szerokopasmowych. Nadal istnieją znaczne różnice pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi, a zasięg sieci DSL w tych drugich jest znacznie poniżej średniej UE.

Jednym z problemów określonych w diagnozie strategicznej regionu sporządzonej na potrzeby *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*, jest niska dostępność teleinformatyczna. Pod względem odsetka miejscowości z dostępem do sieci światłowodowych województwo podlaskie zajmuje przedostatnią pozycję wśród województw Polski. Według danych Urzędu Komunikacji Elektronicznej w 2012 r. w 92% miejscowości regionu żaden operator sieci nie oferował dostępu do zakończeń infrastruktury światłowodowej. **Inwentaryzacja pokrycia infrastrukturą telekomunikacyjną za 2012 r. wskazuje, że w Polsce aktywność operatorów nadal koncentruje się głównie w miastach wojewódzkich i dużych ośrodkach miejskich.** W województwie podlaskim poza miastami na prawach powiatu nie było praktycznie obszarów, w których dostęp ten byłby znacząco lepszy. Nawet w powiatach wokół stolicy województwa dostęp do infrastruktury światłowodowej ma jedynie ok. 10% miejscowości. Więcej niż 1 dostawca oferował infrastrukturę światłowodową w mniej niż 2% miejscowości województwa (wartości od 0,4% do 1,7% w zależności od powiatu). W zakresie węzłów infrastruktury światłowodowej sytuacja przedstawiała się podobnie. Istniały one jedynie w 0,2% miejscowości województwa, co dawało podlaskiemu 3 od końca miejsce w tym zakresie w kraju.

Województwo ma znaczące niedobory nawet w zakresie zwykłej infrastruktury telekomunikacyjnej. Według danych UKE 23% gospodarstw domowych województwa znajdowało się w miejscowościach pozbawionych węzłów dostępowych sieci telekomunikacyjnej (większy odsetek takich gospodarstw był jedynie w województwach świętokrzyskim i lubelskim). Taka sytuacja wynika w dużej mierze z niskiej gęstości zaludnienia na wielu obszarach województwa, które czyni inwestycje w infrastrukturę telekomunikacyjną na tych terenach nieopłacalnymi. Należy więc podkreślić, że dostęp do szerokopasmowego internetu, opartego na światłowodowych infostradach jest jednym z najważniejszych czynników umożliwiających realną informatyzację danego obszaru. Ważne jest jednak to, że w województwie podlaskim znajdują się już fragmenty wybudowanych infostrad Poznań-Warszawa-Ostrołęka-Łomża-Białystok oraz Gdańsk-Olsztyn-Suwałki-Białystok. W trakcie realizacji jest także projekt Sieci Szerokopasmowej Polski Wschodniej, której część będzie się znajdować na terenie województwa podlaskiego. W latach 2014-2020 odpowiedzialnością za

zdiagnozowane potrzeby dotyczące braków infrastrukturalnych w zakresie dostępu do szerokopasmowego internetu będą jednak działania finansowane z poziomu krajowym.

W gospodarce opartej na wiedzy niezbędna jest sprawność posługiwania się technologiami komputerowymi i internetowymi. Wysoki stopień rozwoju społeczeństwa informacyjnego jest skorelowany z aktywnością społeczną, zaangażowaniem w życie publiczne i działaniami na rzecz społeczności lokalnej oraz frekwencją w wyborach. Jest to dowodem na silny pozytywny związek wykorzystania nowych technologii komunikacyjnych z rozwojem kapitału społecznego, a w konsekwencji z rozwojem gospodarczym. Cała Polska Wschodnia należy do obszarów o słabym wykorzystaniu internetu przez gospodarstwa domowe, nie wykorzystuje więc wystarczająco tej szansy rozwojowej.

Według danych Eurostatu w latach 2009-2013 odsetek gospodarstw domowych posiadających dostęp do internetu w poszczególnych regionach Polski z roku na rok zwiększał się. Porównując dane dla Polski z końca (72%) i początku okresu (59%) odnotowano wzrost odsetka gospodarstw domowych posiadających dostęp do internetu o 13 pkt. proc, a w przypadku regionu wschodniego, do którego zaliczane jest województwo podlaskie zmiana tej wartości wyniosła 17 pkt. proc (z 55 do 72%). Powyższe wartości zarówno dla Polski i regionu wschodniego były jednak poniżej średniej unijnej (UE-27), która wynosiła 79% w 2013 r. W przypadku województwa podlaskiego według danych GUS niewiele ponad połowa (59,4%) gospodarstw domowych posiadało w 2012 r. komputer z dostępem do internetu, w tym 48,8% gospodarstw posiadało dostęp do internetu szerokopasmowego. Uplasowało to województwo podlaskie na 12 miejscu wśród polskich regionów (przed łódzkim, kujawsko-pomorskim, warmińsko-mazurskim i świętokrzyskim). **Powyższe dane wskazują, że województwo podlaskie należy do obszarów o słabym wykorzystaniu internetu przez gospodarstwa domowe, nie wykorzystuje więc wystarczająco tej szansy rozwojowej.**

Według raportu *Diagnoza społeczna 2013 r.* najważniejsze bariery upowszechnienia wykorzystania komputerów i internetu wśród gospodarstw domowych to przede wszystkim brak motywacji do korzystania i brak potrzeby, ale również brak wiedzy i umiejętności (na co wskazywało co czwarte gospodarstwo domowe bez dostępu do sieci). Ograniczenia finansowe, brak sprzętu, a także brak możliwości technicznych założenia stałego łącza są istotne, ale dla znacznie mniejszej części osób niekorzystających. W pierwszej połowie 2013 r. z internetu korzystało 63,2% Polaków w wieku 16 i więcej lat, natomiast w województwie podlaskim 62,5%, co wskazuje, że nadal około 37,4% mieszkańców województwa w wieku powyżej 16-tego roku życia nie korzysta z internetu. Aby zapobiec wykluczeniu cyfrowemu istotne jest zatem zapewnienie możliwości korzystania z internetu wszystkim mieszkańcom województwa podlaskiego. Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu jest w szczególności istotne wśród następujących grup: osób w wieku 55+, emerytów, rencistów i innych biernych zawodowo, mieszkańców wsi, osób z niższym wykształceniem, osób niepełnosprawnych, osób z najuboższych rodzin, które zgodnie raportem *Społeczeństwo informacyjne w liczbach 2013* stanowiły w 2012 r. znaczną część zbiorowości niekorzystających z internetu w Polsce. Należy jednak podkreślić, iż odpowiedzią na zdiagnozowane potrzeby dotyczące zapobiegania wykluczeniu cyfrowemu będą działania finansowane z poziomu krajowego.

Obecnie oprócz samego faktu korzystania z komputerów i internetu bardzo istotny jest sposób korzystania. Wśród osób korzystających z internetu wykorzystanie możliwości wynikających z zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych jest niezadawalające. Średnio w EU-27 wśród użytkowników internetu w ciągu ostatnich 3 miesięcy z usług bankowych w 2012 r., skorzystało 40%, natomiast w Polsce 32%, a w regionie wschodnim (województwo lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie, podlaskie) 23,6%. Podobnie wyglądała sytuacja w przypadku odsetka osób, które zamawiały towary lub usług przez internet w ciągu ostatnich 3 miesięcy, wskaźnika ten w EU-27 w 2013 r. wynosił 38%, w Polsce 22,6%, a dla regionu wschodniego około 18,3%. Mieszkańcy Polski, ani województwa podlaskiego nie wykorzystują również internetu w celu rozwoju zawodowego, w 2013 r. 33% użytkowników internetu w ciągu ostatnich miesięcy wykorzystywało go do samokształcenia, a w regionie wschodnim już tylko

28,4%. Podsumowując województwo podlaskie charakteryzuje niski poziom rozwoju społeczeństwa informacyjnego.

Aby efektywnie wykorzystywać technologie informacyjno-komunikacyjne zarówno w życiu prywatnym, zawodowym, czy biznesie niezbędne jest posiadanie odpowiednich umiejętności cyfrowych. Według raportu *Społeczeństwo informacyjne w liczbach 2013* w 2012 r. w Polsce blisko 44% mieszkańców nie potrafiło wcale obsługiwać komputera, a 15% umiało wykonać na nim zaledwie jedną lub dwie czynności. Ponadto dane z 2011 r. wskazują, że odsetek nieposiadających umiejętności obsługi internetu w Polsce był szczególnie wysoki w grupie wiekowej powyżej 45 lat oraz różnił się o około 17-18 punktów procentowych na niekorzyść mieszkańców Polski w stosunku do średniej UE. Umiejętności cyfrowe mieszkańców Polski w wieku 25+ plasują się poniżej poziomu średniej unijnej i rozwijają się w tempie zbliżonym lub czasem wolniejszym od przeciętnego w UE. Raport *Diagnoza społeczna 2009*, gdzie dane były dostępne na poziomie województw, wskazuje, że specjalistyczne umiejętności komputerowe (tworzenie prezentacji, obliczenia w arkuszu kalkulacyjnym, tworzenie strony internetowej, pisanie programów komputerowych) użytkowników z województwa podlaskiego były na niskim poziomie. Tworzenie prezentacji opanowało 22% osób korzystających z komputera, a tworzenie strony internetowej tylko 11%. Pisać programy komputerowe z użyciem języka programowania potrafiło już tylko 5,9% korzystających z komputera.

Zgodnie z *Position Paper* dla Polski, rozwijanie umiejętności w dziedzinie TIK jest również niezbędne w celu uwolnienia potencjału usług elektronicznych w zakresie wzrostu gospodarczego i tworzenia miejsc pracy. Według danych z raportu *Społeczeństwo informacyjne w liczbach 2013* tylko 6% podlaskich firm zapewnia pracownikom szkolenia z zakresu ICT, a średnio w Polsce 10%, a w województwie mazowieckim 14%. W *Programie Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego Województwa Podlaskiego do roku 2020* zdiagnozowano, że przedsiębiorcy i pracownicy z województwa podlaskiego w niedostatecznym stopniu potrafią posługiwać się narzędziami teleinformatycznymi w pracy zawodowej. To stwierdzenie nie odnosi się do podstawowych umiejętności obsługi komputera (np. pakiet biurowy, przeglądarka), lecz do zastosowań dziedzinowych w odniesieniu do konkretnego zawodu i stanowiska pracy. Niedostateczna jest też świadomość potrzeby i celowości podnoszenia kwalifikacji teleinformatycznych pracowników wśród podlaskich przedsiębiorców. Jednocześnie Regionalne przedsiębiorstwa, stosunkowo słabo zinformatywowane, nie oferują swoim pracownikom środowiska pracy, w którym mogliby takie kompetencje nabyć i rozwinąć. **Podsumowując województwo podlaskie cechuje niski poziom w szczególności specjalistycznych kompetencji cyfrowych, co może stanowić barierę na drodze podnoszenia konkurencyjności gospodarki regionu.**

Województwo podlaskie cechuje się również jedną z najniższych gęstości zaludnienia w kraju (59 os/km² przy średniej dla Polski w 2012 r. wynoszącej 123 os/km²). W regionie zachodzą też procesy zmiany gęstości zaludnienia, które przejawiają się z jednej strony spadkiem liczby miejscowości, a z drugiej powiększaniem się przeciętnej ich wielkości. Procesy takie zachodzą we wszystkich województwach w Polsce, ale w regionach Polski Wschodniej znacznie wolniej. **Słabo zaludniona i rozproszona sieć osadnicza województwa skutkuje większymi problemami i kosztami budowy infrastruktury, ale również ogranicza dostępność mieszkańców do wielu usług publicznych**, które świadczone są w ośrodkach wyższego rzędu (powiatowych lub wojewódzkim). Niezwykle istotne jest zatem zapewnienie dostępu do usług publicznych wszystkim mieszkańcom województwa, które będzie możliwe dzięki rozwojowi usług publicznych świadczonych drogą elektroniczną z zakresu administracji, zdrowia, edukacji, kultury, itd. oraz ich upowszechnienie wśród mieszkańców województwa podlaskiego. Według badań Eurostatu tylko 21% Polaków w 2010 r. korzystało z e-usług publicznych w obszarze e-administracji (przy średniej UE – 32%). Liczba przedsiębiorstw wykorzystujących internet w kontaktach z administracją publiczną stale wzrasta zarówno w województwie podlaskim jak i w kraju, w latach 2008-2010 r. wskaźnik ten zmienił wartość z 50,6% do 93,9%. Jednakże analizując cele wykorzystania internetu w kontaktach z administracją publiczną deklarowane przez przedsiębiorstwa województwa podlaskiego w roku 2010, zaobserwowano stosunkowo

nieduży odsetek procedur administracyjnych realizowanych jako w pełni elektroniczne (41,8%). Dużym ograniczeniem w zakresie elektronicznej wymiany informacji jest brak wiedzy i informacji o możliwości zastosowania procedur elektronicznych (33,4% przedsiębiorstw przebadanych w 2010 r. wskazało ten czynnik) oraz ich skomplikowanie i czasochłonność (41,3% przedsiębiorstw przebadanych w 2010 r. wskazało ten czynnik), a także obawa o bezpieczeństwo i poufność danych (30,8% przedsiębiorstw przebadanych w 2010 r. wskazało ten czynnik). Powyższe dane wskazują na niski poziom świadomości klientów administracji w zakresie możliwości i korzyści z korzystania usług e-administracji oraz brak zaufania klientów do elektronicznych usług administracji publicznej. Ponadto zakres usług publicznych udostępnianych drogą elektroniczną w obszarze e-administracja jest słabo rozwinięty w regionie. W 2012 r. tylko 31% urzędów w województwie podlaskim udostępniało usługi elektroniczne, natomiast w województwie śląskim (które jest lider w tym zakresie) aż 65%. W województwie podlaskim również odsetek urzędów osiągających zadawalające rezultaty stosowania ICT jest niski i wynosił w 2012 r.

W zakresie e-zdrowia w regionie działają podstawowe systemy TIK w zakresie wymiany danych oraz statystyki medycznej, a internet jest wykorzystywany głównie do kontaktów z innymi dostawcami usług zdrowotnych oraz płatnikami świadczeń zdrowotnych, natomiast w niewielkim zakresie elektroniczne sieci służą do kontaktów z pacjentami. Wymiana danych medycznych pacjenta jest stosowana w bardzo ograniczonym zakresie. 89% badanych pacjentów zgłaszało, że nie posiada dostępu do indywidualnej dokumentacji medycznej przez internet. Praktycznie nie występował elektroniczny transfer recept (poniżej 4% badanych). Apteki deklarowały całkowity brak stosowania recept elektronicznych. Monitorowanie stanu zdrowia pacjentów za pomocą sieci elektronicznych jest w województwie podlaskim na razie bardzo rzadko stosowane, a oprogramowanie wspierające stawianie diagnozy jest mało popularne wśród lekarzy. **W województwie podlaskim zarówno ambulatoryjna jak i zamknięta opieka zdrowotna w 2011 r. nie stosowała rozwiązań z zakresu telemedycyny. Żadna z badanych jednostek nie posiadała komputerowego systemu umożliwiającego działania telemedyczne w zakresie telemonitoringu.** Występują przede wszystkim problemy z kompatybilnością danych lub systemów informatycznych. Konieczne jest zintegrowane podejście do wprowadzenia technologii w jednostkach medycznych i zapewnienie kompatybilności zastosowanych rozwiązań, upowszechnienie stosowania rozwiązań TIK zarówno wśród pacjentów, jak i jednostek służby zdrowia, podniesienie jakości opieki nad pacjentem w zakresie zastosowania nowoczesnych rozwiązań teleinformatycznych do jego leczenia, diagnozowania, itd. Zastosowanie TIK w medycynie jest szczególnie istotne dla pacjentów, którzy mają utrudniony dostęp do opieki zdrowotnej, czy zamieszkują w ośrodkach oddalonych od głównych placówek ochrony zdrowia.

Rozwój cyfrowy jest postrzegany jako jedno z ważniejszych kół zamachowych polskiej gospodarki, która wspiera innowacyjność i kreatywność. Gospodarka elektroniczna wiąże się z niskimi kosztami wejścia na rynek, dając jednocześnie możliwość szerokiego zakresu działalności gospodarczej. Efektywne wykorzystanie technologii teleinformatycznych może podnosić wydajność pracy, co zmniejsza koszty przedsiębiorstw i czyni je bardziej konkurencyjnymi. W województwie podlaskim również nie można mówić o rozwoju konkurencyjnej gospodarki regionu bez zapewnienia odpowiedniej infrastruktury technicznej, w tym teleinformatycznej w przedsiębiorstwach (w 2012 r. w województwie podlaskim tylko 29,8% przedsiębiorstw poniosło nakłady na ICT w postaci zakupu sprzętu informatycznego lub telekomunikacyjnego bądź dokonało leasingu finansowego urządzeń ICT, gdzie średnio w Polsce wskaźnik ten wynosił 34,7%, a województwie mazowieckim aż 43,2%) oraz rozwoju e-usług w firmach. Obecnie na terenie województwa podlaskiego sektor przedsiębiorstw konkurujących w obszarze e-biznes jest stosunkowo słabo rozwinięty. Dotyczy to zarówno firm sektora IT, jak też firm prowadzących sprzedaż i świadczących usługi w internecie. W 2012 r. udział firm zaklasyfikowanych wg PKD do *Działu 62 Działalność związana z oprogramowaniem i doradztwem w zakresie informatyki* oraz *działalność powiązana* i *Działu 63 Działalność usługowa w zakresie informacji* Sekcji J *Informacja i Komunikacja* w ogólnej liczbie

przedsiębiorstw zarejestrowanych w REGON wynosił 1,21%, a w Polsce średnio 1,79% (dla porównania w województwie mazowieckim wynosił 2,98%).

W województwie podlaskim występuje również niski poziom informatyzacji podlaskich przedsiębiorstw. Według danych GUS za styczeń 2013 r. 95,5% podlaskich przedsiębiorstw wykorzystywało w swojej działalności komputery (przy średniej 95% dla Polski), a 92,3% posiadało dostęp do internetu (w kraju – 93,6%). Jednakże własną stroną internetową w 2012 r. posiadało już tylko 61,2% podlaskich przedsiębiorstw (w 2008 r. – 59,9%). Jeszcze niższe wskaźniki można było zaobserwować dla korzystania z usług w chmurze obliczeniowej (w 2012 r. 4,7% podlaskich przedsiębiorstwo korzystało z tej usługi, a w kraju 6,2%), składania/przyjmowania zamówień przez internet (w 2012 r. 21,5% podlaskich przedsiębiorstw składało zamówienia przez sieci komputerowe, a np.: opolskich przedsiębiorstw – 26,7%, 9,4% podlaskich przedsiębiorstw otrzymywało zamówienia przez sieci komputerowe, a w Polsce średnio 10,7%), wykorzystywania automatycznej wymiany informacji wewnątrz przedsiębiorstw (w 2012 r. wskaźnik wynosił 28,7% w województwie podlaskim, a średnio w kraju 36,3%). Ponadto badania dotyczące e-biznesu w województwie podlaskim wykonane w 2010 r. na potrzeby *Programu Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego Województwa Podlaskiego do roku 2020 „e-Podlaskie”* również wskazują, że podlaskie firmy w niewystarczającym stopniu adaptują nowoczesne rozwiązania teleinformatyczne we wszystkich obszarach ich funkcjonowania, zarówno wewnątrz przedsiębiorstwa (zarządzanie, projektowanie wyrobów, produkcja, badania i rozwój), jak i w relacjach z jego otoczeniem (sprzedaż, dystrybucja, marketing, obsługa posprzedażowa, zaopatrzenie, kooperacja). Niemal połowa badanych przedsiębiorców nie korzystała z oprogramowania informatycznego do zarządzania firmą, niespełna 57% przedsiębiorców podejmowało jakiegokolwiek istotne działania reklamowe w internecie. W bardzo niewielkim stopniu e-usługi wykorzystywane były w procesach związanych z rozwojem i inwestycjami, a także zarządzaniem personelem (w tym w szkoleniach). Biorąc pod uwagę trendy rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, wskaźniki te należy uznać za niesatysfakcjonujące.

Należy podkreślić, że również *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020* promuje szerokie wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych we wszystkich sferach życia i dziedzinach gospodarki.

Cel tematyczny 3. Wzmacnianie konkurencyjności MŚP

Zgodnie ze *Strategią Europa 2020* jednym z trzech priorytetów UE w perspektywie finansowej 2013-2020 jest rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej. Interwencja w obszarze konkurencyjności dotyczy głównie przedsiębiorstw, zwłaszcza tych z sektora MŚP. Interwencja w ramach celu tematycznego 3 będą zatem ukierunkowana na poprawę konkurencyjności sektora MŚP poprzez zwiększenie ich efektywności, produktywności oraz wspieranie rozwoju w oparciu o wiedzę.

Na poziomie UE ten priorytet będzie realizowany w dużej mierze poprzez inicjatywę UE *Polityka przemysłowa w dobie globalizacji*. Na poziomie krajowym, podobnie jak w celu tematycznym 1, najbardziej istotnym dokumentem w obszarze konkurencyjności przedsiębiorstw jest *Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki* oraz realizujący ją *Program Rozwoju Przedsiębiorstw*.

O niskiej konkurencyjności regionu świadczy niewielkie zainteresowanie regionem przez inwestorów zewnętrznych. W latach 2007-2010 wartość inwestycji zagranicznych w województwie wyniosła 424 mln EUR (14 miejsce w kraju). W okresie 2003-2009 wartość kapitału zagranicznego przypadająca na jednego mieszkańca była najniższa wśród szesnastu województw. Także pod względem dynamiki tego wskaźnika region plasuje się na ostatnim miejscu w kraju. W 2010 r. firmy zarejestrowane w województwie posiadały kapitał zagraniczny stanowiący 0,3% inwestycji zagranicznych w Polsce, udział tych firm w ogólnym zatrudnieniu w

spółkach z udziałem obcym wyniósł 0,6%. W całej Polsce obserwowana jest dominacja województwa mazowieckiego, co jest po części efektem sposobu agregowania danych na poziomie spółki i miejsca jej rejestracji.

Niska atrakcyjność inwestycyjna ma także potwierdzenie w ocenie Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową, według którego pod tym względem, województwo podlaskie jest najmniej atrakcyjnym regionem w kraju (16 miejsce niemal dziewięć razy z rzędu począwszy od 2005 r. – kiedy to po raz pierwszy dokonano analizy przestrzennego zróżnicowania atrakcyjności inwestycyjnej). Czynniki, które zdecydowały o tak niskiej ocenie to: dostępność transportowa, zasoby i koszty pracy, rynek zbytu (wielkość rynku wewnętrznego), infrastruktura gospodarcza, infrastruktura społeczna oraz aktywność wobec inwestorów. Z analizy za 2013 r. wynika, że województwach o wyższej atrakcyjności charakterystycznymi mocnymi stronami są: aktywność wobec inwestorów (podlaskie zajęło pod tym względem 16 miejsce), dostępność transportową (podlaskie – 15 miejsce), infrastruktura gospodarcza (podlaskie - 16 miejsce), infrastruktura społeczna (podlaskie – 16 miejsce), zasoby i koszty pracy (podlaskie – 16 miejsce), rynek zbytu (podlaskie – 11 miejsce). Jedynie pod względem bezpieczeństwa powszechnego województwo podlaskie zajmuje dość wysokie, 4 miejsce. **Województwo podlaskie nie należy do regionów przyciągających duże inwestycje gospodarcze, zwłaszcza zagraniczne.**

Część z powyższych problemów dotyczy obszaru CT 3 oraz CT 1, w którym świadoma interwencja może zapewnić poprawę sytuacji województwa podlaskiego. W odniesieniu do chłonności rynku, istotnymi elementami na nią wpływającymi, są wielkość zbytu, zamożność gospodarstw domowych, wydatki inwestycyjne przedsiębiorstw. Z kolei istotnymi elementami infrastruktury gospodarczej są: obecność wolnych terenów inwestycyjnych, w tym w specjalnych strefach ekonomicznych, obecność ośrodków naukowo-badawczych, liczba imprez targowo-wystawienniczych, gęstość instytucji otoczenia biznesu. Natomiast istotnymi aspektami aktywności województwa wobec inwestorów są m.in. liczba ofert inwestycyjnych, działalność centrum obsługi inwestora, działalność informacyjno-promocyjna. Województwo podlaskie pod względem aktywności wobec inwestorów zajmuje nieprzerwanie ostatnie miejsce.

Jednym z ważniejszych potrzeb regionu w powyższym zakresie jest **potrzeba rozwoju terenów inwestycyjnych oraz znaczące podniesienie jakości i skuteczności oferty kierowanej do inwestorów, w tym zewnętrznych.**

Szansą dla województwa podlaskiego mogą być kompleksowo przygotowane tereny inwestycyjne, które odznaczają się wysoką atrakcyjnością inwestycyjną, szczególnie dla przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych. W 2012 r. na terenie województwa podlaskiego znajdowało się 2698 ha terenów zdewastowanych oraz 109 ha obszarów zdegradowanych. Ich rekultywacja i przygotowanie pod tereny inwestycyjne jest ważnym przedsięwzięciem na styku gospodarki (promowanie przedsiębiorczości) i ochrony środowiska (ochrona gleb). Na terenie województwa podlaskiego funkcjonują 2 specjalne strefy ekonomiczne: Suwalska i Tarnobrzaska. Przedsiębiorstwa strefowe działające w województwie poniosły do końca 2012 r. nakłady inwestycyjne na łączną kwotę 860 mln zł, co stanowi 1% wszystkich nakładów inwestycyjnych poniesionych w SSE w Polsce. W tym samym okresie przedsiębiorstwa strefowe utworzyły 2,9 tys. nowych miejsc pracy w regionie, co stanowi 2% wszystkich nowych miejsc pracy utworzonych w strefach.

W świetle niskiej atrakcyjności inwestycyjnej konieczne jest podjęcie działań eliminujących bariery w sferze administracyjnej, a jedną z nich niewątpliwie są procedury uzyskiwania decyzji lokalizacyjnej/budowlanej. **Brak bądź nieaktualność miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP)** stanowi jeden z zasadniczych zdiagnozowanych problemów w tym obszarze w regionie. W województwie podlaskim odsetek obszarów posiadających aktualne MPZP jest niewystarczający, co utrudnia sprawne przeprowadzenie procesów inwestycyjnych. Udział powierzchni objętej obowiązującymi MPZP w powierzchni

ogółem w 2012 r. w województwie podlaskim wynosił 14,9% (gminy miejskie 38,0%, gminy miejsko-wiejskie 18,3%, gminy wiejskie 12,8%), podczas gdy ogółem w kraju odpowiednio: 27,9% (gminy miejskie 46,5%, gm. m-w. 24,0%, gm. w. 28,6%). Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego umożliwiają sprawną realizację inwestycji - skracają długość trwania prac przygotowawczych z nią związanych, a także znacznie ograniczają konflikty przestrzenne zwłaszcza na terenach gmin z obszarami cennymi przyrodniczo. Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego jest zjawiskiem na ogół niekorzystnym, zwłaszcza w województwie podlaskim, gdzie znajduje się wiele obszarów cennych przyrodniczo. Prowadzi to do wzrostu zagrożenia środowiska przyrodniczego, niewłaściwego rozwoju i spadku atrakcyjności inwestycyjnej.

Inwestorzy przywiązują również wysoką wagę do poziomu rozwoju gospodarczego – istotna jest rola podmiotów gospodarczych, którzy potrafią sprostać wymaganiom inwestorów, umożliwienie nawiązania kooperacji w zakresie niezbędnych dostaw i usług. Ponadto, infrastruktura społeczna również wpływa na poziom atrakcyjności inwestycyjnej, przez kształtowanie korzystnych warunków życia, tworzenie klimatu sprzyjającego kreatywności i innowacjom, ułatwienie organizacji konferencji, szkoleń, spotkań z klientami.

Istotnym problemem województwa jest mała liczba przedsiębiorstw (zwłaszcza wykorzystujących inteligentne technologie) i mały udział podlaskich przedsiębiorstw w rynku krajowym. W 2012 r. na Podlasiu było 790 podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności (14 miejsce w kraju; w 2007 r. – 743 podmioty i 14 miejsce), zaś osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2012 r. było 9,7 (13 miejsce; w 2007 r. to samo miejsce z liczbą 9,5 przedsiębiorstwa). W znacznej mierze przeważały mikro i małe/średnie przedsiębiorstwa, co jednak jest tendencją krajową, a nie tylko specyfiką województwa podlaskiego. W województwie podlaskim wyraźnie mniej osób niż w bardziej rozwiniętych regionach decyduje się na prowadzenie działalności gospodarczej. Mniej firm to mniejszy potencjał rozwoju gospodarczego, a tym samym mniejsze szanse w konkurencji z innymi regionami. Przedsiębiorczość charakteryzuje duża liczba firm, ale także aktywność i skuteczność tych już istniejących.

Barierami rozwoju przedsiębiorczości w regionie jest utrudniony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania przedsiębiorstw, w tym nowopowstałych, jak również **dostęp do specjalistycznej wiedzy i doradztwa osób planujących rozpocząć działalność gospodarczą oraz mikroprzedsiębiorstw znajdujących się we wczesnej fazie rozwoju.** Szczególnie ważna jest konieczność stworzenia odpowiednich warunków do rozwoju podmiotów w pierwszym okresie ich działalności, kiedy to istnieje najwyższe ryzyko upadku. Jednym ze zdiagnozowanych problemów rozwojowych regionu jest również stały odpływ mieszkańców do innych regionów kraju i za granicę. Problem ten dotyczy w znacznej mierze osób młodych i dobrze wykształconych (w wieku 25-34 lata). Otwarcie na problem niskiej przedsiębiorczości jest działalność istniejących inkubatorów przedsiębiorczości oraz ośrodków wspierających przedsiębiorczość akademicką. Ukierunkowanie polityki europejskiej na rozwój innowacyjnych przedsięwzięć pociągnęło za sobą zwiększone zainteresowanie przedsiębiorczością akademicką, a w szczególności poszukiwaniem nowych form transferu technologii, stymulowaniem powstawania akademickich firm oraz aktywizacją środowiska akademickiego do podejmowania inicjatyw gospodarczych przy wykorzystaniu nabywanej w trakcie nauki i pracy na uczelni wiedzy. Z *Raportu o Ośrodkach Innowacji i Przedsiębiorczości w Polsce* wynika, że w połowie 2012 r. istniało 58 inkubatorów przedsiębiorczości oraz 73 preinkubatorów i inkubatorów akademickich. W województwie podlaskim w 2013 r. działało w sumie 5 inkubatorów, w tym 3 inkubatory przedsiębiorczości akademickiej, inkubator technologiczny oraz przedsiębiorczości społecznej. W celu niwelowania barier powstrzymujących młodych ludzi przed zakładaniem firm w województwie podlaskim istotna jest profesjonalizacja usług inkubatorów.

Województwo podlaskie w roku 2011 zajęło piętnastą lokatę w kraju pod względem nakładów inwestycyjnych dokonywanych w przedsiębiorstwach (2,3% jego wartości we wszystkich

województwach). Jest to zbyt mało z uwagi na fakt, że udział regionu w zaludnieniu kraju wynosi 3,1%. Łączna wartość nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw¹ w przeliczeniu na 1 mieszkańca w ostatnich latach oscyluje w okolicach 50% średniej krajowej (w 2010 roku wyniosła 49,3% średniej krajowej). Dotyczy to zarówno nakładów ponoszonych w przedsiębiorstwach przemysłowych i budowlanych, jak i usługowych. Wysokość nakładów inwestycyjnych wskazuje na niedocenywanie potencjału rynkowego regionu przez inwestorów – dotyczy to zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych inwestorów. Niekorzystne czynniki utrudniają także rozwój rodzimych firm. Nakłady inwestycyjne są silnie związane ze strukturą gospodarki. Stąd biorąc pod uwagę długofalowy potencjał rozwojowy związany z inwestycjami, sektory przemysłu i usług województwa podlaskiego na tle gospodarki kraju wyglądają wyjątkowo niekorzystnie. Na przykład wartość nakładów inwestycyjnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w przedsiębiorstwach przemysłowych w 2010 r. wyniosła zaledwie 47,7% średniej krajowej. Niewielka interakcja regionu z rynkami zewnętrznymi jest prawdopodobną przyczyną ograniczonej motywacji podlaskich przedsiębiorstw do tworzenia nowych i rozwijania posiadanych przewag konkurencyjnych. Z pewnością nie bez znaczenia jest tu niewielka skłonność do ponoszenia ryzyka oraz wybór strategii przetrwania niż rozwoju.

Podstawową miarą konkurencyjności przedsiębiorstwa jest udział w rynku. Wartość przychodów podlaskich przedsiębiorstw w 2012 r. wyniosła 61,8 mld zł. W przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo wartość ta stanowiła 58,3% średniej krajowej. W województwie podlaskim jest względnie mniej przedsiębiorstw (w stosunku do liczby mieszkańców) niż średnio w kraju i dodatkowo przeciętne podlaskie przedsiębiorstwo sprzedaje o ponad 25% mniej wyrobów i usług.

Podlaska gospodarka charakteryzuje się również bardzo niską wartością eksportu w przeliczeniu na 1 mieszkańca. W 2008 r. wyniosła ona 862 EUR i plasowała region na 15 miejscu wśród 16 województw. Dodatkowo trzeba podkreślić ogromną dysproporcję wartości tego wskaźnika w stosunku do najlepiej rozwiniętych polskich regionów. Wartość eksportu w przeliczeniu na 1 mieszkańca w województwie dolnośląskim w 2008 r. wyniosła 4428 EUR (ponad 5 razy więcej). Województwo odgrywa marginalną rolę w działalności eksportowej Polski - eksport podlaskich produktów w eksporcie województw ogółem oscyluje wokół wartości 1,1% (2010). Wartość eksportu do produkcji sprzedanej przemysłu stanowiła w 2008 r. 26%, podczas gdy średnia dla kraju wynosiła 42%. Jednocześnie w stosunku do roku 2000 obserwuje się ponad 2-krotnie mniejszy wzrost tego wskaźnika niż średnio w kraju (Podlaska Strategia Innowacji 2012). Patrząc z kolei na strukturę geograficzną podlaskiego eksportu wskazuje się, iż specyficzną cechą podlaskiego eksportu jest ponadprzeciętna, w stosunku do średniej dla Polski, rola handlu z krajami wschodnimi: Białorusią, Litwą, Rosją oraz pozostałymi krajami bałtyckimi (w 2011 r. głównymi jego kierunkami były: Niemcy 20,4%, Białoruś 9,5%, Rosja 6,4%, Litwa 6,0%). Choć 40% eksportu regionalnego przypadało w 2011 r. na kraje sąsiadujące z Polską, to prawie 22% dotyczy krajów, z którymi województwo podlaskie sąsiaduje bezpośrednio. Brak aktywności podlaskich przedsiębiorców na rynkach zewnętrznych, trzeba upatrywać w niskiej konkurencyjności wyrobów i usług oferowanych przez podlaskie firmy oraz niestety w niedostatecznej motywacji i umiejętności zarządczych podlaskich menadżerów (kompetencje kadry zarządzającej). W celu zwiększenia sprzedaży podlaskich wyrobów i usług za granicą należy przede wszystkim zwiększać ich konkurencyjność. Dzięki skierowaniu wsparcia na wdrażania innowacji, wzrośnie zdolność przedsiębiorstw regionu do wprowadzania na rynek nowych produktów lub usług, w tym na rynek międzynarodowy.

Najsilniejszą gałęzią gospodarki regionu jest przemysłowe przetwórstwo mleka. Podlascy producenci są liderami krajowymi z największym udziałem w rynku. Liczą się także na rynku europejskim. Branża przetwórstwa mleka ma bardzo duży wpływ na restrukturyzację i rozwój sektora rolnego w regionie. Wpływa również na rozwój innych sektorów przemysłu oraz na

¹ Bez uwzględnienia podmiotów z PKD 2007 sekcji A (Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), K (Działalność finansowa i ubezpieczeniowa) oraz O (Administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenie społeczne)

sektory handlu i usług, np. w obszarze zaopatrzenia rolnictwa, handlu, transportu itd. Można powiedzieć, że dla regionu jest branżą strategiczną.

Zauważalne są również potrzeby przedsiębiorstw w zakresie obniżania kosztów działalności oraz kształtowania przewag konkurencyjnych (zgodnych ze specyfiką regionu). Zyski przedsiębiorstw są uzależnione od przychodów i od kosztów działalności. Niskie koszty są również źródłem przewag konkurencyjnych. Wyzwaniem rozwojowym jest więc wykorzystywanie już istniejących oraz kształtowanie nowych przewag konkurencyjnych, zgodnych ze specyfiką regionu. Zgodnie z zapisami *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020* wzrost efektywności korzystania z zasobów przez podlaskie przedsiębiorstwa powinien przyczynić się do obniżenia kosztów działalności, a tym samym do podniesienia ich konkurencyjności. Największy potencjał w tym zakresie daje realizacja przedsięwzięć ograniczających energo- i materiałochłonność działalności. Skutkiem tego powinno być mniejsze zużycie energii, surowców i materiałów w przeliczeniu na jednostkę produktu lub usługi. Efektywnemu korzystaniu z zasobów naturalnych mają służyć eko-innowacje, wdrażane także w sektorach tradycyjnych, takich jak: przemysł tekstylny, drzewny czy produkcja żywności.

Na realizację celu tematycznego 3 będą miały wpływ działania realizowane w innych celach tematycznych, przede wszystkim w celu 11 (poprawa otoczenia regulacyjnego dla przedsiębiorców), 1 (wsparcie dla innowacyjnych przedsiębiorstw) oraz 2 (wsparcie dla przedsiębiorstw w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych). Komplementarne będą również działania w celu 8 związane ze wsparciem finansowym i szkoleniowo-doradczym dla osób zamierzających w zakresie uruchomienia działalności gospodarczej. Równie istotne dla realizacji tego celu będą miały działania w ramach celu 8. związane z rozwijaniem kompetencji umożliwiających przedsiębiorcy dostosowywanie się do zmian oraz w ramach celu 10 dotyczące kształtowania kwalifikacji i kompetencji na potrzeby dynamicznej, nowoczesnej gospodarki. Pozwoli to przedsiębiorstwom na przechodzenie ze strategii utrzymania się na rynku na strategię rozwoju, a także na efektywne wykorzystanie zasobów ludzkich, jakie są w ich dyspozycji. Interwencja w zakresie celu tematycznego 3 ma wspierać inteligentne specjalizacje województwa, rozwijające się w oparciu o ich potencjały endogeniczne.

Cel tematyczny 4. Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach

Strategia *Europa 2020* stawia ambitne cele „20/20/20” w zakresie klimatu i energii. Emisję dwutlenku węgla należy ograniczyć co najmniej o 20% w porównaniu z poziomem z 1990 r. lub jeśli pozwolą na to warunki, nawet o 30%. Należy zwiększyć udział odnawialnych źródeł energii w całkowitym zużyciu energii do 20% (cel krajowy dla Polski 15% do 2020 r.) oraz zwiększyć efektywność wykorzystania energii o 20%. Osiągnięcie celów w zakresie energii ma pozwolić na zaoszczędzenie do 2020 r. 60 mld EUR na imporcie ropy naftowej i gazu. Nie mają to być tylko oszczędności finansowe: chodzi także o bezpieczeństwo energetyczne. Dalsza integracja europejskiego rynku energii może przynieść dodatkowe 0,6% do 0,8% PKB. Przewiduje się, że dzięki osiągnięciu celu UE mówiącego o 20% udziale energii ze źródeł odnawialnych możliwe jest stworzenie w UE ponad 600 tys. miejsc pracy. Jeśli doda się do tego cel dotyczący 20% efektywności energetycznej, można mówić już o milionie nowych miejsc pracy. Priorytet ten wymaga takiej realizacji naszych zobowiązań w zakresie ograniczenia emisji, aby maksymalnie wykorzystać zalety tego procesu i utrzymać jego koszty na jak najniższym poziomie, między innymi poprzez upowszechnianie innowacyjnych rozwiązań technologicznych. Należy także dążyć do uniezależnienia wzrostu od wykorzystania energii i budować gospodarkę, która bardziej efektywnie korzysta z zasobów, co ma zapewnić Europie przewagę konkurencyjną, ale również zmniejszyć jej zależność od zewnętrznych źródeł zaopatrzenia w surowce i towary podstawowe.

Zgodnie z zaleceniami Rady w sprawie krajowego programu reform z 2013 r. wskazane jest podjęcie działań w zakresie odnowienia i rozbudowy mocy produkcyjnych oraz poprawy wydajności w całym łańcuchu energii. Należy podjąć działania na rzecz przyspieszenia i rozszerzenia rozbudowy sieci energetycznej, w tym transgranicznych połączeń wzajemnych oraz wyeliminowania przeszkód dla transgranicznego handlu energią elektryczną.

Podstawowe kierunki *Polityki energetycznej Polski do 2030 r.* przyjętej przez Radę Ministrów w listopadzie 2009 r. to:

- poprawa efektywności energetycznej,
- wzrost bezpieczeństwa dostaw paliw i energii,
- dywersyfikacja struktury wytwarzania energii elektrycznej,
- rozwój wykorzystywania odnawialnych źródeł energii, w tym biopaliw,
- rozwój konkurencyjnych rynków paliw i energii,
- ograniczenie oddziaływania energetyki na środowisko.

Przyjęte kierunki polityki energetycznej są w znaczącym stopniu współzależne. Realizując działania zgodne z tymi kierunkami polityka energetyczna będzie dążyła do **wzrostu bezpieczeństwa energetycznego** kraju przy zachowaniu zasady zrównoważonego rozwoju. Polityka energetyczna wpisuje się w priorytety średniookresowej *Strategii Rozwoju Kraju 2020*, przyjętej przez RM w 2012 r. i *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*.

Kwestia odporności na utratę bezpieczeństwa energetycznego została podniesiona także w *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*. W zakresie realizacji tego celu wskazuje się konieczność rozbudowy systemu połączeń energetycznych z państwami sąsiednimi, rozbudowy połączeń wewnątrz krajowych, rozwoju inteligentnych sieci przesyłowych, zapewnienie alternatywnych dróg dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej oraz zwiększenie pojemności magazynów gazu, a także zwiększenie produkcji energii ze źródeł odnawialnych. Mimo rzeczywistej poprawy efektywności energetycznej gospodarki, Polska nadal charakteryzuje się nadmiernym, ponad dwukrotnie wyższym niż w innych krajach Unii Europejskiej wykorzystaniem surowców, materiałów i energii w tworzeniu dochodu narodowego brutto - zużycie energii na jednostkę PKB wynosi w Polsce 318 kgoe/1000 euro, natomiast w UE-27: 144 kgoe/1000 euro (Eurostat, 2011). W województwie podlaskim zużycie energii elektrycznej wynosi 2 803 GWh w ciągu roku (GUS, 2012), co jest najniższym wynikiem wśród wszystkich województw ale też z drugiej strony zdecydowanie przewyższa regionalną produkcję (723,4 GWh, co stanowi 0,45% produkcji energii elektrycznej ogółem w kraju). W najbliższej perspektywie przewidywany jest wzrost zapotrzebowania na energię w związku z rozwojem gospodarczym regionu. Oznacza to, że województwo jest uzależnione od importu energii elektrycznej, poprzez przestarzałe sieci, które nie są przystosowane do aktualnie występujących obciążeń, z jednej strony grożą przerwami w dostępie do energii, a z drugiej powodują jej straty w trakcie przesyłu. Niekorzystny wpływ na zaopatrzenie w energię ma zmieniająca się sytuacja na rynku paliw, niosąca za sobą wahania poziomu cen. W regionie, poza instalacjami opartymi o odnawialne źródła energii, znajduje się tylko jedno znaczących rozmiarów konwencjonalne źródło energii elektrycznej, jakim jest elektrociepłownia w Białymstoku. Istnieje bardzo duża potrzeba modernizacji sieci 110 kV i rozbudowy sieci 400 kV.

Kluczową kwestią dla bezpieczeństwa energetycznego województwa podlaskiego jest stan techniczny obiektów wytwarzających energię oraz gęstość i stan techniczny sieci przesyłowych i dystrybucyjnych. W obecnie istniejącej sieci brak jest rezerwowego zasilania lokalnych sieci. Zły stan techniczny linii energetycznych wpływa negatywnie na bezpieczeństwo energetyczne województwa (zwłaszcza terenów wiejskich) oraz niekorzystnie oddziałuje na rozwój gospodarczy. Mało wydolna infrastruktura zmniejsza także możliwość wykorzystania zasobów energii odnawialnej. Konieczna jest zatem rozbudowa i modernizacja infrastruktury energetycznej sieci przesyłowej i dystrybucyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem energetyki

opartej na energii odnawialnej (np. budowa sieci umożliwiającej dystrybucję energii ciepłej). Ze względu na strukturę sieci elektroenergetycznych w województwie (głównie 110 kV i średniego napięcia) na obszarze województwa celowa wydaje się budowa głównie obiektów o mocach do kilku MW. W odniesieniu do energetyki odnawialnej - postrzegana jest ona w regionie jako sposób pozyskiwania dodatkowych dochodów w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Zwiększenie bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej może nastąpić poprzez rozwój generacji rozproszonej opartych na źródłach odnawialnych. Województwo podlaskie posiada istotny, lecz w niewystarczającym stopniu wykorzystany potencjał w zakresie produkcji energii elektrycznej i ciepła z OZE.

Produkcja energii ze źródeł odnawialnych jest jednym ze sposobów ograniczenia emisji dwutlenku węgla do atmosfery. Udział odnawialnych źródeł energii (OZE) w produkcji energii elektrycznej w Polsce wynosi 10,4% (GUS, 2012). Jest on bardzo zróżnicowany w poszczególnych województwach. Województwo podlaskie znajduje się w czołówce stawki. Ponad połowa wyprodukowanej na terenie województwa energii elektrycznej (60,2%, 2 pozycja) powstaje w instalacjach wykorzystujących źródła odnawialne. Nie zmienia to jednak faktu, że udział regionu w krajowym rynku produkcji elektryczności z OZE nie jest znaczący (w 2012 r. wyniósł 2,6% dając 12 pozycję w skali Polski).

Województwo posiada wysoki potencjał w zakresie produkcji energii z biogazu, przede wszystkim przy zaangażowaniu odpadów z produkcji zwierzęcej i spożywczej (głównie mleczarskiej). W instalacjach tego typu powstają także znaczne ilości energii ciepłej, które może być zagospodarowane lokalnie.

Region posiada też istotny potencjał w zakresie rozwoju energetyki wiatrowej. Już teraz w województwie znajduje się kilka dużych instalacji tego typu (m.in. farma o mocy 41 MW w okolicach Suwałk), a planowana jest budowa kolejnych. Panują w nim także korzystne warunki dla rozwoju małych elektrowni wiatrowych, które w założeniu przeznaczone są do przydomowej produkcji energii na własne potrzeby. Szczególnie korzystne warunki dla budowy instalacji tego typu znajdują się w północnej części województwa (okolice Suwałk). Z uwagi na relatywnie dobre warunki nasłonecznienia szczególnie w południowej części regionu opłacalne może być także produkowanie energii ciepłej za pomocą kolektorów słonecznych, służących przede wszystkim podgrzewaniu wody w gospodarstwach domowych oraz energii elektrycznej przy wykorzystaniu ogniw fotowoltaicznych.

W województwie podlaskim z powodzeniem może być wdrażany model, w którym energia odnawialna może być produkowana w małych zdecentralizowanych wytwórniach zarządzanych przez osoby fizyczne lub podmioty prawne, tworzone przez mieszkańców gminy i samorządy. Wykorzystanie polityk prowadzonych przez UE oraz rząd Polski do przeprowadzenia rewolucji energetycznej, która doprowadzi nie tylko do wzrostu udziału energii odnawialnej w jej konsumpcji, ale również sprawi iż właścicielami zdecentralizowanych źródeł energii będą podlascy mieszkańcy i przedsiębiorcy stanowi wyzwanie dla naszego województwa.

Jak wskazują przeprowadzone badania energetyka oparta na OZE musi spełniać wszystkie kryteria zrównoważonego rozwoju. Surowce energetyczne pochodzenia rolniczego powinny być wytwarzane w warunkach oszczędnego gospodarowania zasobami, a ich produkcja nie może stanowić zagrożenia dla środowiska. Intensywne („przemysłowe”) pozyskiwanie lub produkcja biomasy będą nieuchronnie prowadziły do rosnącej konkurencji o rolniczą przestrzeń produkcyjną oraz pogłębiającego się negatywnego oddziaływania na różnorodność biologiczną. Poważne i złożone oddziaływanie na środowisko wiąże się zwłaszcza ze zmianą użytkowania terenu i wprowadzaniem upraw energetycznych w miejsce użytków zielonych, lasów lub nieużytków. Efektem takiego działania jest zazwyczaj zwiększenie emisji CO₂ i N₂O i powstanie paradoksalnej sytuacji, w której monokultury oraz energochłonne przetwórstwo surowców stają się znacznym obciążeniem dla środowiska i nie tylko nie przyczyniają się do rozwiązania problemów niedoboru energii i ochrony klimatu, ale nawet mogą prowadzić do ich pogłębienia. W województwie podlaskim energetyczne wykorzystanie biomasy powinno w pierwszej ko-

lejności wiązać się z zagospodarowaniem odpadów z produkcji rolnej, biomasy z pielęgnacji ekosystemów chronionych i nadwyżkowej biomasy z leśnictwa. Pożądanym kierunkiem jest fermentacja biomasy i produkcja biogazu (nawozy naturalne: obornik, gnojowica i pomiot ptasi z ewentualną domieszką roślinną, np. kiszonką traw pozyskiwanych z trwałych użytków zielonych lub trawy i koniczyny ze zmianowania na polach ornych). Pożądany jest rozwój przede wszystkim instalacji małych, takich jak mikrobiogazownie i minibiogazownie, które dodatkowo kompleksowo rozwiązują kwestię zagospodarowania ciepła.

Działania powinny dotyczyć także rozwoju inteligentnych systemów przesyłu i dystrybucji energii elektrycznej. W tym obszarze w zakresie sieci przesyłowych niezbędna jest komplementarna zatem interwencja w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko, która umożliwi wykorzystanie w pełni potencjału województwa w zakresie przechodzenia na energetykę opartą o źródła odnawialne.

W kontekście celu tematycznego 4 istotna jest odczuwalna w regionie **potrzeba podnoszenia efektywności energetycznej, zwłaszcza w MŚP i sektorze budownictwa**. Działania w jej zakresie pozwalają na odciążenie istniejących sieci, a zarazem przyłączanie do nich dodatkowych urządzeń wytwarzających energię ze źródeł odnawialnych. Na Podlasiu, podobnie jak i w całym kraju, występuje znaczny niewykorzystany potencjał związany z efektywnością energetyczną, przy równoczesnym niskim poziomie wiedzy o środkach poprawy efektywności energetycznej, które mają przełożenie na ograniczenie zużycia energii, złagodzenie negatywnych skutków działalności człowieka oraz zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego. Podobnie jak w innych regionach Polski, efektywność energetyczna gospodarki Podlaskiego jest znacznie niższa niż średnia efektywność w regionach UE. Przewidywany wzrost zapotrzebowania na energię w sektorze MŚP, a jednocześnie niewykorzystany potencjał możliwości oszczędzania energii, uzasadnia podjęcie działań na rzecz poprawy efektywności w tym zakresie. Ponadto, plan na rzecz efektywności energetycznej UE z 2011 roku, wskazuje, że największy potencjał w zakresie poprawy efektywności energetycznej tkwi w budynkach i proponuje, aby skoncentrować się na instrumentach mających doprowadzić do uruchomienia procesu renowacji budynków publicznych i prywatnych oraz do poprawy energooszczędności stosowanych w nich elementów składowych i używanych w nich urządzeń. Zmniejszanie rachunków nie jest jedynym powodem, dla którego warto zwiększać efektywność energetyczną. Używanie nowocześniejszych urządzeń i rozwiązań technologicznych, które mogą być lepiej kontrolowane, prowadzi do poprawy jakości końcowego produktu. Większa efektywność energetyczna oznacza zużywanie mniejszej ilości energii w celu uzyskania równoważnego poziomu działalności gospodarczej lub usługi. Zwiększenie kontroli (zużycia energii) ogrzewania w budynku prowadzi do zwiększenia komfortu lokatora i zwiększenia produktywności przy jednoczesnym zmniejszaniu wysokości rachunków za energię. Potencjał związany z efektywnością energetyczną jest więc znaczący nie tylko dla obniżenia emisji CO₂, pyłów oraz innych szkodliwych substancji w tym benzo(a)pirenu, tlenków siarki i azotu, ale także ze względu na zwiększenie konkurencyjności gospodarki.

Poprawy sytuacji w zakresie efektywnego wykorzystania energii nie osiągnie się bez promocji gospodarki niskoemisyjnej, które powinno być adresowane w szczególności do gmin miejskich. Przygotowanie planów gospodarki niskoemisyjnej dla poszczególnych typów obszarów będzie pozwalało na dostosowanie podejmowanej interwencji do potrzeb i problemów danego terytorium. Promocja gospodarki niskoemisyjnej wymaga przede wszystkim podniesienia wiedzy na temat na sposobów oszczędzania energii, korzyści ekologicznych i ekonomicznych. Dodatkowo realizacja planów gospodarki niskoemisyjnej pozwoli ograniczyć emisję zanieczyszczeń powietrza. Głównym źródłem **zanieczyszczeń powietrza w miastach**, takich jak: PM₁₀, PM_{2,5}, NO_x, SO₂, jest transport. W transporcie publicznym zidentyfikowano duży potencjał możliwości **ograniczenia emisji CO₂**. Badania wskazują, że redukcja emisji ma bezpośredni związek z poprawą efektywności energetycznej transportu (*Ocena Potencjału Redukcji Gazów Ciepłarnianych w Polsce do roku 2030 oraz Transformacja w kierunku gospodarki niskoemisyjnej w Polsce*). W tym kontekście istotne jest wsparcie zrównoważonej mobilności

miejskiej. Pożądanym kierunkiem zmian jest mobilność opierająca się na większym udziale ekologicznego transportu publicznego i niezmotywowanego. W tym celu należy dążyć do zapewnienia sprawnie funkcjonującego i atrakcyjnego dla pasażera transportu zbiorowego. Optymalne wykorzystanie istniejącej infrastruktury i zastosowanie systemów zarządzania ruchem pozwala na obniżenie emisji CO₂, ale również poprawia spójność terytorialną i społeczną (a tym samym wpływa na jakość życia w miastach). Skutkuje to polepszeniem funkcjonowania całego złożonego organizmu miejskiego.

Plan transportowy województwa podlaskiego podkreśla konieczność integracji transportu publicznego, obejmującej transport miejski i transport regionalny przede wszystkim w zakresie taryfowo-biletowym, koordynacji rozkładów jazdy, informacji o usługach. Niemniej istotnym elementem integracji przestrzennej na poziomie regionalnym są zintegrowane węzły przesiadkowe. Plan transportowy wymienia osiem punktów mogących pełnić funkcję zintegrowanych węzłów przesiadkowych (Suwałki, Augustów, Sokółka, Białystok, Łapy, Szepietowo, Mońki, Grajewo). Elementem uzupełniającym system są rozwiązania integrujące transport drogowy z kolejowym np. instalowanie stojaków na rowery na dworcach, budowa parkingów przy dworcach i przystankach kolejowych (w tym w ramach systemu *Park&Ride*), budowa nowych przystanków kolejowych.

Cel tematyczny 6. Zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami

Racjonalne zarządzanie zasobami jest jednym z najważniejszych wyzwań w zakresie ochrony środowiska i wyzwań gospodarczych, wskazanych przez Komisję Europejską we Wspólnych Ramach Strategicznych.

Województwo podlaskie posiada wyjątkowe walory przyrodnicze, cechuje je duża różnorodność biologiczna i dobry stan środowiska przyrodniczego. Przejawem tego jest duży udział obszarów prawnie chronionych, który w 2012 r. wynosił 32% (7 miejsc w kraju). Bardzo dużą powierzchnię stanowią obszary objęte najwyższą formą ochrony przyrody, jaką są w Polsce parki narodowe (4,57 km²/100 km² powierzchni województwa, 1 miejsce w kraju) oraz rezerваты przyrody (1,18 km²/100 km², 2 miejsce w kraju, przy czym podany wskaźnik powierzchni jest prawie 2 razy większy od wartości dla następnego w kolejności województwa podkarpackiego). Na terenie regionu zlokalizowane są także 34 obszary objęte siecią Natura 2000, przy czym obszary objęte ochroną w ramach Dyrektywy Siedliskowej zajmują 26,9% powierzchni województwa (1 miejsce w kraju), zaś obszary objęte ochroną w ramach Dyrektywy Ptasiej – blisko 29% powierzchni województwa (2 miejsce w kraju). Powierzchnia terenów zieleni o mniejszej wartości przyrodniczej jest znacznie niższa. Województwo podlaskie w 2012 r. zajmowało przedostatnie miejsce w kraju pod względem ilości parków spacerowo-wypoczynkowych, 15 miejsce pod względem ilości zieleńców i 10 pod względem ilości pomników przyrody. W 2012 r. powierzchnia lasów ochronnych, tj. lasów pełniących wyłącznie lub dodatkowo funkcję ochroną gruntów, wód, infrastruktury oraz terenów zamieszkałych przez człowieka i zagrożonych skutkami zjawisk żywiołowych w stosunku do powierzchni lasów stanowiło 26,3%, co oznaczało 13 miejsce w kraju przy wartości dla kraju 39%.

Dobry stan środowiska nie zwalnia jednak z troski o nie i z obowiązku stałego przeciwdziałania czynnikom i zjawiskom negatywnie oddziałującym na różnorodność biologiczną, takim jak np. **przekształcanie, degradacja i fragmentacja siedlisk flory i fauny, zmiana użytkowania terenu, nadmierna eksploatacja zasobów naturalnych, zanieczyszczanie środowiska, rozprzestrzenianie się inwazyjnych gatunków obcych**. Naruszenie stabilności układów przyrodniczych, w szczególności na obszarach wykorzystywanych gospodarczo, może bowiem w konsekwencji doprowadzić do negatywnych skutków dla gospodarki i społeczeństwa. Według *Prognozy oddziaływania na środowisko Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 r.* dynamicznie zachodzące zmiany w środowisku wynikają z naturalnych procesów oraz ingerencji człowieka. Największe zagrożenia dla różnorodności biologicznej niesie ingerencja w poszczególne elementy składowe środowiska oraz przerwanie wzajemnych powiązań, spójności

i ciągłości pomiędzy tymi elementami. Do najważniejszych czynników stanowiących zagrożenie dla środowiska biotycznego wymienia się: zagrożenia pożarowe obszarów leśnych i torfowisk, zaniechanie użytkowania szczególnie terenów łąkowo-pastwiskowych, fragmentację obszarów poprzez realizację dużych inwestycji liniowych, zagrożenia związane z gospodarką komunalną, intensyfikację rolnictwa, intensywny transport kołowy, miejscowo nadmierną eksploatację przez turystykę i rekreację obszarów o wyjątkowej atrakcyjności, w tym rozwijającą się zabudową lotniskową (np. nad brzegami jezior). Do spodziewanych zagrożeń zalicza się i ekspansję gatunków obcego pochodzenia, wypierających gatunki rodzime i zagrożenia ze strony gatunków modyfikowanych genetycznie.

Środowisko biotyczne podlega bardzo różnorodnym oddziaływaniom człowieka, przy czym większość z nich wpływa na inne komponenty natury jak powietrze, woda, gleba, powoduje także skutki w organizmach żywych. **Największym zagrożeniem dla roślin i zwierząt jest zmniejszanie ich przestrzeni życiowej**, czyli korzystnych dla nich siedlisk. Odbywa się to przede wszystkim w wyniku zagospodarowania przestrzeni, w szczególności poprzez infrastrukturę komunikacyjną, która prowadzi do fragmentacji siedlisk i populacji poszczególnych gatunków.

Wzrost powierzchni zabudowanych w regionie i presja urbanistyczna, szczególnie w okolicach największych miast w województwie, tj. Białegostoku, Suwałk i Łomży poprzez rozbudowę podmiejskich dzielnic miast przyczynia się do obniżenia wartości krajobrazu.

Region w 2012 r. zajmował 13 miejsce w Polsce pod względem powierzchni gruntów wymagających rekultywacji (2,807 ha w stosunku całkowitej powierzchni w Polsce takich terenów, wynoszącej 64 343 ha), co świadczy o tym, iż obszar województwa nie został w znaczący sposób zdewastowany i zdegradowany działalnością ludzką.

Zauważono brak dostatecznej ochrony złóż i kopalin tj. piasku, żwiru, kredy, torfu, rud magnetytowo-ilmenitowych przed ich nadmiernym wykorzystywaniem. Większość prowadzonych na terenie województwa eksploatacji ma charakter odkrywkowy. Powoduje to niekorzystne zmiany zwłaszcza w krajobrazie i powierzchni ziemi, a w sposób znaczący oddziałuje na warunki glebowo-wodne. Ponadto część zasobów kopalin zlokalizowana jest na terenach przyrodniczo cennych lub w bezpośrednim ich sąsiedztwie.

Diagnostując ruch turystyczny na przestrzeni lat dostrzega się wzrost ilości udzielonych noclegów z 806,1 tys. w 2005 do 984,9 tys. w 2012 r., jednakże województwo zajmuje 15 miejsce w kraju pośród regionów w zakresie bazy turystycznej (miejsca noclegowe). Intensywność funkcji turystycznej w regionie jest mniejsza od średniej kraju i znacznie zróżnicowana. Dostępna baza turystyczna oraz specyfika atrakcji związanych z walorami przyrodniczymi nie sprzyja rozwojowi turystyki masowej w regionie, lecz równocześnie jej nie eliminuje. Szansą dla regionu jest możliwość powiększenia korzyści gospodarczych związanych z racjonalnym wykorzystaniem różnorodności biologicznej: m.in. przez rozwój turystyki przyjaznej środowisku oraz wzrost dochodów rolnictwa wynikający z lepszego użytkowania potencjału rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Dlatego z uwagi na potrzebę ochrony potencjału endogenicznego, jakim jest duża różnorodność biologiczna i dobry stan środowiska przyrodniczego, niezbędna jest w regionie realizacja działań ujętych w priorytecie inwestycyjnym 6.4 (Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę).

Emisja zanieczyszczeń w 2012 r. w regionie jest jedną z najniższych w kraju (emisja zanieczyszczeń gazowych bez dwutlenku węgla z zakładów szczególnie uciążliwych dla czystości powietrza – ostatnie miejsce z wartością 8 tys. ton, podczas emisja krajowa sięgnęła 1 626,6 tys. ton ; emisja zanieczyszczeń pyłowych – ostatnie miejsce w kraju z wartością 0,9 tys. ton, podczas gdy krajowa emisja wynosiła 52,4 tys. ton). Jest to spowodowane głównie niewielką liczbą zakładów uciążliwych zlokalizowanych na obszarze województwa. Pomimo niskiego poziomu emisji zanieczyszczeń średnio w regionie, **miejscowo odnotowywane są przekroczenia**

stężeń normatywnych, wywołane głównie złym stanem technicznym wielu urządzeń wykorzystywanych do spalania, jakością paliw w połączeniu z niejednokrotnie niekorzystnymi warunkami rozprzestrzeniania się substancji w powietrzu. Głównymi źródłami emisji zanieczyszczeń do powietrza w regionie są ciepłownie miejskie, przemysłowe, rozproszone źródła emisji z sektora komunalno-bytowego, a także zanieczyszczenia komunikacyjne. Według dokumentu *Ocena poziomów substancji w powietrzu i klasyfikacji stref województwa podlaskiego w 2012 roku* autorstwa Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Białymstoku do największych źródeł zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego na terenie województwa zalicza się miasta: Białystok, Łomża i Suwałki (gdzie źródłem zanieczyszczeń są miejskie przedsiębiorstwa energetyki ciepłej oraz zakłady szczególnie uciążliwe), jak również powiaty: grajewski, zambrowski i hajnowski. W emisji największy udział mają: dwutlenek węgla, dwutlenek siarki, tlenki azotu, tlenek węgla i pyły. Według danych GUS zawartych w publikacji *Ochrona środowiska i leśnictwo w województwie podlaskim w 2012 r.* największa emisja pyłowych zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego z zakładów szczególnie uciążliwych dla czystości powietrza w 2012 r. występowała w Białymstoku, Łomży i Suwałkach oraz w powiatach grajewskim, hajnowskim i zambrowskim. Natomiast największa emisja gazowych zanieczyszczeń powietrza miała miejsce w Białymstoku, Łomży i Suwałkach oraz w powiatach grajewskim, hajnowskim i wysokomazowieckim.

Na całym terenie województwa podlaskiego w 2011 r. stwierdzono przekroczenie dopuszczalnego stężenia pyłu zawieszonego PM₁₀, benzo(a)pirenu w aglomeracji białostockiej, stężenia docelowego pyłu zawieszonego PM_{2,5} w strefie podlaskiej oraz w aglomeracji białostockiej.

W *Prognozie oddziaływania na środowisko Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 r.* zaobserwowano w ostatnich latach zmianę w strukturze emisji. Na skutek zmniejszenia emisji zanieczyszczeń przez elektrociepłownie, zmianę jakości paliwa i mniejsze zapotrzebowanie na energię ciepłą w okresie zimowym, spadło znacznie emisji punktowej w bilansie emisji całkowitej. Wzrósł natomiast udział emisji powierzchniowej spowodowanej stosowaniem paliw gorszej jakości, czy coraz bardziej powszechne spalanie odpadów. Większego znaczenia nabrały źródła niskie oddziałujące bezpośrednio w najbliższym otoczeniu przebywania ludzi. Niniejsza diagnoza wskazuje na konieczność działań mitygujących jedynie na mniejszą skalę oraz w obszarach, które tylko pośrednio są przedmiotem interwencji RPOWP 2014-2020.

Według *Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami na lata 2012-2017* w roku 2010 w województwie wytworzono blisko 1 mln Mg odpadów innych niż komunalne. Spośród nich najwięcej wytworzono odpadów z instalacji i urządzeń służących zagospodarowaniu odpadów z oczyszczalni ścieków oraz z uzdatniania wody pitnej i wody do celów przemysłowych – 29,1% oraz z rolnictwa, sadownictwa, upraw hydroponicznych, rybołówstwa, leśnictwa, łowiectwa oraz przetwórstwa żywności – 20,9%. Z uwagi na małą liczbę zakładów uciążliwych w województwie, niewielka jest także ilość wytwarzanych przez nie odpadów - odpady wytworzone z wyłączeniem odpadów komunalnych wynosiły w 2012 r. 72,7 ton/km² (co stanowi 3 miejsce w Polsce), podczas gdy średnia krajowa była ponad 5 razy większa (należy jednak zauważyć ponad 2-krotny wzrost ilości wytworzonych odpadów w roku 2012 w stosunku do lat ubiegłych). Udział odpadów (z wyłączeniem odpadów komunalnych) poddanych odzyskowi w ogólnej ilości wytworzonych odpadów w tym samym roku wyniósł 94,9%, plasując region na 2 miejscu w kraju. Jednakże problemem w województwie są odpady komunalne. Chociaż pod względem wytwarzanych odpadów komunalnych region zajmuje 10 miejsce w kraju, to **ilość zebranych odpadów jest już najniższa w Polsce (12 ton/km², średnio w kraju jest to 30,6 ton/km²)**. Na ten wynik wpływa przede wszystkim **jeden z najniższych w kraju (15 miejsce) odsetek osób objętych zorganizowanym systemem zbierania odpadów komunalnych** – 68,6% wobec średniej 81% (2011 r.). W 2010 r. biorąc pod uwagę szacowaną masę wytwarzanych odpadów, w Wojewódzkim Systemie Odpadowym zarejestrowano zebranie i odebranie jedynie ok. 60% odpadów (78% wg GUS). Przy czym część przedsiębiorców zbierających odpady na terenie województwa podlaskiego nie przekazała

danych do WSO oraz, nie wszyscy mieszkańcy województwa objęci byli zorganizowanym zbieraniem odpadów (79,8% mieszkańców). Zbieranie selektywne odpadów prowadzone było jedynie w 53,4% gmin województwa i objętych nim było 61,5% mieszkańców (na podstawie ankietyzacji gmin).

Pomimo tego, że procesom biologicznego przekształcania poddano w 2010 roku 16,8 tys. Mg odpadów komunalnych, to uzyskano w wyniku tych procesów jedynie 1,6 tys. Mg kompostu (9,5% masy odpadów poddanych przetwarzaniu metodami biologicznymi). Pozostała masa produktów przetwarzania biologicznego została unieszkodliwiona na składowiskach. W województwie podlaskim w 2010 roku funkcjonowało 11 sortowni o łącznych mocach przerobowych 265,95 tys. Mg/rok przy pracy jednozmianowej, co pozwoliło na pokrycie ok. 57,6% potrzeb w tym zakresie (przy pracy jednozmianowej). Powyższe sortownie przetworzyły w analizowanym roku 153,1 tys. Mg odpadów co oznacza, że nie były one w pełni wykorzystane. W obszarze ZZO Czerwony Bór brak było sortowni odpadów. Istniejące w 2010 roku instalacje zagospodarowania odpadów ulegających biodegradacji pozwalały zagospodarować jedynie ok. 32% potrzeb w tym zakresie dla roku 2020. Łączne moce przerobowe instalacji zagospodarowania odpadów ulegających biodegradacji wynoszą 55 tys. Mg/rok. W 2010 r. odpady komunalne przyjmowane były na 39 składowiskach. Łączna pojemność składowisk funkcjonujących w 2010 roku wynosiła 1 295 253,20 m³, co oznacza możliwość składowania 874 452,70 Mg odpadów. Większość wyprodukowanych odpadów trafia na składowiska (według danych za 2012 rok 81% zebranych odpadów zmieszanych) i tylko 5,3% zbieranych jest selektywnie (najmniej w kraju, średnio z selektywnego zbierania pochodzi 10,5% odpadów komunalnych), dlatego **gospodarkę odpadami w regionie można określić jako nieefektywną i przestarzałą.**

W związku z tym konieczna jest zmiana obecnej sytuacji poprzez kompleksowe działania skierowane na poprawę gospodarowania odpadami realizowane w ramach priorytetu inwestycyjnego 6.1 (Inwestowanie w sektor gospodarki odpadami celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych określonych przez państwa członkowskie).

W województwie jest także niewystarczająca infrastruktura związana z gospodarką wodno-ściekową. Na przestrzeni lata 2000-2012 (według GUS) poziom ścieków przemysłowych i komunalnych odprowadzanych do wód lub do ziemi jedynie nieznacznie się zmniejszy z 40,8 do 40,3 hm³. Województwo podlaskie jest wyposażone w sieć wodociągową długości 12 810,2 km. Pod względem długości sieci wodociągowej na 100 km² podlaskie w 2012 r. zajęło dopiero 13 miejsce w Polsce ze wskaźnikiem 63,5 km/100 km², podczas gdy średnia krajowa wyniosła 90,5 km/100 km². Na przestrzeni lat 2004-2012 następował jednak stały wzrost wskaźnika długości sieci wodociągowej na 100 km² (z poziomu 52,6 km/100 km² w 2004 r.). W 2012 r. w podlaskim 88,05% ludności korzystało z sieci wodociągowej, co daje regionowi 11 miejsce w kraju. Zwodociągowanie gmin w regionie jest na poziomie średniej krajowej, jednak występują **duże braki w zakresie dostępności kanalizacji**. W 2011 r. z sieci kanalizacyjnej korzystało co prawda niemalże tyle samo mieszkańców co średnio w kraju (61% wobec średniej 63,5%), ale występowały bardzo duże dysproporcje w dostępie na linii miasto-wieś. Tylko 17,6% ludności wiejskiej było podłączonych do sieci kanalizacyjnej (14 miejsce w kraju). Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku oczyszczalni ścieków, bowiem w 2012 r. tylko 20,1% wszystkich mieszkańców terenów wiejskich korzysta z oczyszczalni ścieków (średnia dla kraju wynosi 33,1%). Głównym źródłem zanieczyszczeń wód w województwie jest nieprawidłowa gospodarka ściekowa. Istotny problem również stanowią ścieki bytowe z gospodarstw rolnych oraz z hodowli, także zagospodarowanie gnojowicy, która nie trafia zazwyczaj do oczyszczalni ścieków i jest najczęściej rozlewana w lasach i na polach. Podejrzewa się, że główne zagrożenie dla jakości wód w małych zlewniach rzek oraz w zlewniach jeziornych stanowi działalność rolnicza i gospodarka ściekowa na obszarach wiejskich. Wskaźnik ludności wiejskiej korzystającej z oczyszczalni ścieków jest nadal mały i konieczna jest kontynuacja

kanalizowania szczególnie obszarów wiejskich, a tam, gdzie to nieuzasadnione – dofinansowywania przydomowych oczyszczalni. Według danych GUS region zajmowała w 2012 r. - 12 miejsce pod względem odsetka ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków (65,5%).

W związku z czym istnieje **problem ograniczonej dostępności mieszkańców regionu do oczyszczalni ścieków**. Powyższa sytuacja uzasadnia potrzebę realizacji priorytetu inwestycyjnego 6.2 (Inwestowanie w sektor gospodarki wodnej celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych, określonych przez państwa członkowskie).

Analizując poziom świadomości ekologicznej oparto się na *Badaniu świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polskie* wykonanym na zlecenie Ministra Środowiska i NFOŚiGW w latach 2011, 2012 i 2013 r. (tego rodzaju informacje w podziale na poszczególne regiony nie występują). Wyniki badania świadczą o tym, iż mimo rosnącej świadomości problemów środowiska naturalnego, na tle innych spraw do rozwiązania, ochrona środowiska naturalnego jest ważnym wyzwaniem dla Polski zdaniem tylko co dziewiątego badanego. W stosunku do poprzednich pomiarów można zaobserwować widoczny wzrost odsetka osób, dla których zanieczyszczenie powietrza, katastrofy naturalne czy zmiany klimatu są najistotniejszymi problemami w tej dziedzinie. Trzech na czterech badanych uważa, że ochrona środowiska może wpłynąć na rozwój gospodarczy. Niniejsze przeświadczenie jest spójne z polityką zrównoważonego rozwoju. W ciągu ostatnich trzech lat podniosła się świadomość problemu zanieczyszczenia powietrza. Jako ważniejszy powód zanieczyszczenia powietrza w Polsce uznają emisję z dużych obiektów energetycznego spalania, czy emisję transportu samochodowego. Równocześnie jednak ponad połowa badanych uważa, że najbardziej do poprawy przyczyniłaby się wymiana starych pieców węglowych na piece nowocześniejsze. Co drugi badany, rozwiązania problemu jakości powietrza szukałby także poprzez stosowanie odnawialnych źródeł energii. Chociaż zwiększyła się liczba osób zauważających prowadzone przez gminę działania w celu informowania oraz edukowania jej mieszkańców w zakresie właściwego gospodarowania odpadami, to wciąż grupa ankietowanych, którzy takich działań nie dostrzegają, stanowi ponad połowę. Pośród pojęć związanych z ochroną środowiska „zmiany klimatu” są najbardziej zrozumiałym dla Polaków. Jednakże troska o środowisko naturalne nadal nie jest priorytetem dla przeciętnej rodziny. Zauważalna jest przewaga osób niegotowych do ponoszenia dodatkowych kosztów w zamian za „czystą” energię. Ochrona środowiska zachodzi „przy okazji”. 31% respondentów należy do grupy, którą nazwać można „proekologiczną”, jest to grupa osób oszczędzających zarówno energię, jak i wodę, regularnie segregujących odpady oraz działających zgodnie z zasadą zrównoważonego transportu. Przynajmniej jedno z czterech wyróżnionych grup zachowań ekologicznych przejawiają niemal wszyscy Polacy (97%). Na zagadnienie edukacji ekologicznej obecnie spogląda się znacznie szerzej. Aktywne interesowanie się ochroną środowiska i racjonalnym korzystaniem z jego zasobów z uwagi na ich istotne znaczenie w dążeniu do wzrostu konkurencyjności oraz wzmacniania potencjału w zakresie przedsiębiorczości i zatrudnienia polega na wspieraniu gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej. Zmniejszenie zanieczyszczenia może także nastąpić dzięki bardziej racjonalnemu zużyciu materiałów w procesie produkcji, czyli redukcji zużycia surowców i wzrostowi wydajności ich wykorzystania, powtórnemu użyciu odpadów z jednego procesu produkcji w procesie następnym, nawet jako surowca podstawowego. Co więcej, taniej jest przeprowadzić modernizację technologiczną, niż usuwać skutki powstałych zanieczyszczeń, ponadto czystsze środowisko pracy wpływa pozytywnie na efektywność i zdrowie pracowników. Sama przyroda dostarcza wielu cennych z ekonomicznego punktu widzenia korzyści, tj.: regulacja klimatu i składu atmosfery, tworzenie się gleby, kontrola erozji, usuwanie zanieczyszczeń, zapylenie kwiatów, kontrolowanie szkodników i rozprzestrzeniania się chorób, produkcja surowców, rekreacja czy regulacja obiegu wody. Aby wykonanie tych działań przez przyrodę było możliwe, ekosystemy muszą być zdrowe, odporne na kataklizmy, do czego właśnie przyczynia się

różnorodność biologiczna. Według raportu Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska o stanie rzek decydują głównie odprowadzone i niewłaściwie oczyszczone ścieki komunalne i przemysłowe. W kontekście powyższego uzasadnione są przedsięwzięcia planowane do realizacji w ramach osi priorytetowej VI. Dodatkowo nieodzowne są działania dotyczące upowszechniania, informacji i promocji ekologii oraz postaw pro środowiskowych z uwagi na relatywnie niski **poziom wiedzy o ekologii**.

Województwo podlaskie poza walorami przyrodniczymi posiada też walory kulturowe wynikające przede wszystkim z odrębności kulturowej, religijnej i narodowościowej oraz transgranicznego położenia. Znajdują się tu główne skupiska i ośrodki kulturalne polskich: Białorusinów (Białystok, Bielsk Podlaski, Hajnówka, Sokółka, Gródek, Siemiatycze, Michałowo, Orla), Ukraińców (Bielsk Podlaski i Białystok), Litwinów (Puńsk i Sejny), Tatarów (Sokółka, Białystok), Rosjan (Białystok), staroobrzędowców (Suwalszczyzna) i Romów (Białystok, Suwałki). Różnorodność etniczna i narodowościowa ma swoje odbicie w licznych zabytkach kultury i architektury materialnej, w obiektach architektury ludowej oraz miejscach o dużym znaczeniu historycznym. W regionie funkcjonują też liczne obiekty sakralne różnych wyznań. W województwie podlaskim jest 22752 zabytków nieruchomości oraz 4232 obiektów zabytków sztuki i rzemiosła artystycznego oraz 12 obiektów zabytków techniki, 3768 wyposażenia świątyń, 65 kolekcji. Stan obiektów zabytkowych jest zły, szczególnie zabytków drewnianych. W zakresie instytucji kultury zgodnie z *Diagnozą partycypacji w kulturze w województwie podlaskim* na tle kraju województwo podlaskie posiada najmniej bibliotek publicznych, bardzo słabo rozwiniętą infrastrukturę domów kultury i kin stałych. Mieszkańcy rzadko korzystają z oferty muzeów, kin, bibliotek i galerii, uczestniczą głównie w imprezach organizowanych przez domy kultury i podobne instytucje. Z kolei Białystok jako stolicę województwa cechuje niedoinwestowanie infrastruktury kultury oraz słaba promocja zewnętrzna. Infrastruktura kulturalna jest jednym z ważniejszych elementów, od których zależy dostępność do oferty kulturalnej regionu.

Stan obiektów kulturowych istniejących na terenie województwa podlaskiego a także ich wyposażenia techniczne nie jest wystarczające. Istnieje potrzeba modernizacji, a także podwyższanie standardów bazy materialnej istniejących obiektów kulturowych. Dlatego z uwagi na **potrzebę zachowania istniejącego potencjału kulturowego** województwa podlaskiego, ochrony obiektów zabytkowych oraz poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym ich dostępności dla osób niepełnosprawnych niezbędna jest w regionie realizacja działań ujętych w priorytecie inwestycyjnym 6.3.

Cel tematyczny 7. Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszej infrastruktury sieciowej

Jednym z głównych wyzwań dla Polski, określonych przez Komisję Europejską w WRS, jest rozwój nowoczesnej infrastruktury sieciowej na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia, w tym zwiększanie międzynarodowej dostępności Polski i dostępności regionów peryferyjnych, rozwoju sieci transportowej między aglomeracjami oraz rozwoju systemów transportu w obszarach metropolitalnych. Realizacji tego wyzwania ma służyć m.in. cel tematyczny 7: Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszej infrastruktury sieciowej.

Ocena dostępności transportowej zawarta w *Strategii Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)* również porusza problem największej peryferyjności drogowej i kolejowej do „rdzenia Europy” cechującej regiony wschodnie, jak również wskazuje województwo podlaskie wśród obszarów o najsłabszej dostępności transportowej mierzonej wskaźnikiem MDT. Powyższa Strategia jako główny cel wskazuje zwiększenie dostępności transportowej oraz poprawę bezpieczeństwa uczestników ruchu i efektywności sektora

² Rejestr zabytków nieruchomości, stan na dzień 31 marca 2013 r.

transportowego, przez tworzenie spójnego, zrównoważonego i przyjaznego użytkownikowi systemu transportowego w wymiarze krajowym, europejskim i globalnym. Osiągnięcie tego celu pozwoli na stworzenie dogodnych warunków, sprzyjających stabilnemu rozwojowi gospodarczemu kraju, gdyż sukces gospodarczy jest funkcją m. in. dostępności.

Dostępność transportowa jest kluczowym czynnikiem rozwoju regionu, który z jednej strony decyduje o jego atrakcyjności inwestycyjnej, pozwala na promocję regionu oraz pomaga w rozwoju przedsiębiorczości lokalnej, w tym warunkuje możliwości rozwoju turystyki, a z drugiej strony znacząco przyczynia się do podniesienia standardu życia mieszkańców. Słabo rozwinięty transport stanowi obecnie jedną z głównych barier dla wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. W chwili obecnej interwencji wymaga poprawa stanu technicznego oraz modernizacja układu transportowego województwa, mająca na celu stworzenie nowoczesnego i sprawnego wewnętrznie układu drogowego i kolejowego.

Region wymaga dalszych inwestycji w zakresie nowoczesnej infrastruktury sieciowej, w tym transportowej, które przyczynią się do wzrostu konkurencyjności jego gospodarki, a tym samym wzrostu gospodarczego. Poprawa dostępności przyczyni się z jednej strony do rozwoju społeczno-gospodarczego przez stworzenie lepszych warunków do wymiany ekonomicznej i cywilizacyjnej wewnątrz regionu oraz z innymi regionami w kraju, z drugiej – zwiększy dynamikę kontaktów międzynarodowych, także tych, które wiążą się z funkcjami tranzytowymi. Infrastruktura transportowa w regionie (w szczególności w zakresie dróg krajowych i wojewódzkich) służy bowiem nie tylko mieszkańcom województwa. Przez region odbywa się znaczący ruch tranzytowy, co zwiększa obciążenie istniejącej sieci.

Interwencja w tym obszarze jest uzasadniona ze względu na potrzebę usuwania niedoborów przepustowości w infrastrukturze transportowej. Do realizacji tego celu konieczne są także działania zwiększające wzajemną dostępność głównych ośrodków miejskich, poprawę dostępności ośrodków subregionalnych i obszarów wiejskich oraz zwiększenie dostępności obszarów o najniższym jej poziomie do największych miast.

Województwo podlaskie należy do regionów o najsłabiej rozwiniętej infrastrukturze transportowej w kraju. **Niska jest dostępność transportowa województwa mierzona wskaźnikiem międzygałęziowej dostępności transportowej (WMDT).** Analiza wszystkich środków transportu za pomocą wskaźnika MDT, który w roku 2011 wyniósł w województwie jedynie 0,2454, co stanowiło 73,3% średniej krajowej, plasuje region na przedostatnim miejscu w kraju. WMDT uległ jednocześnie znacznemu pogorszeniu w stosunku do 2008 roku, kiedy to województwo plasowało się nieznacznie powyżej średniej krajowej. Wskaźnik ten oddaje bardzo niską dostępność największych miast regionu do nowoczesnej infrastruktury transportowej. Co więcej, jak wynika z przeprowadzonej symulacji zmiany wartości MDT (*Dostępność transportowa w Polsce Wschodniej, Ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego na potrzeby aktualizacji Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*), realizacja prowadzonych inwestycji w autostrady i drogi ekspresowe spowoduje obniżenie wskaźnika w relacji do średniej krajowej do 72,3%, a po uwzględnieniu inwestycji realizowanych przez GDDKiA wskaźnik wzrośnie do 0,292 i będzie wynosił 75,8% średniej krajowej.

Region charakteryzuje słabe zintegrowanie stolicy województwa z krajowym układem komunikacyjnym i stolicami województw ościennych za pomocą dróg szybkiego ruchu. **Niską dostępność zewnętrzną stolicy regionu** (Białegostoku) potwierdza wysoki średni czas dojazdu samochodem do innych miast wojewódzkich, który w 2011 r. wynosił 319 minut, co było najgorszym wynikiem wśród wszystkich województw w Polsce z wyjątkiem stolicy województwa zachodniopomorskiego (340 minut). Lepsze połączenia między ośrodkami wzrostu sprzyjają rozpowszechnianiu wiedzy i stymulują handel oraz wzmacniają konkurencyjność przedsiębiorstw (m.in. dzięki ograniczeniu kosztów transportu), wywierając pozytywny wpływ na rynek pracy. W przypadku zewnętrznej dostępności komunikacyjnej, pod względem transportu drogowego województwo podlaskie jest skomunikowane stosunkowo

dobrze jedynie z Warszawą. Dostępność transportowa stolic pozostałych województw graniczących z województwem podlaskim (Lublin i Olsztyn) jest znacznie gorsza.

Niemniej istotna z punktu widzenia wzrostu atrakcyjności regionu dla inwestorów, sąsiadów czy turystów oraz jakości życia mieszkańców jest także poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz województwa, która warunkuje dostęp do usług publicznych. Problemem regionu jest jednak **niska dostępność wewnętrzna stolicy województwa i związana z nią peryferyjność obszarów**. *Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku* wskazuje na zwarte obszary o wyraźnie upośledzonej dostępności regionalnej, wśród których jeden dotyczy pogranicza województw podlaskiego i warmińsko-mazurskiego. Województwo podlaskie należy do regionów o najbardziej rozproszonym osadnictwie i niskiej średniej wielkości wsi, w konsekwencji wykluczenie komunikacyjne grozi wielu obszarom położonym peryferyjnie. Także Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 wskazuje, że cała południowa część województwa oraz powiaty sejnieński i część gmin powiatu augustowskiego znajdują się w zasięgu powyżej 40 min dojazdu do najbliższej siedziby powiatu grodzkiego oraz powyżej 60 min dojazdu do miasta wojewódzkiego. Niektóre gminy w powiecie białostockim, sokólskim i augustowskim znajdują się w zasięgu powyżej 40 min dojazdu do miast powiatowych, przy czym ze wschodniej części powiatu białostockiego czas ten przekracza 50 min. Wiele obszarów województwa znajduje się poza zasięgiem izochrony 90 minut dostępu do stolicy województwa. Są to głównie najbardziej oddalone obszary powiatu suwalskiego i sejneńskiego, ale także południowej części powiatu siemiatyckiego. Dojazd do Białegostoku z najbardziej na północ wysuniętych części województwa zajmuje ponad 2 godziny. Stąd też niezbędne są działania w zakresie poprawy spójności przestrzennej na rzecz obszarów, które są najbardziej oddalone od ośrodka wojewódzkiego. Zmniejszanie czasu dojazdu do głównych ośrodków przyczyniać się będzie do zwiększenia szans rozwojowych regionu, poprawy dostępności do usług publicznych, które w dużej mierze zlokalizowane są w stolicy województwa i miastach subregionalnych oraz do zahamowania negatywnych procesów demograficznych, społecznych i gospodarczych.

Dla rozwoju regionu konieczne jest podjęcie działań prowadzących do optymalizacji i integracji systemów transportowych, zwiększenia ich efektywności, zmniejszenia obciążeń środowiskowych i poprawy bezpieczeństwa ich użytkowania.

Celem interwencji powinno być integrowanie transportu drogowego, kolejowego, powietrznego, tworzenie warunków do komplementarności różnych rodzajów transportu oraz rozbudowa inteligentnych systemów transportowych. W największych ośrodkach miejskich należy dążyć do tworzenia intermodalnego pasażerskiego transportu publicznego.

Realizacja celu, jakim jest poprawa atrakcyjności regionu, m.in. z punktu widzenia potencjalnych inwestorów, co z kolei stwarza szansę na wzrost konkurencyjności gospodarki i przedsiębiorstw, wymaga także rozbudowy i modernizacji infrastruktury transportowej o istotnym znaczeniu gospodarczym, niezbędnej do skomunikowania, np. z terenami inwestycyjnymi czy przejściami granicznymi.

Z punktu widzenia zwiększenia konkurencyjności gospodarki regionu, konkurencyjności przedsiębiorstw oraz poprawy spójności społecznej i terytorialnej istotna jest realizacja działań na rzecz zwiększania mobilności regionalnej określonych w priorytecie inwestycyjnym 7.2 poprzez inwestycje łączące drugorzędne i trzeciorzędne węzły z infrastrukturą TEN-T oraz poprawiające bezpieczeństwo na tych drogach. **Stan techniczny infrastruktury drogowej w województwie podlaskim jest bardzo niepokojący.** Odsetek dróg krajowych, których stan wymaga natychmiastowych remontów wzrósł bardzo gwałtownie w latach: 2009-2011 i jest obecnie na poziomie około 21%, co znacznie przekracza średnią krajową (17%). Jakość dróg w regionie jest zła, jedynie 49% dróg publicznych w 2012 r. stanowiły drogi o nawierzchni twardej, co dawało mu ostatnią pozycję wśród województw. Najniższy był także udział dróg o nawierzchni twardej ulepszonej, który wynosił w województwie podlaskim jedynie 44%. W zależności od powiatu udział dróg gruntowych waha się od niespełna 10% w Białymstoku do ponad 70% w powiecie kolneńskim i augustowskim. W tym ostatnim

stanowią one ponad 3/4 wszystkich dróg publicznych. Tylko w 4 z 14 powiatów ziemskich drogi o nawierzchni twardej stanowią więcej niż połowę wszystkich dróg gminnych i powiatowych.

Należy również wskazać na dużą liczbę ofiar wypadków, która świadczy o **niskim poziomie bezpieczeństwa na drogach.** W latach 2010-2012 województwo podlaskie było czwartym w kraju pod względem ilości ofiar śmiertelnych w wypadkach samochodowych na 100 tys. ludności, a w roku 2009 zajmowało pod tym względem pierwsze miejsce. Co prawda jest to wskaźnik cechujący się dość dużą zmiennością, jednak w latach 2004-2012 województwo podlaskie tylko raz znalazło się poza pierwszą piątką województw o największej liczbie wypadków śmiertelnych na 100 tys. ludności. Statystyki te są tym bardziej alarmujące z racji niższego natężenia ruchu na drogach województwa podlaskiego oraz stosunkowo niskiej liczby wypadków drogowych ogółem rejestrowanych na terenie województwa.

Inwestycje drogowe polegające na włączaniu drugorzędnych i trzeciorzędnych węzłów do sieci TEN-T w województwie mają fundamentalne znaczenie dla poprawy jego zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej, szczególnie z uwagi na to, że jest ono jednym z trzech regionów w skali kraju, które nie dysponują (wg stanu na koniec 2012 r.) ani jednym odcinkiem drogi o statusie autostrady. Celem tych działań będzie połączenie z siecią dróg ekspresowych oraz uzupełnienie istniejącej luki w połączeniach transgranicznych.

Wyniki Generalnego Pomiaru Ruchu w 2010 roku na sieci dróg wojewódzkich wskazują, że w porównaniu z rokiem 2005 we wszystkich województwach zarejestrowano wzrost ruchu. W województwie podlaskim wyniósł on 25% i był wyższy od średniego w kraju (23%).

Z uwagi na położenie województwa w wielu miejscach, m.in. w ciągu drogi krajowej Nr 8 czy drogi ekspresowej S19, ruch tranzytowy towarowy stwarza utrudnienia w funkcjonowaniu miast. W regionie odnotowuje się **duże natężenie ruchu pojazdów ciężarowych** (ponad 40% udział pojazdów ciężkich z przyczepami w ogólnym natężeniu ruchu na drogach krajowych), które powodują większe zużycie infrastruktury niż pojazdy osobowe, dlatego niezbędne są inwestycje w tę infrastrukturę. W przypadku ich braku, istniejąca sieć drogowa będzie podlegać presji przekraczającej jej możliwości techniczne i w związku z tym podlegać degradacji, co w efekcie przełoży się na spadek zarówno przepustowości, jak i dalsze pogorszenie bezpieczeństwa dróg w województwie. Z uwagi na wpływ na jakość życia mieszkańców, w tym stan bezpieczeństwa na drogach, projektowane inwestycje powinny uwzględniać takie warunki jak: zmniejszanie uciążliwości hałasowej, budowę ekranów akustycznych i tworzenie pasów zieleni przy drogach o dużym natężeniu ruchu w pobliżu zabudowy mieszkaniowej.

Województwo podlaskie nie posiada żadnego portu lotniczego. Jednocześnie **dostępność drogowa oraz czasowa do portów lotniczych jest niska** i tożsama z dostępnością do miast wojewódzkich regionów sąsiadujących, w których zlokalizowane są porty lotnicze – Lublina i Warszawy (brak bezpośredniego połączenia kolejowego do Lublina oraz niedoinwestowanie trasy S-19). Prawie cały region znajduje się poza izochroną 120 minut dostępności do portu lotniczego. Po uruchomieniu portu lotniczego w Lublinie, Białystok pozostaje największym miastem w Unii Europejskiej pozbawionym komunikacji lotniczej, a Podlaskie jako region jest obszarem najbardziej oddalonym od lotniska komunikacyjnego.

Zgodnie ze *Strategią Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)* działaniem zapewniającym zwiększanie dostępności do istniejącej sieci portów lotniczych, ma być rozbudowa drogowych i kolejowych połączeń umożliwiających zwiększenie dostępności do istniejących portów lotniczych, w szczególności w regionach nie dysponujących infrastrukturą lotniskową, w tym w Polsce Wschodniej. Jednocześnie, jeżeli powyższe działanie nie zapewni w racjonalnym czasie dostępu do funkcjonującej sieci lotnisk, zaleca się adaptowanie do standardów portów lotniczych istniejących małych lotnisk cywilnych, lub tam, gdzie jest to uzasadnione – budowę nowego lotniska.

Realizacja PI 7.2 umożliwi zmierzenie się z problemami zróżnicowań przestrzennych i przeciwdziałaniem peryferyjności. Chodzi tu zarówno o peryferyjność określoną według tradycyjnych osi zróżnicowania poziomu życia, które przebiegają: między miastami a obszarami

wiejskimi oraz – z uwagi na położenie regionu – między wschodem a zachodem kraju, jak i nierówności wynikające z przewagi dużych ośrodków miejskich nad regionami peryferyjnymi, coraz wyraźniejsze kontrasty jakości życia wewnątrz dużych miast oraz peryferyjność obszarów o relatywnie centralnej lokalizacji, ale znajdujących się poza strefą korzystnego oddziaływania ośrodków miejskich i charakteryzujących się brakiem funkcjonalnych powiązań z wielkimi miastami. Opisywana peryferyjność wynika najczęściej z barier w zakresie dostępności infrastrukturalnej (w tym głównie niedostatecznego rozwoju sieci i jakości dróg oraz jakości połączeń kolejowych) oraz braku synergii trzech rodzajów transportu (w tym niedostatecznej integracji połączeń kolejowych z siecią dróg krajowych i lokalnych). W tym kontekście bardzo ważnym wyzwaniem jest zwiększenie zewnętrznej i wewnętrznej (międzyregionalnej i lokalnej) dostępności terytorialnej oraz włączenie regionu do europejskiego zintegrowanego systemu transportowego, umożliwiającego sprawne przewozy towarów i ludności.

Z uwagi na politykę Unii Europejskiej, promującą zdecydowanie transport kolejowy, jak również z powodu środowiskowych uwarunkowań województwa podlaskiego, należy zwrócić szczególną uwagę na stan i rozwój tego środka transportu. Położenie regionu sprawia, że z perspektywy powiązań międzynarodowych istotna jest również poprawa jakości połączeń kolejowych z Białorusią, Litwą. **Stan infrastruktury kolejowej w regionie jest zły a jej gęstość niska.** Występuje stałe zagrożenie ograniczania połączeń kolejowych na skutek dekapitalizacji infrastruktury, likwidacji istniejących połączeń i zmniejszenia przewozów towarowych. Wg stanu w roku 2012 sieć kolejową na terenie województwa podlaskiego tworzy 731 km linii normalnotorowych, w większości jednotorowych (656 km). W przeliczeniu na 100 km² daje to najniższy wskaźnik gęstości w skali kraju, wynoszący 3,6 km (średni wskaźnik dla Polski to około 6,5 km). Około 211 km sieci to odcinki aktualnie nieczynne (91 km) lub nie eksploatowane w ruchu pasażerskim 120 km), co stanowi około 24% ogólnej długości sieci. Mimo tego, według Strategii Rozwoju Województwa w latach 2004-2011 nastąpił wzrost liczby użytkowanych kilometrów sieci kolejowej o 13%. **Niska jest liczba połączeń kolejowych z miastami wojewódzkimi i ośrodkami subregionalnymi.** Średni czas przejazdu między Białymstokiem a innymi miastami wojewódzkimi koleją wynosi 339 minut, co daje miastu 12 miejsce wśród miast wojewódzkich przed Olsztynem, Szczecinem, Gdańskiem i Rzeszowem. Według planu transportowego województwa, PKP Intercity prowadzi w województwie w dzień roboczy 20 kursów na czterech połączeniach (8 relacji), najwięcej (7 par pociągów/dobę) uruchamianych zostaje na połączeniu Białystok- – Warszawa. W pozostałych przypadkach liczba połączeń jest bardzo niska wynosząca poniżej 6-7 par dziennie, co uznawane jest za minimum dla sprawnie funkcjonującej kolei regionalnej, która mogłaby pełnić istotną funkcję w dojazdach mieszkańców do pracy i szkół. Koleje Mazowieckie obsługują jedno połączenie Siedlce- – Czeremcha (3 pary pociągów), a Przewozy Regionalne – 26 par pociągów na 12 połączeniach kolejowych. Czas dojazdu pociągiem z Białegostoku do stolic sąsiednich województw jest bardzo zróżnicowany. Dojazd do Warszawy zajmuje min. 2 godziny i 40 minut, do Olsztyna 4 godziny i 19 minut, a do Lublina aż 5 godzin i 40 minut. Także częstotliwość połączeń jest bardzo zróżnicowana. Z Białegostoku zelektryfikowane sieci będą jedynie w trzech kierunkach: Warszawy, Kuźnicy Białostockiej (granica z Białorusią) oraz Ełku. Wśród nich jedynie linia do Warszawy jest dwutorowa, a zatem o większej przepustowości. Komunikacja kolejowa pomiędzy ważnymi ośrodkami wewnątrz województwa również nie jest najlepsza. Funkcjonuje linia łącząca Białystok z Suwałkami (4 połączenia w ciągu dnia, najkrótszy czas przejazdu 2 godziny i 13 minut). Nie ma za to możliwości dojazdu pociągiem do Łomży, ani ze strony Białegostoku, ani Suwałk. Wśród problemów dotyczących infrastruktury kolejowej w Podlaskim należy wymienić **przystosowanie istniejącej sieci kolejowej do rozwijania tylko niskich prędkości** z powodu jej złego stanu technicznego i przestarzałego taboru oraz znaczne **zagrożenie bezpieczeństwa ruchu z powodu dużej liczby jednopoziomowych przejazdów kolejowych.** Jak wynika z *Planu zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego województwa podlaskiego*, sieć kolejowa w całości w obszarze województwa podlaskiego nie jest wyposażona w Europejski System Zarządzania Ruchem Kolejowym (ERTMS), a zaledwie 222 km to linie zelektryfikowane, co stanowi około 30% sieci. Ogółem na sieci kolejowej w obszarze województwa podlaskiego

zlokalizowanych jest 88 funkcjonujących pasażerskich stacji oraz przystanków kolejowych; zdecydowana większość stacji i przystanków kolejowych (około 75%) wyposażonych jest w perony 1 lub 2-krawędziowe. Z diagnoz Podlaskiego Biura Planowania Przestrzennego w Białymstoku, przeprowadzonych na potrzeby aktualizacji *Planu zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego*, wynika, że zły jest stan techniczny większości dworców i przystanków kolejowych. Sprostanie przez infrastrukturę kolejową międzynarodowym i regionalnym potrzebom przewozowym wymagać będzie dostosowania jej do właściwych parametrów technicznych i funkcjonalnych, w tym utrzymania w dobrym stanie dworców kolejowych oraz estetyzacji ich otoczenia, z priorytetem remontów i modernizacji obiektów zabytkowych. Ze względu na obecny stan kolei w celu poprawy dostępności komunikacyjnej regionu uzasadniony jest rozwój i rehabilitacja kompleksowego, nowoczesnego i interoperacyjnego systemu transportu kolejowego poprzez realizację priorytetu inwestycyjnego 7.4. Odbywać się on powinien poprzez modernizację i rehabilitację regionalnej sieci kolejowej oraz infrastruktury dworcowej poza siecią TEN-T.

W województwie ważniejsze węzły przeładunkowe zlokalizowane są w Białymstoku oraz przy przejściach granicznych w Kuźnicy (z Białorusią) i Trakiszkach (z Litwą). W regionie nie funkcjonuje żadne kompleksowe centrum logistyczne, a istniejące jednostki określane tym mianem są w zasadzie punktami przeładunkowymi. Brak jest również większych terminali kontenerowych oraz nowoczesnych obiektów magazynowych. Są one niewielkie i powstają zazwyczaj z inicjatywy pojedynczych firm prywatnych. Żaden z węzłów znajdujących się w województwie nie jest uwzględniony jako lokalizacja tzw. platform multimodalnych na sieci Transeuropejskiej Sieci Transportowej TEN-T. *Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)* wskazuje na konieczność stworzenia regionalnych centrów logistycznych przy dużych polskich aglomeracjach miejskich, w tym Białymstoku. Małe zapotrzebowanie na przeładunek z transportu samochodowego na kolejowy w województwie związane jest z faktem, iż kolejowy transport towarów na terenie Polski jest bardzo drogi i opłacalny jedynie w przypadku bardzo dużych ładunków. Ponadto zły stan infrastruktury kolejowej sprawia, iż ulega ona znacznej degradacji przy przewozach o dużej masie, co wpływa na konieczność pobierania wysokich opłat za przejazd ciężkich składów towarowych.

Na bazie istniejącej infrastruktury Podlaskie ma potencjał w zakresie węzła bimodalnego (drogowo-kolejowego), ze względu na brak infrastruktury transportowej innych typów. Szansą na rozwój transportu multimodalnego w województwie jest z pewnością budowa regionalnego portu lotniczego oraz rewitalizacja linii szerokotorowych od granicy Polski z Białorusią, a także budowa linii Rail Baltica, która ma połączyć Tallin, Rygę i Kowno z Warszawą. Obecnie znaczna część transportu towarowego odbywa się poprzez transport samochodowy, który powoduje znaczne podwyższenie natężenia ruchu na drogach, zmniejsza bezpieczeństwo oraz z uwagi na znaczne obciążenia wpływa negatywnie na jakość nawierzchni dróg. W związku z tym celowe jest stworzenie warunków do ułatwienia przejścia z drogowego transportu towarowego na inne rodzaje transportu, zwłaszcza transport kolejowy, za pomocą platform intermodalnych i inteligentnych systemów transportowych.

Ponadto w **regionie brakuje rozwiązań zapewniających integrację gałęzi transportowych i węzłów przesiadkowych w publicznym transporcie zbiorowym**, głównie między ośrodkami powiatowymi, co jest mocno odczuwalne zwłaszcza we wschodniej części województwa. Celowe jest umożliwienie realizacji działań na rzecz opracowania przyjaznych dla środowiska inteligentnych systemów transportu, promowanie zrównoważonej mobilności, rozwijanie przyjaznych dla środowiska i niskoemisyjnych systemów transportu, promowanie czystych ekologicznie pojazdów i wdrażanie programów opłat dla użytkowników i ograniczeń dostępu w centrach miast. Inteligentne systemy transportu ułatwiają dojazdy do pracy zarówno pod względem kosztów, jak i czasu, dlatego celowe jest ich wsparcie w miastach i ich obszarach funkcjonalnych. Realizacja działań na rzecz przyjaznych dla środowiska i niskoemisyjnych systemów transportu jest pożądana także z uwagi na konieczność ochrony wyjątkowych

walorów przyrodniczych województwa, przy jednoczesnym umożliwieniu rozwoju gospodarczego i poprawy jakości życia mieszkańców na terenach cennych przyrodniczo.

Działania określone w ramach tego celu tematycznego w stosownych przypadkach mogą się przyczynić do powiązanych interwencji objętych celem tematycznym ukierunkowanym na gospodarkę niskoemisyjną i ochronę środowiska.

Cel tematyczny 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników

Jednym z celów szczegółowych *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020* (SRKL), wpisujących się w cel *Strategii Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, jest wzrost zatrudnienia. Stopa zatrudnienia osób w wieku 20-64 lat powinna osiągnąć w Polsce poziom 71%, m.in. wskutek zwiększenia liczby pracujących kobiet i osób starszych oraz lepszej integracji migrantów na rynku pracy. Według SRKL aktywne uczestnictwo w procesach społecznych oznacza nie tylko świadczenie pracy, czy prowadzenie działalności gospodarczej, ale także stały rozwój osobisty i wszelką aktywność społeczną. Ograniczenie bierności zawodowej oraz bezrobocia są jednak warunkami niezbędnymi, aby w perspektywie średniookresowej kontynuować proces poprawy jakości życia. Zgodnie z założeniami *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności* (DSRK), celem polityki rynku pracy nie powinno być tylko zachowanie już istniejących miejsc pracy, lecz utrzymanie wysokiego tempa powstawania nowych, gdyż sytuacja na rynku pracy zależy przede wszystkim od tempa kreacji zatrudniania.

Słabość gospodarcza województwa podlaskiego, niekorzystna sytuacja na rynku pracy oraz odpływ wykwalifikowanych kadr do bardziej rozwiniętych gospodarczo regionów i krajów to zespół niekorzystnych, wzmacniających się wzajemnie zjawisk, których zatrzymanie wymaga zróżnicowanych interwencji. W tym kontekście niezbędne jest podjęcie działań w ramach Celu Tematycznego 8, służących promowaniu zatrudnienia i mobilności pracowników. Do podstawowych wyzwań w obszarze rynku pracy, przed jakimi stoi Podlaskie, należy podniesienie poziomu aktywności zawodowej, zapewnienie dostępu do zatrudnienia osobom bezrobotnym, poszukującym pracy i nieaktywnym zawodowo. Konieczne jest także zapewnienie warunków dla rozwoju umiejętności i kompetencji kadr, warunków zatrudnienia pozwalających na godzenie obowiązków zawodowych i rodzinnych, jak również poprawa zdrowia zasobów pracy. Jednocześnie istotne jest tworzenie warunków sprzyjających wzrostowi zatrudnienia, w tym samozatrudnienia, poprzez rozwój endogenicznych potencjałów regionu. Działania z zakresu zwiększenia aktywności zawodowej odpowiadają na Zalecenie Rady (CSR) nr 3 z 2013 r., zaś działania na rzecz zwiększenia udziału kobiet w rynku pracy, szczególnie przez inwestowanie w wysokiej jakości, przystępną cenowo opiekę nad dziećmi i nauczanie przedszkolne będą zgodne Zaleceniem Rady (CSR) nr 4.

Województwo podlaskie jest w dalszym ciągu stosunkowo „młodym” regionem, chociaż w rankingu województw przodującym pod względem **starzenia się społeczeństwa**. Występują w nim niekorzystne tendencje demograficzne zarówno pod względem przyrostu naturalnego, który wynosił -0,6 na 1000 ludności w 2012 r. (10 miejsce w kraju, średni dla Polski 0,0), jak i w saldzie migracji, którego współczynnik jest od wielu lat ujemny i wynosi -1,5 na 1000 ludności w 2012 r., (12 miejsce w kraju, przy średnim dla Polski -0,2). Specyfiką Podlaskiego na tle Polski w zakresie zmian sytuacji demograficznej jest większa dynamika ubytku ludności, zwłaszcza w wieku przedprodukcyjnym, większy wzrost liczby osób w wieku produkcyjnym, ale jednocześnie mniejsza dynamika przyrostu ludności w wieku poprodukcyjnym. O procesie starzenia się społeczności regionu świadczy również wskaźnik obciążenia demograficznego (iloraz liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym), który notuje wartości znacznie wyższe od poziomu krajowego. Według stanu na koniec 2012 r.

wskaźnik obciążenia demograficznego w województwie podlaskim wynosił 57,0 i był wyższy niż w Polsce (56,6). Jednocześnie w 2012 r. wskaźnik o wartości powyżej 60 charakteryzował 8 spośród 17 powiatów województwa podlaskiego. Można na tej podstawie stwierdzić, że zjawisko starzenia się społeczeństwa postępuje i rozprzestrzenia się. Analiza danych dla makroregionu wskazuje, że wschodnie powiaty województwa wyróżniają się największą dynamiką starzenia spośród wszystkich województw Polski Wschodniej. Jak podają prognozy demograficzne do 2035 r. zasoby pracy regionu mogą skurczyć się nawet o 20%. W województwie podlaskim, według długoterminowych prognoz Głównego Urzędu Statystycznego, liczba ludności zmniejszy się o 10%, aczkolwiek w grupie osób w wieku przedprodukcyjnym aż o 1/3, podczas gdy o 50% wzrośnie liczba osób w wieku poprodukcyjnym. Na **spadek liczby ludności województwa** wpływają zarówno zmiany demograficzne, spowodowane ujemnym przyrostem naturalnym i starzeniem się społeczeństwa, jak i presją migracyjną powodującą z jednej strony dysproporcje w rozmieszczeniu siły roboczej, a z drugiej odpływy zasobów pracy, zwłaszcza osób dobrze wykształconych.

W regionie następuje powolny, ale znaczący **ubytek ludności spowodowany migracją mieszkańców** do ościennych województw i za granicę. Podlaskie charakteryzuje się wysokim wskaźnikiem definitywnej migracji ludzi młodych (wymeldowania na stałe). Co prawda jeszcze niedawno należało do regionów, w których występował duży odsetek ludzi młodych w przedziale wiekowym 0-19 lat (20,9% w 2012 r., 9 miejsce w kraju przy średniej w kraju odpowiednio 20,8%), ale wynikało to przede wszystkim ze struktury wieku ludności osiadłej, a nie z ruchów migracyjnych. Region nie przyciąga młodych, a wręcz wielu z nich wyjeżdża do innych województw. Dużą siłą przyciągającą szczególnie młodych ludzi dysponuje sąsiednie województwo mazowieckie. Bliskość Warszawy, która oferuje możliwość znalezienia perspektywicznej i interesującej pracy znacznie intensyfikuje procesy migracyjne ludzi wykształconych. **Odływ wysoko wykwalifikowanych kadr z regionu** („drenaż mózgow”) do innych ośrodków w Polsce czy za granicę znacznie osłabia zasoby pracy regionu. Województwo podlaskie powinno aktywnie działać na rzecz zatrzymania młodych, aktywnych i wysoko wykształconych mieszkańców, oferując im wysokiej jakości warunki do życia oraz perspektywiczną pracę.

Potencjalne zasoby pracy w województwie podlaskim (ludność w wieku produkcyjnym, czyli w wieku zdolności do pracy) wykazywały w latach 2004-2010 tendencję wzrostową. Z 734 351 osób w 2004 r. wzrosły do 764 843 osób w 2010 r. (wzrost o 4,2%). W latach 2011-2012 nastąpił nieznaczny **spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym** zamieszkującej województwo podlaskie.

Pomimo iż istotny wpływ na rynek pracy mogą mieć w najbliższej perspektywie niekorzystne procesy demograficzne występujące w regionie, to w kontekście podaży pracy należy wskazać na **istnienie niezagospodarowanych (realnych i potencjalnych) zasobów pracy w województwie**. Dlatego należy położyć szczególny nacisk na wykorzystanie aktualnych rezerw i zapobieganie ich utracie zwłaszcza wskutek migracji osób w wieku najwyższej mobilności zawodowej (młodych), co może w przyszłości zaowocować jeśli nie odwróceniem to przynajmniej złagodzeniem niekorzystnych tendencji demograficznych.

Rynek pracy województwa podlaskiego jest słabo rozwinięty, co wynika z **wysokiego udziału osób zatrudnionych w rolnictwie oraz niskiego poziomu przedsiębiorczości**. Pracujący w rolnictwie stanowią ponad 30% ogółu pracujących w województwie. Stan ten nie ulega znaczącym zmianom. Poziom rozwoju województwa decyduje o ograniczonej liczbie miejsc pracy w jego gospodarce. Słabo rozwinięta gospodarka powoduje, że pracodawcy z województwa podlaskiego nie wykazują gotowości do zatrudniania w przyszłości pracowników - tylko 16% deklaruje taką gotowość. Niekorzystnym zjawiskiem jest również fakt, że województwo podlaskie jest jednym z nielicznych, w których zarejestrowano spadek deklarowanej gotowości zatrudnienia nowych pracowników w latach 2010-2012 i jednocześnie wystąpiły relatywnie duże wahania zapotrzebowania na pracowników. Sytuację na podlaskim rynku pracy kształtuje również pesymizm pracodawców co do stanu przyszłego i bieżącego

zatrudnienia. Istnieje **konieczność wspierania adaptacji przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian gospodarczych**, w tym poprzez upowszechnianie nowych technologii. Procesy adaptacyjne i elastyczne reagowanie kadr zarządzających przedsiębiorstw na przemiany gospodarcze zachodzące pod wpływem konkurencji globalnej, utrudnione są przez fakt, że przedsiębiorcy i pracownicy z województwa w niedostatecznym stopniu potrafią posługiwać się narzędziami teleinformatycznymi w pracy zawodowej, a przedsiębiorstwa są stosunkowo słabo z informatyzowane. W konsekwencji niezadawalającej prężności rynku pracy **zasoby pracy posiadane przez województwo nie mogą być w pełni wykorzystane**. Problem potęguje **niedostosowanie strukturalne podaży i popytu na pracę**. Kumulacja problemu znajduje wyraz w strukturze zawodowo-kompetencyjnej bezrobocia i jest powodowana w głównej mierze niedostosowaniem kształcenia do potrzeb regionalnej gospodarki. Podlaski rynek pracy charakteryzuje się dominacją zapotrzebowania na robotników (głównie wykwalifikowanych). Natomiast podaż na rynku pracy zdominowana jest przez zawody z grupy usługowych. Wskazuje to na strukturalne podłoże bezrobocia w regionie oraz zjawisko odpływu zasobów pracy do bardziej innowacyjnych regionów i za granicę. Podlaski rynek pracy jest mało chłonny – pokrycie zapotrzebowania na miejsca pracy w postaci ofert pracy jest jednym z najniższych w Polsce. Znajduje to potwierdzenie w subiektywnych odczuciach mieszkańców, ponieważ bezrobotni z Podlaskiego należą do najczęściej uskarżających się na brak ofert pracy – 95% z nich uważa, że jest to bariera uniemożliwiająca im podjęcie zatrudnienia. Przejawem występowania dużej nierównowagi pomiędzy popytem na pracę a podażą pracy są duże dysproporcje pomiędzy liczbą zarejestrowanych bezrobotnych a liczbą zgłoszonych w 2012 r. do urzędu ofert pracy (68,7 tys. osób do 19,6 tys. ofert). W większości przypadków występuje nadmiar osób bezrobotnych. W 2012 r. na 1 ofertę pracy przypadało 41 osób bezrobotnych (w Polsce – 31 osób).

W regionie występuje **problem bierności zawodowej**, który dotyczy w największym stopniu przedstawicieli grup w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy. Według BAEL liczba osób biernych zawodowo w województwie podlaskim w 2012 r. wyniosła 400 tys. osób, co stanowiło 44% ludności województwa powyżej 15 roku życia. Absolwenci (osoby poniżej 30 roku życia, które zakończyły edukację w ciągu ostatnich 5 lat) z województwa podlaskiego są w najgorszej sytuacji, w porównaniu z absolwentami z innych regionów, ponieważ stopa bezrobocia w tej grupie sięgała ponad 40%, a wskaźnik zatrudnienia nie przekraczał 50%. Poziom bezrobocia wśród osób wychowujących co najmniej jedno dziecko do 18 roku życia wzrósł w województwie podlaskim w 2012 r. o 4,3%. W całej Polsce bezrobotne kobiety zdecydowanie przeważają wśród osób samotnie wychowujących co najmniej jedno dziecko do 18 roku życia (oraz po zakończeniu realizacji kontraktu socjalnego, bez doświadczenia zawodowego oraz wśród długotrwale bezrobotnych). Wskazuje to, że na mobilność zawodową głównie kobiet, opiekujących się osobami zależnymi, pozytywnie wpłynęło zwiększenie dostępu do usług opiekuńczych. Niepokojący jest również fakt utrzymywania się **wysokiego odsetka osób długotrwale bezrobotnych** na poziomie przekraczającym 50% ogółu bezrobotnych (a w 2012 r. nawet 55,6%) – grupy ewidentnie zagrożonej wykluczeniem społecznym, która bez wsparcia publicznego nie jest w stanie samodzielnie poprawić swojej sytuacji zawodowej. W porównaniu do końca 2011 roku liczebność tej kategorii bezrobotnych zwiększyła się o 4,5%. Niemniej jednak osoby z prawem do zasiłku stanowiły zaledwie 13%.

Według danych statystycznych z końca 2012 roku stopa bezrobocia w województwie podlaskim wynosiła 14,7% i miała tendencję wzrostową, przewyższała uśrednioną stopę bezrobocia w Polsce (13,4%) oraz w UE (10,7%). Dystans województwa do kraju w tym względzie rośnie od 2008 r., podczas gdy wzrost liczby zarejestrowanych bezrobotnych zaczął się zwiększać od 2009 r. Liczną i rosnącą pomimo wahań sezonowych grupę osób bezrobotnych stanowią mieszkańcy wsi (w 2012 r. 23 746 osób, tj. 34,6% ogółu osób bezrobotnych). Bezrobocie na wsi dotyczy w znacznej mierze ludzi młodych (osoby bezrobotne w wieku 18-34 stanowią 58,7% zarejestrowanych bezrobotnych z terenów wiejskich). Wysoki odsetek osób bezrobotnych zarówno na terenach miejskich jak i wiejskich utrwała wykluczenie społeczne i potęguje ubóstwo, dlatego należy przeciwdziałać temu zjawisku.

Należy zwrócić uwagę również na fakt, że w województwie podlaskim jest najwyższy w Polsce odsetek osób, które będąc zarejestrowane jako bezrobotni jednocześnie w ciągu ostatniego roku pracowały bez formalnej umowy – 25%, podczas gdy średnia dla Polski wynosi 10%, oraz że osoby pracujące z województwa podlaskiego najczęściej szukają nowej pracy – 12% pracujących na Podlasiu chce zmienić pracę (średnia dla kraju wynosi 8%). Okoliczności te pokazują, że potrzeby pracowników w zakresie mobilności zawodowej są niezaspokojone, a przedsiębiorstwa mają trudności z adaptowaniem się do zmian gospodarczych i reagowaniem na nie. Jeżeli kondycja i konkurencyjność przedsiębiorstw pogorszą się wskutek nieradzenia sobie z przemianami gospodarczymi, sytuacja na rynku pracy pogorszy się dodatkowo, ponieważ przedsiębiorstwa nie tylko nie będą w stanie absorbować nadmiaru siły roboczej, ale nastąpi napływ do bezrobocia osób aktualnie zatrudnionych. Wysoki odsetek osób biernych zawodowo i topniejąca liczba pracujących w regionie wymaga podjęcia kroków w kierunku podniesienia aktywności zawodowej zwłaszcza osób powracających z różnych przyczyn na rynek pracy poprzez ułatwienie godzenia życia zawodowego i prywatnego. Częstą przyczyną bierności zawodowej są obowiązki rodzinne i opieka nad osobą zależną. Konieczność sprawowania opieki nad osobami zależnymi stanowiła w 2012 r. poważną barierę w udziale w rynku pracy dla 36 tys. osób w regionie. **Integrację zawodową znacznie utrudnia niewystarczający w województwie podlaskim dostęp do usług społecznych zwłaszcza związanych z opieką nad małym dzieckiem (do lat 3).** Na terenie województwa podlaskiego na dzień 31.12.2012 r. funkcjonowały 23 placówki opieki nad dziećmi do lat 3 (15 miejsc wśród województw). Liczba miejsc na 1000 dzieci w wieku do lat 3 w miastach w żłobkach i klubach wynosiła 66,8 i była niższa od średniej krajowej (67,9). Podkreślenia wymaga fakt, że w województwie podlaskim jedynie 8% gmin (przy średniej krajowej na poziomie 13%) zapewnia instytucjonalną opiekę nad dziećmi w wieku do lat 3, co potwierdza, że ten rodzaj infrastruktury społecznej jest niewystarczający. Świadczy o tym liczba dzieci, którym nie przyznano miejsc w żłobku. Dane liczbowe wskazują, że z roku na rok liczba dzieci, którym nie zostały przyznane miejsca w żłobku zmniejsza się, niemniej jednak jest na wysokim poziomie i w roku 2012 wyniosła 1.131 (dane na podstawie sprawozdania Rady Ministrów z realizacji Ustawy z dnia 4 lutego 2011r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 w latach 2011-2012).

Okoliczności te pokazują, że potrzeby pracowników w zakresie mobilności zawodowej są niezaspokojone, a przedsiębiorstwa mają trudności z adaptowaniem się do zmian gospodarczych i reagowaniem na nie. O potrzebie interwencji świadczy także wskaźnik zatrudnienia kobiet, który jest w województwie podlaskim znacznie niższy niż wskaźnik zatrudnienia mężczyzn (w 2012 r. odpowiednio 43,6% i 58%). Dodatkową barierą w odnalezieniu się na rynku pracy dla osób zaangażowanych w opiekę nad osobą zależną jest szybka dezaktualizacja ich kompetencji zawodowych i tylko zagwarantowanie dostępności do usług odciążających je z obowiązków opiekuńczych umożliwia uczestnictwo w procesie kształcenia i szkolenia, co realnie przekłada się na zwiększenie szans na rynku pracy. Powyższe dane pokazują jak duża i różnorodna grupa wśród mieszkańców województwa podlaskiego wymaga działań zmierzających do ich efektywnej aktywizacji zawodowej.

Bierność zawodowa i migracje mieszkańców mogą wskazywać także na niski poziom kompetencji w zakresie przedsiębiorczości wśród mieszkańców województwa. Niska skłonność do podejmowania ryzyka i samoorganizacji w tym zakresie skutkuje nie tylko odbiegającą od skali kraju liczbą inicjatyw gospodarczych, ale również wpływa na niskie oceny zasobów ludzkich przez przedsiębiorców. Województwo podlaskie charakteryzuje się **niskim poziomem przedsiębiorczości**. W 2012 r. na 10 tys. mieszkańców województwa przypadało 790 podmiotów gospodarczych, co stanowiło 76,6% średniej dla Polski (14 miejsce). Sytuacja ta jest niezmienna od 2004 r. Tempo wzrostu omawianego wskaźnika w latach 2005-2012 średniorocznie w województwie podlaskim wynosiło 0,2%, podczas gdy w Polsce 1,4%. Ponadto według badań *Bilansu Kapitału Ludzkiego* blisko połowa pracodawców jest zadowolona z kompetencji swojej kadry, a 30% pracodawców nie decyduje się na działania rozwojowe. Częściej szkolą swych pracowników większe przedsiębiorstwa, rzadziej mikro i małe. Niewielkie

zaangażowanie w działania prorozwojowe skutkują niewielką elastycznością względem uwarunkowań rynkowych.

Na regionalnym rynku pracy widoczne są **dysproporcje w sytuacji kobiet i mężczyzn**. Analizując aktywność zawodową ludności według płci w województwie należy zauważyć, że współczynnik aktywności zawodowej kobiet w 2012 r. wyniósł 48,3%, podczas gdy współczynnik aktywności zawodowej mężczyzn 63,7%. W rejestrach urzędów pracy przeważali mężczyźni, co wskazuje na zaangażowanie kobiet w opiekę nad osobami zależnymi. Przewaga kobiet wyraźnie zaznaczyła się w takich kategoriach osób rejestrujących się w urzędach pracy, jak osoby samotnie wychowujące co najmniej 1 dziecko do 18 roku życia (kobiety to 84,5% ogółu bezrobotnych w tej kategorii). Sytuację kobiet dodatkowo komplikuje nastawienie pracodawców, którzy chętniej zatrudniają mężczyzn, nawet mimo lepszego wykształcenia kobiet. W trudniejszej sytuacji na rynku pracy stawia je konieczność godzenia pracy zawodowej z obowiązkami macierzyńskimi i związana z tym mniejsza dyspozycyjność i elastyczność. Segregacja zawodowa i utożsamianie pracy w niepełnym wymiarze etatu z zajęciami wymagającymi mniejszych umiejętności, a także stosunkowo niższe wynagrodzenia, stanowią barierę dla równości i rozwoju zawodowego (szczególnie kobiet) na rynku pracy. Najwyższa Izba Kontroli dokonała porównania wynagrodzenia prawie 900 pracowników sektora publicznego i okazało się, że mężczyźni zarabiają więcej niż kobiety w większości badanych jednostek. Mężczyźni mają płacę zasadniczą wyższą od kobiet o prawie 11%. Różnica na niekorzyść kobiet występuje aż w 80% spośród 109 rodzajów stanowisk w administracji publicznej. Lepszą sytuację mężczyzn na rynku pracy potwierdzają również wnioski z badania *Bilans Kapitału Ludzkiego* za 2012 rok. Wynika z nich m.in., że prawie połowa ankietowanych w Polsce wskazała mężczyzn jako preferowaną płć w procesie rekrutacji. Różnice w dochodach uzyskiwanych z prowadzenia działalności gospodarczej pomiędzy kobietami i mężczyznami można porównać do zarobków z pracy etatowej – kobiety osiągają ok. 80% przychodów mężczyzn. Jednocześnie, bez względu na sytuację zawodową i wykształcenie, kobiety częściej od mężczyzn deklarują udział w różnego rodzaju formach nieobowiązkowego doksztalcania.

Zgodnie ze Strategią *Europa 2020*, realizacja priorytetu, jakim jest rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, będzie wymagać m.in. modernizacji i wzmocnienia roli polityki w obszarze zatrudnienia, edukacji i szkolenia oraz systemów ochrony socjalnej poprzez zwiększenie współczynnika aktywności zawodowej i ograniczenie strukturalnego bezrobocia, jak również zwiększenie poczucia odpowiedzialności społecznej w sektorze biznesu. W tym względzie duże znaczenie ma zapewnienie dostępu do opieki nad dziećmi i innymi osobami pozostającymi na utrzymaniu osób pracujących. Najważniejszym elementem będzie stosowanie modelu elastycznego rynku pracy i bezpieczeństwa socjalnego oraz umożliwienie ludziom zdobywania nowych umiejętności w celu przystosowania się do nowych warunków i na wypadek ewentualnych zmian w karierze zawodowej. Z uwagi na aspekt ułatwiania godzenia życia zawodowego i prywatnego oraz wspierania mobilności zawodowej należy podkreślić znaczenie upowszechniania inicjatywy Społecznej Odpowiedzialności Biznesu (CSR). Obecnie praktyka wykorzystywania CSR przez podlaskie przedsiębiorstwa nie jest powszechna i wymaga szerszego zastosowania. Pewne pozytywne symptomy można obserwować na przykładzie firm zgłaszających się do konkursu *Podlaskie Superfirmy*, gdzie jednym z głównych kryteriów oceny jest nastawienie na biznes odpowiedzialny społecznie. W 2011 r. nagrodzono 28, a w 2012 r. 31 przedsiębiorców działających na rzecz lokalnej społeczności ze wszystkich powiatów województwa. Wśród nich byli zarówno przedstawiciele podmiotów spółdzielczych, jak i przedsiębiorstw. Jest to z pewnością dobry początek dla upowszechniania idei CSR w województwie. Obecnie zaangażowanych w prace organizacji jest ponad 2 000 firm ze wszystkich regionów świata oraz wiele międzynarodowych środowisk pracy i organizacji pozarządowych, w tym 67 z Polski i jedna z województwa podlaskiego.

Należy podkreślić, że z uwagi na obecną sytuację na podlaskim rynku pracy istnieje potrzeba podjęcia w ramach Programu kompleksowych działań na rzecz promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcia mobilności pracowników.

Realizacji celu jakim jest kreacja nowych miejsc pracy służyć ma realizacja priorytetu 8.2 *Wsparcie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów*, który jest adresowany do jednego z obszarów strategicznej interwencji wyznaczonych w SRWP, jakim są gminy, w których rozwój uwarunkowany jest siecią Natura 2000. Gminy oferujące miejsca atrakcyjne dla różnych rodzajów turystyki nie zawsze mogą liczyć na adekwatne dochody z tego tytułu. Ponadto przegrywają konkurencję z ośrodkami, w których realizacja przedsięwzięć inwestycyjnych przebiega w sposób uproszczony w stosunku do obszarów chronionych. Na obszarze tego OSI kluczowe jest wsparcie inwestycji mających na celu zapewnienie alternatywnych źródeł dochodów dla ludności, przy jednoczesnym poszanowaniu wymogów ochrony środowiska oraz utrzymaniu jego dobrego stanu. Interwencja we wskazanym obszarze przyczyni się do zwiększenia liczby nowych miejsc pracy, które będą stanowić źródło dochodu dla miejscowej ludności.

Cel tematyczny 9. Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją

Realizacja priorytetu Strategii *Europa 2020*, jakim jest rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, będzie wymagać m.in. podejmowania działań na rzecz walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz zmniejszenia nierówności w obszarze zdrowia, tak aby rozwój przyniósł korzyści wszystkim. *Strategia Rozwoju Kraju 2020* wskazuje, że walka z wykluczeniem społecznym jest jednym z celów działań w obszarze poprawy spójności społecznej i terytorialnej. Zgodnie z *Umową Partnerstwa* wykluczenie społeczne rozumiane jest jako wykluczenie z życia społeczno-gospodarczego spowodowane ubóstwem oraz jako wykluczenie z dostępu do usług publicznych warunkujących możliwości rozwojowe. W tym kontekście wykluczenie z dostępu do usług publicznych może być spowodowane z jednej strony ich brakiem lub niewystarczającą jakością na danym obszarze, z drugiej zaś wysokimi kosztami. Wykluczenie społeczne określane jest zatem względem możliwości i warunków uczestnictwa osoby w życiu społecznym i gospodarczym. Oznacza wymuszoną uwarunkowaniami wewnętrznymi lub zewnętrznymi, np. ubóstwem, bezrobociem, niepełnosprawnością, brakiem dostępu do wysokiej jakości usług publicznych izolację jednostek lub grup społecznych od zbiorowości i instytucji współczesnego państwa. Istotną przyczyną wykluczenia społecznego jest ubóstwo. Te dwa zjawiska zwykle wykazują sprzężenie zwrotne – ubóstwo może być przyczyną wykluczenia społecznego, a wykluczenie społeczne zwiększa ryzyko zagrożenia ubóstwem. Ubóstwo dotyczy sytuacji, w której brakuje środków materialnych na zaspokojenie podstawowych potrzeb jednostki (żywności, mieszkania, odzieży). Jednocześnie zarówno wykluczenie społeczne jak i ubóstwo są uwarunkowane terytorialnie. Dotyczą zazwyczaj obszarów, na których występuje szczególnie natężenie problemów natury społecznej i terytorialnej, takich jak oddalenie od rynku pracy i związane z nim konsekwencje, degradacja obszarów oraz niewystarczający dostęp do dobrej jakości niedrogich usług publicznych.

Według danych GUS w roku 2012 w województwie podlaskim odnotowano **wzrost odsetka osób zagrożonych ubóstwem relatywnym** (procent osób w gospodarstwach domowych, w których wydatki wynosiły mniej niż 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych) do wartości 23% w stosunku do 2005 r. (19,8%), podczas gdy w Polsce wyniósł on 16,3%. Region plasuje się na 3 pozycji wśród wszystkich województw jako najbardziej zagrożony tym zjawiskiem. Ze względu na poziom wskaźników społeczno-gospodarczych zauważalne jest ponadto silne zróżnicowanie terytorialne. Co piąta gmina w Podlaskim cechuje się wysokim i bardzo wysokim stopniem zagrożenia ubóstwem. Poniżej tzw. ustawowej granicy ubóstwa (oznaczającej kwotę, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej) żyło w 2012 r. 10,7% mieszkańców województwa, a więc znacznie więcej niż średnio w kraju (7,2%). Również **procent osób w gospodarstwach domowych, które przekroczyły granicę ubóstwa skrajnego** (tzw. minimum egzystencji wyznaczające poziom zaspokojenia potrzeb, poniżej

którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka) **w województwie podlaskim jest wyższy niż w kraju** (odpowiednio: 10,7% i 6,8%), chociaż również zmniejszył się od 2005 roku (13,6%). Pomimo tego, że w 2012 r. ogólne wskaźniki zagrożenia ubóstwem ekonomicznym były na zbliżonym poziomie, jak w roku poprzednim, to odnotowano jednak pewne zmiany w przypadku niektórych grup ludności. Do najbardziej zauważalnych należy zaliczyć (zaobserwowany niezależnie od przyjętej granicy ubóstwa) wzrost zagrożenia ubóstwem wśród rodzin z co najmniej 4 dziećmi oraz wśród rodzin niepełnych, a także w gospodarstwach domowych z dziećmi niepełnosprawnymi oraz spadek zagrożenia ubóstwem w gospodarstwach rolników. Niezmiennie jednak zagrożone ubóstwem skrajnym pozostają gospodarstwa domowe z osobami bezrobotnymi (szczególnie wtedy, gdy osoba odniesienia miała niski poziom wykształcenia) oraz rodziny wielodzietne. Czynnikiem silnie różnicującym zagrożenie ubóstwem jest poziom wykształcenia. Jeśli osoba odniesienia w gospodarstwie domowym ma wyższe wykształcenie, to osoby w tym gospodarstwie w praktyce nie są zagrożone ubóstwem skrajnym, natomiast w gospodarstwach domowych o niskim poziomie wykształcenia (co najwyżej gimnazjalne) co 6 osoba jest zagrożona ubóstwem skrajnym. Grupą silnie zagrożoną ubóstwem pozostają dzieci i młodzież. Dlatego bardzo istotne jest podjęcie interwencji w ramach Celu Tematycznego 9 ukierunkowanej na przeciwdziałanie zjawisku ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz pozwalających na włączenie społeczne osób wykluczonych. W tym obszarze najbardziej efektywne mają szansę stać się działania podejmowane na poziomie lokalnym, przez lokalne społeczności i skierowane na rozwiązywanie problemów indywidualnych osób i rodzin.

W województwie podlaskim istnieje silna korelacja w występowaniu zjawiska bierności zawodowej i wykluczenia społecznego. W związku z tym rozdzielenie tych dwóch zjawisk jest bardzo trudne. Negatywne zjawiska psychospołeczne, finansowo-materialne i kulturowe (wychowawcze), dotyczące osoby wykluczone społecznie wynikają w dużej mierze z braku zatrudnienia, a także w znacznym stopniu przyczyniają się do niepodjęcia wysiłków związanych z aktywnym poszukiwaniem legalnego zatrudnienia. Według danych statystycznych z końca 2012 r. stopa bezrobocia w województwie podlaskim wynosiła 14,7% i miała tendencję wzrostową, przewyższała uśrednioną stopę bezrobocia w Polsce (13,4%) oraz w UE (10,7%). Wysoki odsetek osób bezrobotnych utrwała wykluczenie społeczne i potęguje ubóstwo, dlatego należy przeciwdziałać temu zjawisku zarówno poprzez instrumenty prewencyjne, jak i doraźne, ale zawsze poprzez kompleksowe wsparcie. Problemy na rynku pracy, objawiające się niedoborem miejsc pracy, powodują obniżenie warunków życia ludności, a długotrwałe pozostawanie bez pracy zmniejsza szanse na zatrudnienie i przyczynia się do postępującego procesu ubożenia ludności, patologii a nawet do wykluczenia społecznego dużych grup społeczeństwa. W szczególności trzeba zwrócić uwagę na wciąż **rosnący odsetek osób długotrwałe bezrobotnych**, który w 2012 r. wynosił 55,6% i wzrósł w stosunku do poprzedniego roku rozliczeniowego o 0,2 punktu procentowego. Jak wynika z badania przeprowadzonego przez Podlaskie Obserwatorium Polityki Społecznej, systematycznie wzrasta liczba osób długotrwałe bezrobotnych na terenach wiejskich. Ponadto, znaczny odsetek osób nie podejmujących zatrudnienia nie rejestruje się w urzędzie pracy z różnych przyczyn. Według danych GUS w 2012 r. podlaską wieś zamieszkiwało 163 000 osób biernych zawodowo (to przeszło 41% ogółu biernych zawodowo w regionie). Częstą przyczyną bierności zawodowej jest otrzymywane wsparcie socjalne, które działa demotywująco na podejmowanie aktywności zawodowej. Mieszkańców wsi cechuje stosunkowo niska aktywność w zakresie kształcenia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych i mobilność zawodowa. Dlatego szczególnie ważne są działania z zakresu aktywnej integracji ukierunkowane na zwiększanie szans na rynku pracy i w efekcie zatrudnienie.

Chociaż ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce są ściśle związane z pozostawaniem bez pracy i niskim poziomem aktywności zawodowej, zaś bezrobocie jest jednym z głównych powodów korzystania z pomocy społecznej, specyficzną sytuacją odróżniającą nasz kraj od większości państw członkowskich Unii Europejskiej jest to, że skrajnym ubóstwem, a co za tym idzie, **wykluczeniem społecznym zagrożone są także osoby zatrudnione, ale wykonujące**

niskopłatną pracę, osoby w wieku emerytalnym i niepełnosprawni. Wysokość wynagrodzeń dla robotników i pracowników najemnych, w niektórych przedsiębiorstwach, a także niskie świadczenia emerytalno-rentowe powodują, że zjawisko wykluczenia dotyczy znacznej liczby ludzi i ich rodzin. Określając strukturę społeczno-demograficzną pracujących biednych w województwie podlaskim wg CBOS, grupę tą najczęściej stanowią ludzie w wieku 40-49 lat będący opiekunami dzieci i młodzieży, których potrzeby są wysokie. Według GUS marginalizacja dochodowa rodziców znajduje odbicie w sytuacji młodzieży do lat 18. Brak wykształcenia lub niskie wykształcenie są czynnikami determinującymi zjawisko ubóstwa pracujących. Jednak fakt niskiego wynagrodzenia za pracę nie przesądza o ubóstwie. Kluczowy wpływ ma sytuacja gospodarstwa domowego (liczba osób pozostająca na utrzymaniu osoby pracującej). Zagrożone wykluczeniem są również osoby młode – dzieci i młodzież – głównie z rodzin wielodzietnych i niepełnych, w tym także wiejskich, które z braku możliwości finansowych i innych barier o charakterze strukturalnym nie mają równego dostępu do wykształcenia, a co za tym idzie do zajmowania wyższych pozycji społeczno-zawodowych, czy często jakiegokolwiek zatrudnienia. Badania nad ruchliwością społeczną pokazują, że dziedziczenie statusu społecznego w ramach relacji międzypokoleniowych w dużym stopniu skorelowane jest z poziomem wykształcenia.

Jedną z głównych **przyczyn wykluczenia społecznego jest także niepełnosprawność**. Dane o osobach niepełnosprawnych według Narodowego Spisu Powszechnego wskazują, iż w 2011 r. mieszkało na terenie województwa podlaskiego 131,8 tys. osób niepełnosprawnych (11% ogółu ludności; średni odsetek osób niepełnosprawnych w Polsce wynosił 12,2%). Wśród ogółu osób niepełnosprawnych **aż 84,5% stanowiły osoby utrzymujące się z niezarobkowych źródeł utrzymania, przede wszystkim ze świadczeń**. Z analizy danych wynika, iż osoby niepełnosprawne posiadają niższe wykształcenie w stosunku do osób sprawnych. Problemy osób niepełnosprawnych zaczynają się już na etapie szkolnictwa, w tym podstawowego. Problemem jest także dowóz osób niepełnosprawnych do szkół i opieka asystenta. Jest to podstawowa bariera występująca na terenach wiejskich i w małych miejscowościach. Natomiast po ukończeniu edukacji, osoby niepełnosprawne, pomimo wykształcenia, nie szukają pracy, lecz starają się o rentę. Integracja społeczna i zawodowa osób wykluczonych społecznie lub zagrożonych wykluczeniem, którego źródłem jest niepełnosprawność, jest podstawowym sposobem na poprawę ich sytuacji. Polityka społeczna ukierunkowana na włączenie społeczne powinna wspierać zatrudnienie tych osób oraz stworzyć system zapewniający każdemu obywatelowi dostęp do usług, które pozwolą zmniejszyć deficyty uniemożliwiające życie w społeczeństwie i podjęcie pracy.

Kolejną istotną przyczyną wykluczenia społecznego w województwie podlaskim są **uzależnienia**. Szacuje się, że około 2% populacji w kraju to osoby uzależnione od alkoholu, zaś około 5-7% całej populacji stanowią osoby pijące szkodliwie. Szacuje się, iż w województwie podlaskim 71,8 tys. osób jest uzależnionych od alkoholu, a 47,8 tys. to osoby współuzależnione. Średni wiek sięgania po napoje alkoholowe w województwie podlaskim szacuje się na 12-13 lat. Średni wiek sięgania po narkotyki w województwie podlaskim oszacowano na 14-15 lat. W ramach grupy osób uzależnionych w 2012 r. ze wsparcia opieki społecznej skorzystało 2 105 rodzin (4 855 osób), w których powodem przyznania pomocy był alkoholizm. Niestety, odsetek osób objętych wsparciem jest nieznaczny. W stosunku do osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem spowodowanym uzależnieniem niezbędne są działania zapewniające integrację ze społeczeństwem, profilaktykę skierowaną do rodzin, ale też udostępnienie wysokiej jakości usług publicznych instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych.

Często przyczyną pogłębiającego się wykluczenia jest nierówność w dostępie do dobrej jakości usług społecznych. Komisja Europejska w *Białej Księdze nt. usług użyteczności publicznej* zwraca uwagę m.in. na konieczność zapewnienia spójności oraz powszechnego dostępu do wysokiej jakości przystępnych cenowo usług publicznych. W kontekście zapobiegania wykluczeniu społecznemu szczególnie istotne jest zapewnienie dostępu do usług ochrony zdrowia. Brak lub ograniczenie dostępu do tego rodzaju usług powoduje bowiem trwałe, często nieodwracalne pogorszenie zdolności do uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym, w tym do podjęcia

i utrzymania zatrudnienia, co bezpośrednio przyczynia się do zwiększenia ryzyka wystąpienia ubóstwa. Szczególnie istotne jest podejmowanie działań w tym zakresie w najbardziej odległych regionach. Na terenie województwa podlaskiego, zajmującego 6,5% obszaru Polski, zamieszkiwało w 2012 r. tylko 3,1% ogółu ludności kraju, co plasowało województwo na 14 miejscu. Podczas gdy w kraju na 1 km² powierzchni przypadały 123 osoby, w województwie podlaskim tylko 59 osób. **Słabo zaludniona i rozproszona sieć osadnicza regionu skutkuje ograniczoną dostępnością mieszkańców do wielu usług publicznych.** Z uwagi na oddalenie od większych ośrodków miejskich utrudniony dostęp do wielu instytucji publicznych i świadczonych przez nie usług mają zwłaszcza mieszkańcy wsi, co stanowi utrudnienie w codziennym funkcjonowaniu. Problem ten pogłębia **postępujące także w województwie podlaskim zjawisko starzenia się społeczeństwa.** Współczynnik obciążenia demograficznego, określający liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym przypadającą na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2012 r. wyniósł dla województwa podlaskiego 57,0 (w kraju 56,6). *Prognoza ludności na lata 2008-2035* opracowana przez Główny Urząd Statystyczny przewiduje systematyczne zmniejszanie się liczby ludności województwa podlaskiego, przy czym tempo spadku będzie coraz większe. Zakłada się, że w 2020 r. liczba mieszkańców województwa podlaskiego osiągnie poziom 1153,5 tys. osób, natomiast w 2035 r. – 1072,3 tys. osób, tym samym w okresie najbliższych 25 lat populacja ludności województwa zmniejszy się o ponad 116 tys. osób. Ubytek ten w prawie 3/5 dotknie ludności wiejskiej (odwrotnie niż w Polsce, gdzie przewiduje się, że spadek liczby ludności będzie dotyczył głównie mieszkańców miast). W prognozowanym okresie liczba osób w wieku produkcyjnym będzie ulegać stopniowemu zmniejszaniu. Starzenie się społeczeństwa spowoduje wyraźny spadek ludności w przedziale wiekowym 18-44 lata. O ile w 2010 r. osoby w wieku mobilnym stanowiły 63,1% ogółu ludności w wieku produkcyjnym, to przewiduje się, iż w 2035 r. udział tej grupy wyniesie zaledwie 51,7%. W całym prognozowanym okresie przewiduje się pogłębianie szeregu niekorzystnych zmian demograficznych, tj.: starzenie się społeczeństwa, starzenie się zasobów siły roboczej, zmniejszanie się liczby i udziału osób w wieku produkcyjnym w ogólnej populacji ludności, wzrost współczynnika obciążenia demograficznego. W związku z powyższym już dzisiaj potrzebne są działania mające na celu poprawę stanu życia i zdrowia społeczeństwa, w tym dostępu do usług publicznych. Niezbędne jest stworzenie warunków do zaspokojenia potrzeb bytowych, zdrowotnych i społecznych mieszkańców regionu, z jednej strony młodych, by mieli szansę jak najdłużej być aktywni na rynku pracy, a z drugiej strony, osób chorych, starszych i niepełnosprawnych mających trudności w zaspokajaniu ich we własnym zakresie.

Zmiany demograficzne niosą za sobą konsekwencje w postaci potrzeby kreowania nowego, specyficznego rynku usług. Dla rozwoju tego segmentu rynku nie bez znaczenia jest rosnąca długość życia, a także zmiana stylu życia ludności w kierunku aktywności zawodowej i uczenia się przez całe życie, wzmacniane przez ustawowe wydłużenie wieku emerytalnego. To wszystko sprawia że przyszłościowym, ważnym rynkiem gospodarki są usługi nastawione na zaspokajanie potrzeb osób starszych. Niezbędne są usługi obejmujące różne dziedziny – od opieki zdrowotnej przez usługi opiekuńcze po rozrywkę i edukację. Sprostanie wymaganiom jakie będzie stawiać w przyszłości struktura wiekowa społeczeństwa wymaga podejmowania odpowiednich działań ze znacznym wyprzedzeniem, ponieważ dostosowanie oferty usług wymaga długoletnich działań, jak choćby wykształcenia odpowiednich specjalistów. Negatywne tendencje demograficzne, związane ze starzeniem się społeczeństwa oraz wysoką zachorowalnością i umieralnością spowodowaną chorobami cywilizacyjnymi, niosą za sobą szereg wyzwań w obszarze ochrony zdrowia. Jednym z nich jest zapobieganie długotrwałym schorzeniom przyczyniającym się do rezygnacji z aktywności zawodowej. Odpowiedzią na to wyzwanie jest podjęcie działań zmierzających do kształtowania prozdrowotnego stylu życia czy z zakresu profilaktyki i rehabilitacji w celu wydłużenia aktywności zawodowej. Jednym z problemów w obszarze ochrony zdrowia w regionie jest zapewnienie powszechnego i równomiernego dostępu do wysokiej jakości specjalistycznych usług zdrowotnych. Zabezpieczenie opieki zdrowotnej w części ambulatoryjnej opieki specjalistycznej oraz w zakresie świadczeń stacjonarnych jest niewystarczające w szczególności w takich dziedzinach,

jak: psychiatria dzieci i młodzieży, neurologia, gastroenterologia, kardiologia, okulistyka, otolaryngologia, hematologia, angiologia, radiologia i diagnostyka obrazowa, radioterapia onkologiczna, choroby płuc, geriatrya. Biorąc pod uwagę rozmieszczenie jednostek i dostępność do służby zdrowia w miastach i na wsi województwa podlaskiego, można dostrzec wyraźne dysproporcje. Według danych GUS w podregionie białostockim w 2011 r. było 3418 lekarzy, w podregionie łomżyńskim – 1035, a w suwalskim – 858. Powiat łomżyński dysponował jedynie 6 lekarzami. Średnio w regionie na 1000 mieszkańców przypada 4 lekarzy i 6 pielęgniarek.

Istotną kwestią w województwie podlaskim jest ograniczony dostęp do sprzętu medycznego (szczególnie wysokospecjalistycznego), co wskazuje na potrzeby inwestycyjne w tym zakresie. W ocenie konsultantów tylko w nielicznych ośrodkach zabezpieczenie w aparaturę i sprzęt medyczny jest dostateczne. W części placówek baza lokalowa oraz sprzęt medyczny są przestarzałe i wymagają modernizacji (m.in. chirurgia ogólna, anestezjologia i intensywne terapia, choroby wewnętrzne, medycyna nuklearna, mikrobiologia lekarska, radiologia i diagnostyka obrazowa, radioterapia onkologiczna), na co wskazują lekarze konsultanci wojewódzcy. Potrzeba stworzenia nowych oddziałów bądź zwiększenia liczby łóżek, zgodnie z opiniami konsultantów wojewódzkich dotyczy dziedzin: audiologia i foniatria (brak oddziału foniatrycznego), neurologia (rehabilitacja neurologiczna), neurologia dziecięca, reumatologia, medycyna paliatywna, radioterapia onkologiczna, chirurgia naczyniowa, geriatrya, hematologia. Aktualna baza szpitalna w zakresie rehabilitacji jest wciąż niewystarczająca, szczególnie dotyczy to pacjentów wymagających kontynuacji leczenia po urazach wielonarządowych, po udarach oraz innych chorobach ośrodkowego i obwodowego układu nerwowego, po leczeniu operacyjnym narządów ruchu. Brak jest oddziałów rehabilitacji geriatrycznej i wydzielonych oddziałów rehabilitacji w chorobach układu oddechowego. Działania w zakresie wzrostu efektywności systemu opieki zdrowotnej w województwie wpłyną na poprawę stanu zdrowia mieszkańców, a tym samym na wydłużenie ich aktywności zawodowej.

Zgodnie ze *Strategią Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020* uwaga powinna koncentrować się na chorobach cywilizacyjnych oraz mających największy wpływ na aktywność zawodową i ich profilaktyce, wczesnej diagnostyce. W województwie podlaskim jako niekorzystne zjawisko należy jednak ocenić, podkreślaną przez kilku konsultantów wojewódzkich, tendencję zbyt rzadkiego kierowania pacjentów przez lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej na podstawowe badania diagnostyczne. Ponadto analiza stanu potrzeb w zakresie profilaktyki zdrowotnej wśród mieszkańców województwa podlaskiego wskazuje na to, że mężczyźni niechętnie poddają się badaniom profilaktycznym. Ponadto konieczne jest wzmocnienie znaczenia profilaktyki stomatologicznej oraz istnieją pilne potrzeby w zakresie dostępności do: badań mammograficznych i USG piersi, echo serca, badań przepływów żylnych kończyn, rehabilitacji schorzeń układu kostnego.

Analiza SWOT ochrony zdrowia w regionie, zawarta w wykonanym na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego opracowaniu *Stan i kierunki rozwoju ochrony zdrowia w województwie podlaskim*, wśród słabych stron sektora wymienia także m.in. niewystarczające zabezpieczenie świadczeń opiekuńczych, pielęgnacyjnych, paliatywnych, hospicyjnych i świadczeń z zakresu opieki długoterminowej oraz niskie nakłady na promocję i profilaktykę zdrowia.

Interwencją Celu Tematycznego 9 wskazane jest objęcie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego 2014-2020 również działań zwiększających jakość oraz dostęp do takich usług publicznych jak pomoc społeczna czy wsparcie rodziny i pieczy zastępczej. Polska należy do krajów, w których dzieci są najbardziej narażoną na ubóstwo kategorią społeczną, a jednocześnie transfery socjalne nie wpływają znacząco na zmniejszenie zagrożenia ubóstwem. Ubóstwo i wykluczenie społeczne utrudniają dzieciom właściwy start w przyszłość. System świadczeń rodzinnych skierowany jest głównie do rodzin ubogich – w Polsce 35% dzieci korzystających ze świadczeń rodzinnych to dzieci zaliczane do ubogich, podczas gdy średnio w UE-25 to tylko 18%. Większe znaczenie dla polskich rodzin mają świadczenia z pomocy społecznej niż system świadczeń rodzinnych. Z Raportu *Ocena zasobów*

pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2012 r. wynika, iż na terenie województwa podlaskiego **z pomocy społecznej korzysta 7% ogółu mieszkańców, a ponad 52% tych osób korzysta z pomocy długotrwale.** W stosunku do lat 2010-2011 liczba beneficjentów pomocy społecznej wzrosła o 6%. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności w 2012 r. w Podlaskim wyniosła 613,2 i znacznie przewyższała średnią krajową (499,9). W regionie występuje znaczne zróżnicowanie terytorialne osób korzystających z pomocy społecznej. Najtrudniejsza sytuacja ma miejsce w powiecie sejneńskim, gdzie ponad 20% mieszkańców korzysta ze wsparcia instytucji pomocy społecznej. Również powiaty grajewski (11,7%), augustowski (11,4%) i miasto Suwałki (10,9%) cechują się dużym udziałem osób korzystających ze wsparcia instytucji pomocowych. Najczęstszym powodem udzielania pomocy przez ośrodki pomocy społecznej w regionie jest ubóstwo (55% rodzin korzystających z tej formy wsparcia) i bezrobocie (46%). Analiza programów aktywnej integracji realizowanych przez organizacje pomocy społecznej na obszarze województwa podlaskiego pokazuje bardzo niewielkie zróżnicowanie kategorii odbiorców - 119 ze 144 programów (82,6%) przeznaczonych było dla osób długotrwale bezrobotnych, a 44 programy (30,6%) – dla osób niepełnosprawnych. Pozostałe kategorie odbiorców występowały w mniej niż 10% programów, a najliczniejsze wśród nich były: młodzież z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym (9% programów), osoby opuszczające placówki opieki zastępczej (7,6% programów), klienci pomocy społecznej (7,6% programów) oraz rolnicy (7,6% programów). Najczęstszym powodem udzielania pomocy przez ośrodki pomocy społecznej w województwie podlaskim jest ubóstwo (60% rodzin korzystających z tej formy wsparcia) i bezrobocie (50%).

W 2012 r. w województwie podlaskim funkcjonowała najmniejsza liczba placówek instytucjonalnej pieczy zastępczej (18), co stanowiło 2,1% placówek w kraju, a jednocześnie liczba dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej w wieku 0-17 w przeliczeniu na 1 tys. ludności w wieku 0-17 lat należała do najniższych w kraju (1,9 wobec 2,5). Analiza rodzinnych form opieki zastępczej (obejmujących placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego oraz rodzinną pieczę zastępczą), które stwarzają najkorzystniejsze dla dziecka środowisko wychowawcze wykazała, że Podlaskie charakteryzował zarówno niższy niż przeciętnie w Polsce wskaźnik liczby dzieci objętych opieką zastępczą, jak i udział dzieci z rodzinnych form opieki. Na terenie województwa podlaskiego w 2012 r. funkcjonowało 1.025 rodzin w rodzinnej pieczy zastępczej. Największy odsetek stanowią rodziny spokrewnione z dzieckiem – 66%, w których przebywało 952 dzieci. Rodziny zastępcze to 30% ogółu rodzinnej pieczy zastępczej województwa podlaskiego. W 2012 roku z tytułu usamodzielnienia udzieliły łącznie 3.745 świadczeń pełnoletnim osobom opuszczającym rodziny zastępcze oraz 1.568 świadczeń pełnoletnim osobom opuszczającym placówki opiekuńczo-wychowawcze.

Z danych ROPS w Białymstoku wynika, że gminy województwa podlaskiego w roku 2012 posiadały w swoim zasobie 16.706 mieszkań. Liczba ta w stosunku do roku poprzedniego spadła o 323 lokale. Natomiast potrzeby przewyższają zasoby mieszkaniowej gmin. W roku 2012 zanotowano na terenie województwa podlaskiego 939 wniosków złożonych na mieszkania socjalne, rok wcześniej było ich o 82 mniej, zaś w roku 2010 – o 92 więcej.

W odniesieniu do powyższych danych należy podkreślić potrzebę rozwijaniu usług na rzecz rodzin, w tym dostosowanie liczby asystentów rodziny oraz koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej do potrzeb. Istotne jest również zapewnienie kompleksowego wsparcia rodzinom przeżywającym trudności w wypełnianiu ról opiekuńczo-wychowawczych i promowanie idei rodzicielstwa zastępczego oraz wspieranie opieki w rodzinach zastępczych.

Problemy społeczne stanowią wyzwanie nie tylko dla służb publicznych, ale i podmiotów zaliczanych do sektora ekonomii społecznej, którego udział w życiu społecznym i gospodarczym regionu jest ciągle niewystarczający. Poprzez generowanie nowych miejsc pracy i działania aktywizacyjne może on wpływać na wzrost spójności społecznej oraz włączenie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w życie społeczno-zawodowe. Według badania organizacji pozarządowych SOF-1 GUS w 2010 r. w województwie podlaskim działało 2 300

aktywnych organizacji społecznych, stowarzyszeń, fundacji i innych organizacji (wśród nich 700 stanowi Ochotnicza Straż Pożarna). **W województwie podlaskim funkcjonuje jedynie 3,1% tego typu organizacji zanotowanych w całej Polsce** i jest to jedna z najniższych liczb w kraju (14 miejsce). Z punktu widzenia prowadzonej działalności aż 84% organizacji pozarządowych prowadzi wyłącznie działalność nieodpłatną (dominują one na podlaskich wsiach). Według danych REGON w 2010 roku na terenie województwa podlaskiego funkcjonowało 3611 podmiotów spełniających kryteria organizacji pozarządowej, co stanowiło 0,003 organizacji na 10 tys. mieszkańców. Jest to jeden z najniższych wskaźników zorganizowania w całej Polsce, choć można obserwować niewielki coroczny wzrost.

Według danych GUS w 2012 roku na terenie województwa podlaskiego zanotowano 474 spółdzielnie, a ich liczba zmniejszyła się o 86 podmiotów w porównaniu do danych z 2000 r. Większość z nich to spółdzielnie pracy. Według Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych w województwie podlaskim na dzień 30 grudnia 2013 r. funkcjonowało 31 spółdzielni socjalnych, tj. 3,5% wszystkich spółdzielni w Polsce.

Powołując się na dane zawarte w *Wieloletnim Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020* w regionie funkcjonuje jeden zakład aktywności zawodowej o charakterze wytwórczym (w Zambrowie) oraz 27 zakładów pracy chronionej (liczba ta spadła z 45 zakładów w 2004 r.). Tendencja do zmniejszania się liczby zakładów pracy chronionej utrzymuje się nadal w związku z ograniczaniem uprawnień przysługujących im z tytułu zatrudniania osób niepełnosprawnych. Na terenie województwa na dzień 31.12.2013 r. istniały 4 kluby integracji społecznej dysponujące 465 miejscami, 4 centra integracji społecznej, z których korzysta 97 osób, 24 warsztaty terapii zajęciowej dysponujące 801 miejscami. Skala działających instytucji integracji społeczno-zawodowej jest nieadekwatna do ogromnych potrzeb w regionie. Zwiększenie dostępności do różnych form pomocy dla osób wykluczonych społecznie i zagrożonych wykluczeniem stanowi istotny krok w celu wyeliminowania tego zagrożenia i poprawy bytu w tego typu gospodarstwach oraz pomocy w wyjściu z ubóstwa rodzinom, których ten problem dotyka. Obecnie bardzo ograniczone są formy pomocy, zwłaszcza dla osób, których z jakichś względów nie obejmuje wsparcie z pomocy społecznej. Otwarcie się społeczeństwa na wykluczenie społeczne może nastąpić w wyniku promowania samopomocy w mniejszych społecznościach lokalnych, promocję „streetworkingu”, tzn. zindywidualizowana forma pozainstytucjonalnej pracy socjalnej w środowisku przebywania ludzi potrzebujących.

Cel tematyczny 10. Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie

Krajowy Programu Reform, przyjęty 30 kwietnia 2013 r., będący podstawowym instrumentem realizacji Strategii *Europa 2020* wskazuje problemy w obszarze edukacji, które powinny być objęte interwencją w najbliższej perspektywie czasu. Zgodnie z tym dokumentem, podejmowane działania powinny skupić się na poprawie dostępności do edukacji przedszkolnej, dostosowaniu kształcenia i szkolenia do potrzeb rynku pracy, zwiększeniu dostępności do programów praktyk zawodowych i uczenia się w miejscu pracy, podniesieniu jakości szkoleń zawodowych, poprawie jakości edukacji na wszystkich szczeblach oraz oparciu polityki edukacyjnej na kompleksowej i spójnej strategii uczenia się przez całe życie ze szczególnym uwzględnieniem poprawy w zakresie upowszechnienia uczenia się dorosłych. Należy położyć również nacisk na to, aby w ramach polityki edukacyjnej, absolwenci byli wyposażeni w takie umiejętności i kompetencje, które są pożądane na rynku pracy.

Sytuacja na rynku pracy w wielu aspektach jest determinowana szeroko rozumianą edukacją, począwszy od edukacji przedszkolnej poprzez edukację szkolną na poziomie ogólnym i zawodowym, na kształceniu ustawicznym kończąc. Dlatego też niezbędne jest podjęcie takich działań, które m.in. przyczynią się do podwyższenia jakości edukacji na wszystkich poziomach. Planowana na poziomie regionalnym interwencja będzie przede wszystkim komplementarna

z działaniami podejmowanymi w dziedzinie edukacji z poziomu krajowego (rozwiązania systemowe), z drugiej zaś strony ma odpowiadać na zdiagnozowane potrzeby województwa podlaskiego.

Zgodnie z nowelizacją ustawy o systemie oświaty z dnia 7 września 2007 roku od 2008 roku możliwe jest prowadzenie „innych form wychowania przedszkolnego”. Powyższa zmiana oraz wielkość środków przeznaczonych na edukację przedszkolną w perspektywie finansowej 2007-2013, miały silny wpływ na wzrost wskaźnika upowszechniania edukacji przedszkolnej wśród dzieci w wieku 3-4 lata³ w Polsce. Wzrost taki dało się zauważyć również w województwie podlaskim, gdzie na przełomie 6 lat (rok bazowy 2007) nastąpiła zmiana z 35,47 na 56,7% (w roku 2012). Jednak w stosunku do średniej krajowej wynoszącej 59,2% w 2012 r., województwo podlaskie plasuje się na 9 miejscu (na 1 miejscu jest województwo opolskie z wartością wskaźnika na poziomie około 71%) w stopniu upowszechnienia edukacji przedszkolnej wśród dzieci 3-4 letnich. **Mimo wyraźnej poprawy sytuacji pod względem dostępności do edukacji przedszkolnej w województwie podlaskim nadal konieczna jest interwencja w tym kierunku.** Wzrost odsetka dzieci w wieku 3-4 lata objętych edukacją przedszkolną w kraju do poziomu 81,2% do roku 2023 wskazują również zapisy *Umowy Partnerstwa*.

Analizując dane dotyczące stanu upowszechnienia edukacji przedszkolnej w województwie podlaskim za rok 2012, **odnotowano 11 gmin, tzw. „białych plam”, w których występuje stosunkowo najwyższe zapotrzebowanie na stworzenie miejsc wychowania przedszkolnego.** Na uwagę zasługuje również to, że w jednej trzeciej gmin województwa wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej wynosi poniżej 25%. Jednocześnie występuje zapotrzebowanie na dodatkowe miejsca przedszkolne w miastach, z których niejednokrotnie korzystają dzieci z gmin ościennych. Udzielane wsparcie powinno wynikać ze zdiagnozowanych potrzeb, w szczególności wynikających z zachodzących zmian demograficznych.

Należy podkreślić, że planowana interwencja w zakresie tworzenia nowych miejsc w ośrodkach wychowania przedszkolnego (przedszkola, punkty przedszkolne oraz zespoły wychowania przedszkolnego) powinna objąć w szczególności obszary wiejskie oraz miejsko-wiejskie, w których nie ma żadnego ośrodka lub wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej wśród dzieci 3-4 letnich znacznie odbiega od średniej dla województwa (jak wskazano wcześniej, w roku 2012 odnotowano 11 gmin, tzw. „białych plam”, w których występuje stosunkowo najwyższe zapotrzebowanie na stworzenie miejsc wychowania przedszkolnego). Zwiększenie stopnia upowszechnienia edukacji przedszkolnej będzie miało dodatkowo wpływ na podniesienie aktywności zawodowej kobiet. W 2012 roku udział kobiet w strukturze bezrobotnych wyniósł 45,9%. Z kolei analizując strukturę wieku bezrobotnych kobiet, najwięcej było wśród nich młodych kobiet w wieku 25-34 lata (33,4%).

Zapewnienie dostępu do edukacji przedszkolnej powinno być uzupełnione inwestycjami w infrastrukturę przedszkolną, szczególnie na obszarach, gdzie występuje słaby dostęp do tego typu usług, **ponieważ w województwie podlaskim występują deficyty w zakresie infrastruktury przedszkolnej przede wszystkim na obszarach wiejskich i miejsko-wiejskich.**

Na podnoszenie jakości edukacji przedszkolnej mają wpływ zajęcia dodatkowe. Zgodnie z art. 14 ust. 8 ustawy o systemie oświaty, publiczne przedszkole nie może pobierać od rodziców opłat innych niż ustalone przez radę gminy. Wobec tego zagwarantowanie oferty zajęć dodatkowych (np. języków obcych, muzycznych, tanecznych itp.) należy do zadań samorządów gminnych i dyrektorów przedszkoli. Zajęcia dodatkowe w przedszkolu publicznym muszą być finansowane z budżetu przedszkola i nie mogą wiązać się z ponoszeniem dodatkowych opłat przez rodziców. **Trudna sytuacja finansowa wielu gmin, zwłaszcza ubogich gmin wiejskich czy miejsko-wiejskich, uniemożliwia zapewnienie finansowania zajęć poza podstawą programową**

³ W wyliczeniach wskaźnika upowszechnienia edukacji przedszkolnej pominięto dzieci w wieku 5 lat, ponieważ zgodnie ze zmianą Systemu Oświaty dzieci te od roku szkolnego 2013/2014 są obowiązkowo objęte rocznym przygotowaniem do szkoły.

iniesie ze sobą prawdopodobieństwo silnego zróżnicowania w ofercie ośrodków wychowania przedszkolnego na różnych obszarach, w tym w szczególności dysproporcje pomiędzy miastem a wsią. Mając na celu zapewnienie wyrównywania szans edukacyjnych, konieczne są działania zapewniające równy dostęp do bogatej i wysokiej jakości oferty zajęć dodatkowych we wszystkich ośrodkach wychowania przedszkolnego.

W edukacji dziecka w wieku przedszkolnym znaczącą rolę odgrywają rodzice, którzy niejednokrotnie sami napotykają problemy wychowawcze związane z dzieckiem, jednocześnie nie radząc sobie z ich rozwiązaniem. Dlatego też, aby uchronić dziecko przed pogłębianiem się problemów i tym samym zmniejszyć w dalszej perspektywie ryzyko zbyt wczesnego przerwania edukacji, niezbędne jest wsparcie psychologiczno-pedagogiczne z jednej strony skierowane bezpośrednio do dziecka, a z drugiej strony do rodziców, aby ustrzec ich przed dalszym popełnianiem błędów wychowawczych.

W ramach Celu Tematycznego 10 planowana jest w regionie także interwencja na rzecz podnoszenia jakości edukacji na poziomie podstawowym. W roku szkolnym 2012/13 w województwie podlaskim funkcjonowało 425 szkół podstawowych dla dzieci i młodzieży. W stosunku do roku poprzedniego liczba tych placówek zmalała o 13. Wynika to z niekorzystnej sytuacji demograficznej kształtującej się nie tylko w województwie, ale i w kraju. Warto podkreślić, że mimo tego, iż szkoły podstawowe na obszarach wiejskich stanowią 68% ogółu szkół w Podlaskim, to uczniowie kształtujący się w tych szkołach stanowią jedynie 35% ogółu uczniów szkół podstawowych. Oznacza to, że na jedną szkołę na wsi przypada znacznie mniej uczniów aniżeli w szkole w mieście. Wydawałoby się, że mniejsze zagęszczenie uczniów w szkołach powinno być jednym z czynników pozytywnie wpływających na jakość nauczania, jednak ilość uczniów warunkuje wielkość subwencji jaką otrzymuje gmina. Taka sytuacja powoduje, że szkoły nie posiadają wystarczających środków na to, aby móc zagwarantować szeroką ofertę dodatkowych zajęć odpowiadających na indywidualne potrzeby uczniów. Uczniowie, którzy kończą szkoły na obszarach wiejskich mają gorszy start edukacyjny na dalszych etapach edukacji, co tym samym może skutkować ich przedwczesnym wypadnięciem z systemu edukacji.

W województwie podlaskim w roku szkolnym 2012/13 kształcenie na poziomie gimnazjalnym prowadzone było w 226 placówkach dla dzieci i młodzieży, w tym 19 specjalnych. W większości były one usytuowane w miastach (134 szkoły). W miastach w 1 szkole gimnazjalnej naukę pobierało przeciętnie 193 uczniów, a na wsi – 118.

Wśród szkół ponadgimnazjalnych najwięcej uczniów skupiały licea ogólnokształcące (78 placówek), do których uczęszczało niemal 21,5 tys. młodzieży, co stanowi 48% uczniów w szkołach ponadgimnazjalnych.

Osiągnięcia uczniów są wynikiem nauczania i uczenia się, zależą od zdolności i aspiracji, ale także środowiska rodzinnego uczniów. W województwie podlaskim zauważalne jest wyraźne zróżnicowanie szans edukacyjnych pomiędzy obszarami miejskim i wiejskim, a w związku z tym również zróżnicowanie wyników egzaminów zewnętrznych.

Analiza średnich wyników sprawdzianu przeprowadzanego w szóstej klasie szkoły podstawowej oraz egzaminu gimnazjalnego wskazuje na ich znaczne zróżnicowanie w zależności od wielkości miejscowości. Zgodnie ze sprawozdaniem Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łomży w roku 2013 uczniowie z obszarów miast powyżej 100 tys. mieszkańców osiągnęli średni wynik ze sprawdzianu na poziomie 26,4pkt, z miast od 20 do 100 tys. mieszkańców – 24,6 pkt., z miast do 20 tys. mieszkańców – 23,2 pkt., zaś najniższe wyniki osiągnęli uczniowie ze szkół z obszarów wiejskich – 22,4 pkt. Takie same różnice w wynikach były zauważalne również w roku 2011 oraz 2012. Jednocześnie należy podkreślić, że w roku 2013 województwo podlaskie osiągnęło nieco niższy średni wynik w porównaniu do średniej krajowej (odpowiednio 23,9 pkt. i 24,3 pkt.).

Podobny problem jest zauważalny w przypadku egzaminów gimnazjalnych. Różnica w średnich wynikach z części humanistycznej między szkołami z obszarów wiejskich i miejskich oscyluje

w granicach 5% (wieś - średnia 56,9%, miasto powyżej 100 tys. mieszkańców - 62%), w przypadku części matematyczno - przyrodniczej sytuacja jest nieco gorsza (wyniki wynoszą odpowiednio 46% i 56%). Największa dysproporcja występuje w średnich wynikach z języka angielskiego. Uczniowie szkół z obszarów wiejskich osiągnęli średni wynik na poziomie 58,1% zaś uczniowie ze szkół w mieście powyżej 100 tys. mieszkańców osiągnęli średni wynik na poziomie 74,1%. Jeżeli chodzi o średnie wyniki ogółem uczniów z województwa podlaskiego w stosunku do średnich krajowych, to uczniowie ci osiągnęli w 2013 roku wynik niższy od średniej krajowej jedynie z części humanistycznej (województwo 61,3%, kraj - 62%). Wyniki z części matematycznej (województwo 49%, kraj - 48%), przyrodniczej (województwo 59,8%, kraj 59%) oraz z języka angielskiego (województwo 64,7%, kraj - 63%) były nieco powyżej średniej krajowej.

Również procent absolwentów, którzy zdali egzamin maturalny, jest zróżnicowany terytorialnie. **Z analizy wynika wysokie zróżnicowanie w zdawalności egzaminu maturalnego przez uczniów w 17 powiatach. Procent ten oscyluje między 38 a 88.** Najniższy wynik odnotowano w powiecie suwalskim, zaś najlepszą zdawalność w powiecie zambrowskim. Warto zauważyć, że zdawalność matury w m. Białystok, m. Łomża oraz w m. Suwałki wahała się na poziomie 83-85%. W związku z powyższym niezbędne jest sukcesywne podnoszenie jakości nauczania, w szczególności na terenach defaworyzowanych, aby poprawić w przyszłości osiągnięcia przez uczniów wyniki ze sprawdzianów i egzaminów. Należy podkreślić, że podobne dysproporcje w wynikach nauczania mogą występować także pomiędzy różnymi szkołami zlokalizowanymi na terenie większych aglomeracji miejskich. Tym samym interwencja powinna w pierwszej kolejności być ukierunkowana na placówki, w których uczniowie osiągają najniższe wyniki. Ważne jest aby wsparcie kierować do tych osób, które znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji. Brak pomocy w odpowiednim momencie może spowodować pogłębienie się ewentualnych dysfunkcji i zwiększać ryzyko zbyt wczesnego wypadnięcia z systemu oświaty.

Osiągnięcie celu Strategii *Europa 2020*, jakim jest rozwój inteligentny, wymaga inwestowania w kształcenie na każdym etapie. Oprócz działań ukierunkowanych na wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, należy też podkreślić wagę działań skierowanych do uczniów zdolnych. Jednym z celów organizacji zajęć rozwijających zainteresowania i uzdolnienia jest praca z uczniem, która może owocować udziałem w konkursach międzyszkolnych oraz olimpiadach przedmiotowych. W 2013 r. województwie był zdecydowanie **niewielki udział laureatów olimpiad do ogółu zdających, którzy na podstawie zaświadczenia stwierdzającego uzyskanie odpowiednio tytułu laureata lub finalisty olimpiady przedmiotowej zostali zwolnieni z egzaminu maturalnego z odpowiedniego przedmiotu** (98 zdających). Najwięcej laureatów było z Olimpiady Języka polskiego oraz Języka Białoruskiego, odpowiednio 15 i 13. Niepokojąca jest natomiast liczba laureatów olimpiad z przedmiotów ścisłych, takich jak matematyka (1), fizyka (1), biologia (2) czy chemia (4). W związku z powyższym należy również kontynuować systemy stypendialne dla najzdolniejszych, które przyczynią się między innymi do podwyższania kompetencji uczniów w dziedzinie w której są wybitnie uzdolnieni.

Z punktu widzenia dostosowania kompetencji i umiejętności przyszłych pracowników do potrzeb regionalnego i lokalnych rynków pracy bardzo istotne jest promowanie współpracy szkół i placówek oświatowych z otoczeniem biznesu i uczelni wyższych. Z uwagi na niekorzystne tendencje demograficzne, uczelnie są zmuszone zabiegać o przyszłych absolwentów dużo wcześniej. Z uwagi na duży odsetek młodych na rynku pracy należy podejmować również kroki w kierunku nawiązania współpracy szkół ogólnokształcących z pracodawcami poprzez np. organizację staży.

W dobie społeczeństwa informacyjnego i rozwoju gospodarki opartej na wiedzy bardzo ważną rolę w procesie nauczania odgrywają obecnie technologie informacyjno-komunikacyjne. W roku szkolnym 2012/13 w województwie podlaskim wyposażonych w komputery było 97,9% szkół podstawowych, 83,2% gimnazjów, 78,2% liceów ogólnokształcących (łącznie z uzupełniającymi), 79,7% techników (łącznie z uzupełniającymi i ogólnokształcącymi szkołami

artystycznymi dającymi uprawnienia zawodowe), 47,1% szkół policealnych, 33,3% liceów profilowanych oraz 32,0% zasadniczych szkół zawodowych. Na jedną pracownię komputerową w szkołach podstawowych w miastach przypadało 229 uczniów, zaś na wsi – 81 uczniów. W gimnazjach w miastach na jedną pracownię komputerową przypadało 195 osób, a na wsi – 129. W szkołach ponadgimnazjalnych z jednej pracowni komputerowej korzystało przeciętnie 168 uczniów. Rozwijanie kompetencji cyfrowych jest niezwykle istotne, aby mieszkańcy – niezależnie od wieku - mogli korzystać z zasobów sieci i internetu, co ma szczególne znaczenie w regionie o tak niskiej dostępności, jak Podlaskie. Pomimo faktu, że obecny stan wyposażenia szkół w komputery może wydawać się zadawalający, to jest to niejednokrotnie sprzęt przestarzały. Ponadto aby zwiększyć stopień wykorzystania TIK w pracy z uczniem na lekcjach, niezbędne jest w szerszym zakresie doposażenie szkół aniżeli tylko w komputery. Do rządowego programu *Cyfrowa Szkoła* aplikowało 89 (z 385) szkół podstawowych z województwa podlaskiego, a ostatecznie wsparciem zostało objętych jedynie 13 z nich. Z uwagi na skalę potrzeb szkół z regionu w zakresie rozwoju TIK, istnieje potrzeba kontynuacji tego programu w dalszej perspektywie. Obecnie oprócz samego faktu korzystania z komputerów i internetu bardzo istotny jest sposób korzystania. Technologie te bowiem mogą być stosowane na wiele różnych sposobów, co związane jest z efektami, które można za ich pomocą osiągnąć. Dlatego umiejętności użytkowników są sprawą zasadniczą z punktu widzenia korzyści, jakie mogą osiągnąć. W szczególności trzeba podkreślić, że obecnie **nauczyciele nie wystarczająco wykorzystują technologie informacyjno-komunikacyjnych w pracy z uczniem np. podczas prowadzenia zajęć.**

Reasumując, aby zmniejszyć ryzyko przedwczesnego kończenia nauki przez uczniów i jednocześnie podnieść jakość edukacji niezbędna jest interwencja w ramach Celu Tematycznego 10 ukierunkowana na zwiększenie atrakcyjności kształcenia na wszystkich szczeblach edukacji poczynając od edukacji przedszkolnej. Poprzez atrakcyjność należy rozumieć, m.in. zapewnienie bogatej oferty zajęć odpowiadających na zindywidualizowane potrzeby uczniów, wsparcie szkół i placówek na obszarach defaworyzowanych (szczególnie obszary wiejskie), zwiększenie wykorzystania TIK w prowadzeniu zajęć przez nauczycieli.

W województwie podlaskim zauważalny jest **spadek zainteresowania zasadniczymi szkołami zawodowymi**. W roku szkolnym 2012/2013 uczniowie techników stanowili nieco ponad 41%, zaś uczniowie zasadniczych szkół zawodowych niespełna 10% ogółu uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Na jedno liceum ogólnokształcące przypadało średnio 275 uczniów, zaś na jedną zasadniczą szkołę zawodową przypadało 85 uczniów. Nakłady ponoszone na zasadnicze szkoły zawodowe są znacznie wyższe aniżeli w przypadku liceów ogólnokształcących, co wynika m.in. z konieczności dostosowania pomieszczeń szkół do praktycznej nauki zawodu. Należy się zatem zastanowić czy liczba zasadniczych szkół zawodowych i liczba uczniów w nich się kształcących jest adekwatna do rzeczywistych potrzeb rynku pracy, biorąc pod uwagę kierunki jakie oferują. W związku ze słabnącym zainteresowaniem absolwentów gimnazjów podejmowaniem nauki w zasadniczych szkołach zawodowych, podejmowana interwencja powinna skupić się na szeroko rozumianym wsparciu atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego. Jednocześnie sprawą priorytetową z punktu widzenia potrzeb pracodawców i zapobiegania bezrobociu wśród młodych ludzi jest dostosowywanie kierunków kształcenia zawodowego do zmian na rynku pracy.

Jakość kształcenia w danej szkole w dużym stopniu jest oceniana przez pryzmat wyników osiągniętych przez uczniów na egzaminie. W 2013 r. dyplom potwierdzający kwalifikacje zawodowe na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej otrzymało 78,1% absolwentów. Dyplom potwierdzający kwalifikacje zawodowe otrzymało 66% absolwentów techników, techników uzupełniających i szkół policealnych.

Absolwenci techników, techników uzupełniających i szkół policealnych w 2013 roku zdawali egzamin zawodowy w jednym z 58 zawodów. Zdawalność w ramach poszczególnych zawodów była bardzo zróżnicowana i oscylowała od 15,4% w przypadku zawodu technik mechatronik do 100% w przypadku zawodu technik drogownictwa czy asystentka stomatologiczna. Podobne

zróźnicowanie występuje również w przypadku zdawalności egzaminów po zasadniczej szkole zawodowej. Dlatego istotne jest zidentyfikowanie przyczyn niskiej zdawalności wśród absolwentów niektórych zawodów i zapewnienie działań podnoszących jakość kształcenia zawodowego na tych kierunkach, co przełoży się na zdawalność egzaminów.

Wśród 24 zawodów, jakie były wybierane na egzamin w 2013 roku po zasadniczej szkole zawodowej, największą popularnością cieszyły się takie zawody jak: kucharz małej gastronomii (393 wydane dyplomy); sprzedawca (450); mechanik pojazdów samochodowych (152); technolog robót wykończeniowych (69); mechanik – operator pojazdów i maszyn rolniczych (52); cukiernik (50); elektromechanik pojazdów samochodowych (45).

W ramach egzaminów zawodowych zdawanych m.in. po technikum najczęściej wybieranym zawodem był zawód: technik rolnik (372), technik informatyk (310), technik usług fryzjerskich (279), technik hotelarstwa (251), technik usług kosmetycznych (250) i technik ekonomista (210). Niejednokrotnie najpopularniejsze wśród absolwentów zawody charakteryzowały się znaczącym odsetkiem zarejestrowanych bezrobotnych, co potwierdza rozdzźwięk między podażą a popytem na rynku pracy. Analiza zawodów poszukiwanych na podlaskim rynku pracy i zawodów reprezentowanych przez podlaskich bezrobotnych zwraca natomiast uwagę na niedostosowanie kompetencji posiadanych przez realne zasoby pracy do oczekiwań pracodawców. Z drugiej zaś strony badania dowodzą, że wiele osób ubogich pracujących ma wykształcenie zasadnicze oraz średnie zawodowe, a nie pracuje w wyuczonym zawodzie. Jest to zjawisko niepokojące, zarówno z punktu widzenia systemu edukacji, jak i z punktu widzenia instytucji zajmujących się obsługą rynku pracy. Szkoły, których głównym zadaniem jest wykształcenie ucznia w pewnym zawodzie, nie spełniają swojego zadania. Dlatego też być może jednym z elementów, który prowadziłby do ograniczenia liczby pracujących ubogich byłoby profilowanie szkół zawodowych tak, by odpowiadały one oczekiwaniom pracodawców

Podsumowując, z diagnozy wynika, że **szkolnictwo zawodowe w województwie podlaskim boryka się z licznymi problemami, m.in. są to niska zdawalność egzaminów zawodowych, nadal niedostateczna świadomość społeczeństwa odnośnie znaczenia szkolnictwa zawodowego, niedostateczne dostosowanie warunków panujących w szkołach do rzeczywistych środowisk pracy zawodowej oraz niewystarczający zakres współpracy szkół zawodowych z pracodawcami, co wpływa na niedostosowanie kształcenia zawodowego do rzeczywistych potrzeb lokalnych i regionalnego rynku pracy.** Zmiany prawne wprowadzone w 2012 r. wychodzą naprzeciw m. in. wskazanym wyżej problemom. Mają one ułatwić uzyskanie wykształcenia zawodowego, uzupełnienie kwalifikacji i kształcenie w nowym zawodzie. Wymaga to jednak procesu dostosowawczego po stronie samych szkół, który wiąże się dodatkowo z nakładami finansowymi. Niemniej jednak zmiany te mają na celu podniesienie jakości i efektywności, a w konsekwencji także zwiększenie atrakcyjności kształcenia zawodowego, co będzie możliwe dzięki szerszemu powiązaniu szkolnictwa zawodowego z rynkiem pracy. Obecnie procesy dostosowania kształcenia do potrzeb rynku pracy wymagają rozwoju oferty szkolnictwa zawodowego, ale również systemu kształcenia ustawicznego, co wymaga również inwestycji w infrastrukturę niezbędną do prowadzenia tego rodzaju edukacji. Niezwykle istotne są komplementarne i zintegrowane inwestycje w infrastrukturę służącą do nauki zawodu, szkoleń zawodowych i uczenia się przez całe życie, zgodnie z potrzebami regionalnymi. Zgodnie z reformą oświaty dotyczącą szkół ponadgimnazjalnych, w zasadniczych szkołach zawodowych szczególnie nacisk ma być położony na kształcenie praktyczne obejmujące ponad 60% całego czasu przeznaczanego na kształcenie zawodowe. Baza lokalowa i techniczno-dydaktyczna to elementy mające istotny wpływ na jakość i efektywność procesu kształcenia zawodowego. Wyposażenie techniczno-dydaktyczne przesądza nie tylko o ofercie edukacyjnej, ale również determinuje sposób nauczania i wpływa na jakość kształcenia. Ponadto zmiany technologiczne sprawiają, że coraz bardziej wzrastają wymagania pracodawców względem absolwentów szkół kształcenia zawodowego.

W województwie podlaskim w roku szkolnym 2010/2011 r. 26,7% techników oraz 37,5% szkół zawodowych określiło stan infrastruktury bazy dydaktycznej szkolnictwa zawodowego (budynki szkoły i ich wyposażenie) jako średni, 2% techników oraz 8% zasadniczych szkół zawodowych jako zły lub bardzo zły. Stan infrastruktury wyposażenia oraz zaawansowania technologicznego posiadanych pracowni/warsztatów do zajęć praktycznych w regionie oceniono jako najwyżej średni w połowie przebadanych szkół zawodowych i techników. Nowoczesne lub bardzo nowoczesne wyposażenie ma nieco ponad 45% techników i niecałe 30% zasadniczych szkół zawodowych. Innym problemem jest to, iż własnych pracowni nie ma ponad 27% przebadanych techników i ponad 46% przebadanych zasadniczych szkół zawodowych. Powyższe dane wskazują, że w województwie podlaskim jest **niedostatecznie rozwinięta infrastruktura i niski poziom wyposażenia techniczno-dydaktycznego placówek kształcenia zawodowego, nieodpowiadające potrzebom kształcenia i nieustannego dostosowywania oferty i szkoleń do zmieniającej się sytuacji na rynku pracy.**

Zmiany w szkolnictwie zawodowym wpływają w znaczący sposób na to, że osoby wybierające zawód, tj. gimnazjaliści, jak również osoby dorosłe, potrzebują odpowiedniej pomocy w wyborze dalszej ścieżki kształcenia. W związku z powyższym z każdym rokiem rośnie rola doradców zawodowych i potrzeba ich zatrudnienia w każdej placówce przynajmniej już na poziomie gimnazjalnym. Działania te przyczynią się również do zmniejszenia ryzyka wczesnego wypadnięcia z systemu oświaty uczniów kształcących się w tych szkołach. Ponadto wprowadzenie na szeroką skalę do szkół poradnictwa edukacyjno-zawodowego zwiększy szanse przyszłych absolwentów na rynku pracy oraz zaszczerpi w nich idee kształcenia się przez całe życie i stałego podnoszenia swoich kwalifikacji i umiejętności.

Jednym z priorytetów finansowania, określonych w *Position Paper*, jest zwiększanie współczynnika aktywności zawodowej poprzez poprawę polityki w dziedzinie zatrudnienia, włączenia społecznego i edukacji. Fundusze objęte WRS powinny wspierać wdrażanie w Polsce strategii uczenia się przez całe życie, zapewniając w szczególności większy udział osób o niskich kwalifikacjach i osób starszych w programach uczenia się przez całe życie. Z uwagi na przyjęte cele europejskie oraz analizy w zakresie edukacji i szkoleń, należy zwrócić uwagę, że coraz większe znaczenie w zdobywaniu kwalifikacji i umiejętności niezbędnych na rynku pracy odgrywa uczenie się pozaformalne i nieformalne. W *Position Paper* wskazano, że Polska zmagając się z niedopasowaniem między potrzebami rynku pracy a umiejętnościami zawodowymi, czego powodem jest niewystarczająca jakość i adekwatność oferty edukacyjnej. Kwestie związane z wysoką jakością kapitału ludzkiego, uczeniem się przez całe życie, mobilnością edukacyjną i zawodową ludzi oraz efektywnym wchodzeniem na rynek pracy, zostały uznane za priorytetowe w Strategii *Europa 2020*. Dlatego tak istotnym krokiem jest upowszechnienie uczestnictwa osób w uczeniu się przez całe życie poprzez: rozwijanie modelu uczenia się dorosłych, którego podstawą jest uczenie praktyczne; rozwijanie oferty, promocji i zachęt do uczestnictwa w edukacji osób nieaktywnych zawodowo, wspieranie szkoleń zawodowych.

W ciągu ostatnich trzech lat **udział osób dorosłych (25-64 lata) uczestniczących w kształceniu i szkoleniu w województwie podlaskim utrzymuje się na poziomie zbliżonym do średniej krajowej. Niemniej jednak w odniesieniu do roku 2010 w roku 2012 udział ten uległ nieznacznemu zmniejszeniu (w 2010 r. wynosił 5,1%, w 2011 r. 4,6, zaś w 2012 r. już tylko 4,1%).** Biorąc pod uwagę cele *Strategii Rozwoju Kraju 2020* i *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020* oraz docelową wartość odsetka osób dorosłych uczestniczących w kształceniu i szkoleniu (10%-15% w 2020 roku), niezbędna jest w pierwszej kolejności interwencja skierowana na upowszechnienie idei kształcenia przez całe życie. Według danych z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku, największy odsetek mieszkańców województwa posiada wykształcenie policealne, średnie zawodowe i średnie ogólnokształcące (30,1%). W drugiej kolejności dominuje wykształcenie gimnazjalne, podstawowe i niższe (26,7%). Wykształcenie wyższe posiada 16% populacji. Podlaskie jest województwem o najniższym odsetku mieszkańców posiadających wykształcenie zawodowe na tle całego kraju.

Z Badania Kapitału Ludzkiego (PARP 2012) wynika, że prawie 40% badanych osób pracujących w ciągu ostatniego roku uczestniczyło w kursach lub szkoleniach, a z kolei 16% deklaruowało, że nigdy nie uczestniczyło w kursach i szkoleniach. Znacznie gorzej sytuacja wygląda w grupie osób bezrobotnych, w której jedynie 22% osób uczestniczyło w ciągu ostatnich 12 miesięcy, a 27% nigdy nie uczestniczyło w kursach i szkoleniach. Z drugiej zaś strony zauważalne są dysproporcje pomiędzy popytem na pracę a podażą pracy, co świadczy o niedostosowaniu kompetencyjno-kwalifikacyjnym zasobów pracy. Ponadto badanie BKL (PARP 2012) potwierdziło dodatkowo, że ponad $\frac{3}{4}$ pracodawców miało trudności ze znalezieniem odpowiednich pracowników. Pracodawcy zauważają, że duży problem leży w braku kompetencji, takich jak samodzielność w działaniu, umiejętności podejmowania decyzji czy umiejętność pracy w zespole, komunikatywność, kreatywność. Poza powyższymi kompetencjami na uwagę zasługują również kompetencje w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych. W ramach badania PIAAC 2012 sprawdzono poziom wiedzy i umiejętności w zakresie TIK. W ramach badania wyróżniono 4 poziomy umiejętności wykorzystania TIK i stwierdzono, że w Polsce 12% populacji ma umiejętności poniżej poziomu 1, 19% na poziomie 1, 15,4% na poziomie 2, a 3,8% na poziomie 3. Najlepszymi umiejętnościami wykorzystania TIK cechują się osoby młode, wśród osób starszych w wieku 55-65 lat w ramach przeprowadzonego badania umiejętnościami w wykorzystaniu TIK wykazało się jedynie 3% osób w tej grupie wiekowej w Polsce, podczas gdy w innych krajach OECD wynik ten był na poziomie 11%. Dane te potwierdzają, że niezbędne jest położenie nacisku na zwiększenie wśród osób dorosłych kompetencji i umiejętności w posługiwaniu się TIK.

Ponadto dużą zmianę w zakresie zwiększenia odsetka osób dorosłych uczestniczących w kształceniu ustawicznym można osiągnąć dofinansowując osobom dorosłym dłuższe formy podnoszenia kwalifikacji i umiejętności jakimi są studia podyplomowe. W ciągu trzech ostatnich lat, tj. 2010-2012, w województwie podlaskim nastąpił **stosunkowo duży spadek w liczbie słuchaczy na studiach podyplomowych: z 3 897 w roku 2010 do 2 908 w roku 2012**. Niejednokrotnie barierą w korzystaniu z tej właśnie formy doskonalenia, była sytuacja finansowa, z uwagi na wysoki koszt studiów podyplomowych.

Pozycję konkurencyjną jednostki na rynku pracy kształtuje jej skłonność do uczestnictwa w procesach kształcenia. Ma ona wówczas szanse na doskonalenie swoich kwalifikacji oraz możliwość dostosowania ich do oczekiwań pracodawców. Jest to szczególnie ważne wtedy, gdy mamy do czynienia z „rynkiem pracodawcy” lub okresowym obniżeniem aktywności ekonomicznej gospodarki. Chęć do podwyższania, zmiany lub uzupełniania kwalifikacji owocuje kształtowaniem się społeczeństwa opartego na wiedzy i mobilnego zawodowo. Zasoby ludzkie, doskonaląc swoje umiejętności zawodowe, odpowiadają tym samym na coraz to nowe wyzwania rozwijającej się gospodarki, jednocześnie zwiększając szanse na długotrwałą aktywność zawodową. Dlatego tak istotnym krokiem jest upowszechnienie uczestnictwa osób w uczeniu się przez całe życie poprzez: rozwijanie modelu uczenia się dorosłych, którego podstawą jest uczenie praktyczne; rozwijanie oferty, promocji i zachęt do uczestnictwa w edukacji osób nieaktywnych zawodowo, wspieranie szkoleń zawodowych. W związku z powyższym działania przewidziane w RPOWP 2014-2020 skierowane do osób dorosłych są ukierunkowane na poprawę dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie oraz podniesienie ich umiejętności i kwalifikacji. Priorytet inwestycyjny 10.3 stanowi odpowiedź na potrzeby województwa podlaskiego oraz jego mieszkańców w zakresie kształcenia ustawicznego.